

ANTONIO ZAVALA S. P. A.

XENPELÄR

BERTSOLARIA

JB-948

10685

XENPELAR

BERTSOLARIA

AUSPOA LIBURUTEGIA

88-89-90

COLECCION AUSPOA

**Administración: Plaza de Santa María, 2 - Tolosa
(Guipúzcoa-España) Tel. 661612**

**Dirección literaria: Rvdo. P. Antonio Zavala, S.J.
Colegio de S. Ignacio, Ategorrieta.—San Sebastián**

Ordaindu bearrak:

**Urte betekoa: 380 pezeta Atzerrian: 500 pezeta
Ongilleak: 600 " Ale bakarra: 50 "**

ANTONIO ZAVALA, S. I.

X E N P E L A R

BERTSOLARIA

AUSPOA LIBURUTEGIA

1969

*Doñuak magnetofonotik artu ta idatzi
diutitzenak: Ambrosio Zatarain eta
Manuel Yaben jaunak.*

*Azalean: Senperelarre baserriaren pus-
karik zaarrena, Xenpelarren aitak era-
gin zuana. Argazkia: Errenteria'ko Bo-
ni ta Pedrotxo Otegi anaiak egiña.*

D. L. S. S. 572/69

*IZARRA - Peña y Goñi, 13
San Sebastián - Octubre 1969*

ARKIBIDEA

XENPELAR BERTSOLARIA

Senperelarre	13
Xenpelarren jaiotza	18
Baserría	25
Egurrola	28
Gizona	32
Anai Juan Jose	35
Arreba Maria Luisa	37
Ezkontza	40
Bizi-modua	43
Eriotza	46
Azkena	52
Xenpelarri buruzko liburuak	55
Xenpelarren paperak	61

ITZETIK ORTZERA

Oar triste bat	74
Oarra	77
“Goizian jeiki eta...”	78
Xenpelar eta Oloki eta Patxi	80
Eiztari ederrak	83
Xenpelar ta Astigarraga	84
“Astu orrek bazeukak...”	85
Medikuari	86

Amerikanuari	87
“Jose Ramonek badu...”	93
“Lengo legeak galtzera...”	94
Patxi Bakallo ta Xenpelar	95
Ardotx bertsolaria	101
“Panderiya’ko onek...”	107
Xenpelar Txiki-erdi’n, Oiartzun’en	110
“Amigo batek...”	113
Iparragirre ta Xenpelar	118
Aldrebeskeriak	123
Opilla	134
Xenpelar ta Musarro	136

BERTSO-PAPERAK

Oarra	149
(1854) San Joseren zazpi doloren bertsoak	152
Oiartzun’go neskatxen bentajak	165
Albaka batengatik	172
Agedarenak	177
Zertarako zabilta aitzakiyen billa?	183
Nespa gazte bati	188
Pasai San Juan’go zezenak	193
Bertso Berriak: Pasaia’ko zezenari jarriak: “Bertso berri batzубek, konsola gaiten- zen...”	197
Bertso Berriak: “Pasaia’ko plazatik dator notiziya...”	202
“Frantzesaren ideak...”	211
Burni-bideak egitera etorri ziran frantzesari jarritako bertsoak	219
Bertso Berriak Sempelarreк jarriak: “Bajatu gera graduan...”	229
“Asten danian fabrika...”	237

Bertso Berriak Mutil zarraren bentaja egi ta garbiak	241
Bertso Berriak: “Bertso berri batzuek euskeraz jartzia...”	249
Andre txarren bentajak	260
Bertso Berriak Senpelarrek jarriak: “Bertso bi Euskal-Erriyan...”	272
Bertso Berriyak Senpelarrek jarriak: Agoztuaren ogei ta biyan... ..	280
Bertso Berriak Senpelarrek jarriak: “Esplikatzera nua asunto guziya...”	286
Bertso Berriyak (Betroiarenak)	293
(1865) Bertso Berriyak “...dibersiyo bat jartzera nua...”	304
Bertso Berriak Xenpelarrek jarriak: “Denen partetik laguntza on bat...”	319
Bertsoak Jesusen bost llagari jarriak	325
Bertso Berriak Senpelarrek jarriak Dioskodok bere alabari lepoa kendutako bizitza Santa Barbarari	333
Bertso Berriak munduko arrokeriak zer sententzi ekarriko duen Senpelarrek jarriak	342
Bertso Berriak Jesu-Kristoren Pasiuari jarriak	353
(1866) Bertso Berriak: “Milla zortzireun irurogei ta seigarren urtian guaz...”	361
(1867) Bertso Berriak Senpelarrek jarriak Tonkin'eko Obispo Jaunaren bizitza, Balentin Berriotxoan... ..	367
(1867) Bertso Berriak Senpelarrek jarriak (Azken juiziokoak)	379
(1869) Bertso Berriak: “Milla zortzireun eta irurogei ta zortziyan...”	393
“Iya guriak egin du...”	406

XENPELAR BERTSOLARIA

SEMPERELARRE

Xenpelar bertsolaria jaio baño ogei ta bat urte lenago, 1814'gn urtean, Errenteria'ko erriak lur batzuk saldu zituan, Senperelarre zeritzaion tokian:

“En la Villa de Renteria, a veinte y ocho de Dicre. de mil ochocientos y catorce, ante mí el Escribano de S.M. y numeral de ella y testigos infraescritos fueron presentes Dn. Franc^o de Echeandía y Dn. Franc^o Ign^o de Irigoyen, Alcaldes, Dn. Pedro Antonio de Aranalde y D. Juan Migl. de Alcelay, jurados mayores y Dn. Jose Manl. de Echeverría Regidor de esta Villa la mayor y mas sana parte de los Individuos que componen el Concejo pleno de esta dicha Villa dixeron: que estan autorizados por el Gobierno para la enajenacion de terrenos concejiles a fin de atender a los gastos locales, y en consecuencia otorgan: que dan en venta real y enagenacion perpetua por juro de heredad para siempre jamas a Juakin Cruz de Petriarena vecino del valle de Oyarzun, una porcion de tierra en parte poblada de robles bravos en los Montes propios de la misma, sita en el Partido de Semperelarre, confinando en todas sus partes con las Concejiles de esta Villa la cual contiene en su area quatrocientas cuarenta y seis y media posturas de cien codos cuadrados cada una, con deduccion y descuento de lo que ocupa un camino carretil

que atrabiesa por dicho terreno, considerandole de doce pies de ancho, que segun su posicion y estado actual, regulado por Dn. Juan Baupta. de Huici, vecino y Maestro perito de esta Villa, por comision de la misma en la cantidad de dos mil quatrocientos cincuenta y seis rrs. vñn. y aseguran y declaran los otorgantes no estar vendido, enagenado... (1)

Paper ontako zenbait gauzaz zerbait esatea komeni da.

Frantzestea bukatu berria zan. Gerra artan gastu aundiak egiñak ziran soldadu-taldeai jaten ematearren da abar, eta erriak zorretan sartuak ziran. Orregatik, gobernuak baimena eman zien lur batzuk saltzeko. Ori bera gertatu zan, uste degunez, karlista gerra bien ondorenean ere.

Errenteria'n, 1814'gn. urteko aldi artan, «Juaquin Cruz de Petriarena» zeritzan eta Oiartzun'en bizi zan gizon bat, lur-erosleetako bat izan zan.

Xenpelarren aitona, aren bataio-agirian dagoanez, Juan Kruz zeritzan. Erosle oni, berriz, Juakin Kruz esaten zaio. Bañan, gure iritzirako, bietatik batean, bataio-agirian ezpada salmenta-paperean, oker dago: seguru aski, Juan Kruz ta Juakin

(1) Protocolo del Escribano de Rentería D. Antonio María Sorondo, 1814 y 1815, folio 59 y ss., archivo provincial, Oñate.

Kruz auek bat bakarra dira, Xenpelarren aitona alegia.

Xenpelarren aiton ori Naparroa'ko Sunbilla'n jaioa zan; eta aita, berriz, Arantz'a'n.

Erositako lurrari Senperelarre zeritzaion; Xenpelarre ta Xenpelar geroztikako laburpenak dira, beraz.

Lurraren neurria: «*cuatrocientas y seis y media posturas de cien codos cuadrados cada una*». Pagatu zuana: 2.456 errial, «*reales de vellón*».

Posturak 34,26 m² omen du, gutxi gorabera, Araba'n eta Gipuzkoa'n. Guzira, beraz, erosi zutena: 13.926'69 m².

Andik sei urtera, 1820'gn. urteko Otsailaren 27'an, «Jose Bernardo de Petriarena» zeritzan batek, Xenpelar bertsolariaren aitak alegia, eskari au egin zion Errenteria'ko erriari:

“Jose Bernardo de Petriarena, vecino del Valle de Oyarzun y Colono de su caserío de Errotazar con el debido respeto a V.S. expone que el partido denominado Semperelarre jurisdiccion de V.S. tiene un terreno que fué concejil suyo adquirido por compra; a cuya continuacion determino edificar una casuca o tejado con tejabana reducida para poder habitar en pieza propia con su familia. Y por cuanto pegante a dho terreno existe un sitio mas adecuado que otro del exponente para aquel efecto:

Suplica a V.S. con todo rendimiento se digne concederle ocho posturas de terreno en el paraje que asi es mas adecuado el qual mostrará al Perito que V.S. comisione para el efecto; en permuta de otro en equivalente medida dará en el mejor terreno que el exponente tiene en dicho paraje pegante al termino concejil de V.S.; de cuyo favor que se promete de su notoria generosidad vivirá agradecido. Rentería 20 de Febrero de 1820.

A ruego del suplicante que no sabe firmar
José Lorenzo de Gainza" (2)

Xenpelarren aita Oiartzun'go Errotazar'en bizi zan, beraz. Bañan Senperelarre'n etxe bat egin nai zuan. Ta, toki obea nairik, lur-truke bat eskatzen dio Errenteria'ko erriari.

Onek, «Juan Bautista de Huici» zeritzan gizon bat bialdu zuan Senperelarre'ra, lur-truke orretzaz bere iritzia eman zezan. Erriaren kaltetan etzala esan zuan, eta erriak ontzat artu zuan truke ori. Amasei postura ta erdi trukatu zituzten.

Senperelarre'n urrengo argibidea, Errenteria'ko lenengo «*Padrón Municipal*» deritzaion liburuan arkitu degu. 1840'gn. urtekoa da. Ontan esaten danez, Senperelarre baserrian Jose Bernardo Petriarena bere familiarekin bizi zan. Iru gi-

(2) Protocolo del Escribano de Rentería D. Antonio María Sorondo, 1819 y 1820, folia 100, archivo provincial, Oñate.

zonezko ta iru emakumezko ziran. Ezti-
ra izendatzen. Xenpelar bertsolaria 1835'-
gn. urtean jaio baitzan, oietako bat izan-
go da.

Senperelarre Errenteria'tik urruti xa-
mar dago, eta Oiartzun alderago dauka.
Oiartzun'dik Astigarraga'ra kamioz goa-
zela, Txikierdi pasa ta berealaxe ezkerre-
tara jo bear da, gaurko baserri-kamio
oietako bat artuta. Txikierdi'tik ordu
laurden bat or nunbait.

XENPELARREN JAIOTZA

Len ere esan degunez, Xenpelar bertsolariaren aita, Jose Bernardo Petriarena Bergara, Naparroa'ko Arantza'n jaioa zan. 1820'gn. urtean, Oiartzun'go Errotazar'en bizi zan. Bi Errotazar dira Oiartzun'en: bata, Oiartzun ta Errenteri bitartean, bazter batean; bestea, Ugalde-txo'tik Txikiardi'ra goazela, ezkerretara artuta, gaur fabrika aundi bat jarri duten ondoan.

Ardotxene ere andik bereala dago. Ardotxene'koa omen zan Ardotx bertsolaria.

Dakigunez, Xenpelarren aita Senpellarre'n etxe bat egiteko asmotan asi zan 1820'gn. urtean. Gero, 1840'garrenean, an bizi zala azaldu da.

Lenengo Josefa Inazia Irakorri'rekin ezkondu zan. Oiartzun'go alaba zan. Emazte onengandik, eliz-liburuetan arkitu degunez, iru seme izan zituan; Juan Jose, Jose Saturnino, 1815/II/9'an jaioa,

ta Juan Kruz, 1816/X/2'an jaioa (3). Alabarik eztegu arkitu.

Emazte au il zitzaionean, Maria Rita Berrondo'rekin ezkondu zan. Xenpelarren bataio-agirian Erretereria'ko alaba zala esaten da; bañan beste guzietan Oiartzun'goa zala.

Onengandik sei seme-alaba izan zituan: Josefa Gregoria, 1829/XII/ 27'an jaioa; Jose Manuel, 1832/IV/5'an jaioa; Maria Luisa, 1833/V/11'an jaioa; Juan Franzisko, 1835/I/12'an jaioa; Katalina Josefa, 1838/VIII/13'an jaioa; ta Inazio Maria, 1842/IV/6'an jaioa (4).

Senide auetatik Juan Franzisko da Xenpelar bertsolaria. Agiri batzuetan Jose Franzisko esaten zaio; bañan bataio-agirian Juan Franzisko dago. Prantxisku esaten omen zioten.

Xenpelar Oiartzun'en bataiatu zuten, jaio zan biaramonean. Orren berri bazekiten Erretereria'ko bertso-zaleak. Auek diotenez, gerragatik izan zan ori. Ain zuzen, Xenpelar jaio zanean, zazpi urteko karlista gerratea zan.

(3) Oiartzun'go 13'gn. bataio-liburuan.

(4) Oiartzun'go 14 ta 15'gn. bataio-liburuetan; Juan Franziskorena. Xenpelar bertsolariarena alegia, 15'garrenean, 7'gn. orri-aldean dago.

Oiartzun'go erria ta Senperelarre base-
rria kaslisten mendean omen ziran. Au-
rrez-aurreko mendiak, berriz, ta bai
Errenteria'ko erria ere, liberalen men-
dean, tartean Txikiardi'ko erreka zutela.
Ala esan didate; bañan ez tet liburuetan
aztertu, ala izan zan ziur jakiteko.

Bigarren go gerratean ere toki oiek be-
rak izan omen zituzten liberalak eta kar-
listak. Gaurko egunean ere nabari omen
dira zenbait tokitan, egin zituzten luba-
kiak. 1936'ngo. gerratean ere aietaz ba-
liatu omen ziran leku batzutan solda-
duak.

Alkarrengandik gertu xamar baitziran,
«Or ago, falso, falso! Tripa triste!» ta
olako beste disparte asko esaten omen
zieten ojuka alkarri bigarren go gerrate-
an. Lendabizikoan ere etzuten beste iz-
keta-modurik izango.

Gorroto-deadarrak eta tiroak izango
ziran, beraz, Xenpelar pakezalearen bela-
rriak entzun zituzten lenengo gauzak. On-
gi-etorri polita egin zion munduak...

Bada, gerragatik, Senperelarre'tik Erren-
teria'ra joaterik etzegoalako alegia, ba-
taiatu omen zuten Xenpelar Oiartzun'en;
ala diote Errenteria'ko bertso-zale za-
rrak.

Bañan Xenpelar ez-ezik, bere senide gu-
ziak, gerra-denboran jaio etziranak ere
bai, Oiartzun'en bataiatu zituzten; Erren-
teria'n, berriz, iñor ere ez.

Zergatik ote? Len esan degunez, Oiar-
tzun erosoago zuten Errenteria baño.
Orregatik, eliz-eginkizunak betetzeko Oiar-
tzun'a joango ziran, eta aurrak bataia-
tzera ere bai. Ala egiten omen zan garai
artan askotan.

Oiartzun'en bataiatuagatik eztegu, be-
raz, pentsatu bear Errenteria'n jaioa
etzanik. Bañan bada besterik ere, gure
ustetan duda pixka bat jarri dezakeanik.

Xenpelarren eliz-agiri guzietan, ezkon-
du zanekoan, seme-alaben bataio-agirie-
tan, il zanekoan da abar, bein ere utse-
gin gabe, Oiartzun'en jaioa dala esaten
da: «*natural de Oyarzun y residente en
Rentería.*»

Agiri auetatik dudarik geien jartzen
dutenak, ezkontzako ta seme-alaben ba-
taio-agiriak dira. Auetan Xenpelar bera
izango baitzan erretore jaunagana joan
ta argibideak eman zizkiona. Ta Xenpe-
larrek ongi asko jakingo zuan Senpere-
larre Errenteria'ko partean dala; alare
berak eragindako agiri guzietan «*natural*

de Oyarzun y residente en Rentería» jarri zioten, arestian esan degunez.

Xenpelarren arreba Maria Luisagatik ere, ori bera esaten da beti.

Argibide auk Xenpelar oiartzuarra izatearen alde dijoaz; bañan beste onako auk errenteriarra izatearen alde:

Errenteria'ko 1871'gn. urteko *Padrón Municipal* deritzaion liburuan, Xenpelarren anai Juan Joserengatik, etxera esposatu zanarengatik alegia, Errenteria'n berrogei ta amairu urte zeramazkiala esaten da; 1818'gn. urte ezkeroztik, beraz.

1887'gn. urtekoan, berriz, Errenteria'n irurogei ta bi urte zeramazkiala esaten da; 1825'gn. urte ezkeroztik, beraz.

Ta 1893'ngoan, berriz, irurogei ta amabost urte zeramazkiala; 1818'gn. urte ezkeroztik, beraz.

Liburu oiek ez datoz danak bat, beraz. Sekretarioak-edo etzuan arretarik aski jarriko, ta guri etzigun mesede onik egin. Bañan ala ere gauza garbirik aterra genezake:

Xenpelarren anaia, —ta familia guzia ere bai ote arekin batera?—, lenengo kanpoan bizi zana, gero Errenteria'n bi-

zi zan; ta beti ere aldaketa ori Xenpelar jaio baño len egin zan.

Bañan, egia esan, eliz-agiri guziak Xenpelar oiartzuarra zala esateak, duda pixka bat sartzen du noski barrenean, nungoa ote zan. Agian, gerra etxe-inguruan zutelako, andik aldegin bearra izango zuten, ta kanpoan zirala Xenpelar jaio... Agian, ama Oiartzun'a, bere jaiotetxera, joango zan aur egitera. Ain zuzen, etxean etzuan lagun zezaioken emakumerik.

Kontu au argitzearren makiña bat alegin egiñak gera artxiboetan, bañan alperrik.

Len esan degunez, Xenpelarren aitak lur-truke bat egin zuan 1820'gn. urtean, Senperelarre'n etxea altxatzeko; urrengo argibidea, berriz, 1840'garrengoa da; ontan, familia Senperelarre'n bizi zala esaten da.

Ogei urteko tarte ori illun daukagu. Zein urtetan altxatu zuten etxea, ta zein urtetan aldatu ziran Oiartzun'go Errotazar'etik Senperelarre'ra? Xenpelar 1835'gn. urtean jaio zan. Urte ori baño lenago egin al zuten aldaketa ori? Amabost urteko tarte lur-truke egin zanetik. Sobre ta geiegi, noski, etxea bukatzeko. Alderdi ontatik errenteriarra dala esan

bear genduke. Bañan, beti gauza bera esaten ariko bagera ere, zergatik esaten zaio eliz-agiri guzietan oiartzuarra dala?

Norbaitek korapillo au askatzeko modu arkituko al du!

Bañan, ortaz kanpora, bere denborarik geiena, ta bai onena ere, Errenteria'n egin zualako, ta bere bertso guziak Errenteria'tik zabaldu zitualako, emengotzat jo bear degu noski gure Xenpelar aundia.

BASERRIA

Esana degu zein tokitan dagoen Senperelarre baserria, iñork ezagutu nai baidu.

Errenteria'ko 1863'ngo. *Catastro* liburuan, iñork errentan artua balego, «*lo que produciría en arriendo*» alegia, urtean berreun errial emango zituala esatenda; erderaz: «*200 reales de vellón.*»

Urterik eztuan geroagoko beste *Catastro* batean, Senperelarre baserriak 12.500 erreal —*reales de vellón*— balio duala esaten da. Dakigunez, lurrगतik pagatu zana 2.456 erreal izan zan. Bitatik bat, beraz: edo baserria lurrez oso ugaldua zan, edo orduko dirua, oraingoa bezela, bera jotzen ongi ikasia zan.

Ta urtean lau anea gari ta iru anea arto jasotzen omen zituzten.

Ori da paperetan arkitu deguna. Gafiontzean, errenteriar zarrak esan didatenez, baserri urria izan bear zuan. Sagas-

ti polit batzuk ba omen zituan, bañan txikiak.

Gaurko egunean Senperelarre utsik dago. Bertaraño elduak gera ezagutzearren. Mendi-kaxko batean dago.

Kaxko orren beko aiekan, erreka bat. Erreka zubi baten gañetik pasa ta aldapa gora igo bear da. Nai duanak, gurdi-bidetik; ta nai duanak, bidexiorretik.

Goi xamar badago ere, ezta Senperelarre'tik bistarik asko ikusten, altuagoko mendiz inguratua baitago.

Baserri extu-luze bat da. Aurreko aiekan, bean, ate zabal bat ta leio bat; goien bi leio ta balkoi luze bat; tellatua, oso aterea.

Etxe onek bi zati ditu: bata, zurutua ta leio-duna. Leiotik barrena begiratuta, gela aundi bat ikusten zan: gela orretan, egurrak, goldea, botillak ta beste traste asko, an da emen zabalduak. Beste zatia, illuna ta zuritu gabea. Goien, tellatu ondoan, zenbait leio txiki; bean ukullua; ego-aldean mandio-atea.

Bi zait oiek eztira, gure iritzian, denbora berean egiñak. Aurrekoa, zurutua alegia, geroztikakoa da.

Baserri-atarian platano batzuk itzal

ematen dute. Andik ego-aldera, erreka-zulo txiki bat, beko erreka aundira dijoana. Erreka txiki orretaraño jeixteko, gurdi-bide bat. Baita bidexior bat ere. Onek ar-maill batzuk ageri ditu oraindik.

Erreka txiki ontako arkaitzak goroldioz jantzita daude. Arkaitz batean tella gorri bat jarrita dago, ura ontzietan jaso al izateko. Ola-moduzkoa izango zan iturria Xenpelarren denboran ere; onera jextxiko ziran ur-billa.

Beraxeago errekek putzu bat egiten du. Ara jeixteko, beste bidexior bat. Putzu ontara eramango zituzten abereak edan-araztera.

EGURROLA

Egurrola, Oiartzun'go partean, Ugal-detxo ballaran dagoan baserri bat da. Malda batean goi xamar dago, Oiartzun'go erria ta inguruko zelai ta mendi ederrak aurre-aurrean dituala.

Izena berez Egurrola bada ere, erriak Eula esaten dio gaur, itzaren erdia janda. Egurrola ta Eula eztira, beraz, bi baserri, bat bakarra baizik.

Errenteria'ko Makazaga moldiztegiak 1931 urte-inguruan «Xenpelar'en Bertsuak» izenarekin argitaratu zuan liburuan, onela esaten du Luis Jauregi apaiz jaunak itzaurrean: «Bere gurasoak —Xenpelarrenak alegia— oso beartsuak ziran eta Xenpelar baserria urri ta kaxkarra; nundik-edo-andik saiatu bear, ba. Au dala-ta, oraindik mutil-koskorra zala, Oyarzun'go Eula basetxean morroi jarri zuten gurasoak gizajoa.»

Ta ori bera da errenteriar zarrak ao batez esan digutena.

Zerbait geiago jaso ote genezakean, Egurrola'ra joan giñan. Ta ez genduan neke ori alperrik artu.

Baietz, esan ziguten; Xenpelar mutil koxkorretan Egurrola'n bizi izana zala, zazpi urtetan-edo etorria; bañan morroi ez, parientetasunez baizik ekarria zutela; ala aditua zutela beren aurrekoengandik.

Ta ala izaki. Oiartzun'go eliz-liburuetan arkitu degunez, Xenpelarren izeba bat, aitaren arreba, Maria Bautista Petriarena, Egurrola'ra ezkondu zan. Izebagana bialdu zuten beraz.

Xenpelarren arreba bat, Maria Luisa, orren besoetakoa zan.

Egurrola'tarrak Isasti zuten deitura. Gaur ere ala dute. Xenpelarren izebaren gizonak Manuel Franzisko zuan izena.

Xenpelarren aitajauna ere, Franzisko Inazio Isasti zeritzan bat izan zan, Egurrola'koa au bera ere, seguru asko.

Xenpelar zazpi urtetan Egurrola'ra joan bazan, 1842'gn. urtean izan zan ori. Garai artan Senperelarre'n lagun asko ziran: gurasoak eta bederatzi senide. Geitxo baserri txiki baterako. Orretxengatik

artuko zuten Xenpelar Egurrola'n, illoba ez-ezik besoetakoa ere baitzuten. (5)

Egurrola'tarrak, mandazai ibiltzen ziran garai artan, egur-ikatza ta abar karriatuz.

Bein batean, Artamugarri baserriko andre bat gaizkitu omen zan. Donostia'ko Manteo ospitalera eraman bear omen zuten operatzera, ta Egurrola'tarrai otsegin zieten, beren mandoren batekin joateko. Joan ziran; mendi-baserri artatik Errenteria'raño ekarri zuten andre ura mando gañean; emen, artean jarri berria zan tranbean sartu zuten ta Donostia'raño. *Apendicitis* edo olako gaitzen bat omen zuan. Operatu zuten ta bizirik atera zan. Etzan iltzen erreza izango, orregatik!

Beren mandoekin batera ta bestera edozertara ibiltzen ziran, beraz, Egurrola'tarrak.

(5) Manuel Franzisko Isasti orren ondoren, beraren seme bat, Juan Kruz, izan zan Egurrola'ko etxejoauna; Xenpelarren lengusua, beraz. Onen ondoren, berriz, beraren seme bat, Juan Jose. Urrena, onen seme bat, Fernando, ta, azkenik, Fernando orren seme bat, Luis Isasti, Egurrola'ko gaurko etxejoauna.

Emen ematen ari geran garbitasun guziak, Luis oni ta beraren izebai zor dizkiegu.

Garai artan otea ematen zitzaien abereai neguan, beste jatenik etzanean. Otea larrean ebaki, trabesakin jo txiki-txiki egiteraño, ta abereai jaten eman; ola egi-ten omen zan. Egurrola'n ere bai, noski.

Ta Xenpelarrek ere makiña bat ote-jotze egin bear izan omen zuan, Egurrola'n bizi zalarik. Orra nola dion berak bertso batean:

Amar urteko nitzan
oteketan asi...

Baita bertsoan egin ere denbora be-rean. Egurrola ondoan, gaur piñudi aundi bat dagoan tokian, ote asko izaten zuan larrea omen zan. Ba, gaurko Egurrola'tarrak, beren aurrekoengandik entzuna dute, Xenpelar larre orretan «ote ainbeste bertso botea zala».

GIZONA

Zer gizon-modu ote zan Xenpelar? Jakin-gaitza da ori.

Luis Jauregi apaiz jaunak onela dio bere «Xenpelar Bertsolaria» liburuan: «Ez aundi ta ez txiki, gorputzez; bien arteko baizik. Arpegia, beltzerana; begiak, biziak eta biurri-xamarrak; burua, erne ta azkarra; gañerakoan, gizon elizkoia ta atsegiña, kristau jatorra, ta langille pake-tsua.»

Ala jasoko zuan Xenpelar bera ezagutu zuten errenteriar zarrengandik. Guk eztegu, noski, olako zoririk izan; gaur ezta munduan Xenpelar bere begiz ikusi zuanik.

Amerikano dalako batek onela kanta-tu zion bein batez Xenpelarri:

Xenpelarri eman biaizkat
artatik pitxar bi,
ezurrak lasaitu ta
azi al baleri.

Etziokean olakorik esango, gizon aundia izan balitz.

Musarro ta Xenpelarrek alkarri fabrika aundian bota zizkioten bertsoetan, onela esaten dio onek ari zazpigarrenean:

...zertako daukak grandeza?
txikia ikusi nai-eza;

Musarro gizon aundi ta bikaña omenzan; ala diote ezagutu zuten guziak. Xenpelar, berriz, txikia, bertso onek aditzera ematen duanez.

Beste bertso bat ere bada, Olloki zarrak edo garai artako beste bertsolari-
ren batek Xenpelarri kantatua:

Kupel bat jarri dute
atarian txutik,
gizon txikiyak aundi
ematiagatik;
zer esanen faltikan
ez dago gugatik,
onoko txiki (y) onek
astinduko gaitik.

Bertso onetan bi gauza aitortzen zaizkio Xenpelarri: bata, bere bertso-maisu-tasuna; ta bigarrena, bere gorputz-txiki-tasuna.

Bati aditu diogunez, sagardotegian ber-
tsotan asten zanean, onela esaten zioten:

—Ia, Prantxisku, iyo ontara!

Ta alki baten gañera igo-arazten zu-
ten (6). Beti ere obe da kantu-lanean al-
ki edo mai baten gañetik jardutea. On-
tatik ez genduke, beraz, nai ta nai-ez pen-
satu bear Xenpelar txikia zanik. Bañan
bertsoak diotenez, bai, nere ustetan.

Auek gorputzari dagozkionak dira; ani-
maren doaiak nolakoak ote zituan? Au
ere jakin-gaitza degu. Ez gera orretzaz
mintzatuko; ori jakiteko bertsoak irakur-
tzea beste biderik eztago.

(6) Errenteria'ko Florentina Pérez Salaberria.

ANAI JUAN JOSE

Xenpelarren anai Juan Jose, aitaren lenengo emaztearengandik sortua, Oiarzun'en ezkondu zan, 1855'gn. urteko Otsaillaren 12'an, bertako alaba zan Josefeta Gregoria Retegi'rekin. Andregaiia zein etxetakoia zan eztakigu. Senperelarre'n jarri ziran bizi izaten.

Errenteria'ko 1856'gn. urteko *Padrón Municipal*'ean Senperelarre'n onako lagun auek bizi zirala ageri da: Juan Jose, bere emazte Josefeta Gregoria, Maria Luisa, Juan Franzisko, Katalina ta Jose Mari senideak, eta auen ama Maria Rita Berondo.

Urte bete zan, aita, Jose Bernardo, mundu ontatik joana zala, 1855/III/22'an illa (7).

1857'ngo *Padrón Municipal*'ean, berriz, oiek berak ageri dira Senperelarre'n, eta beste bat ere bai: Santiago Urbietta; *me-*

(7) Errenteria'ko 7'gn. eriotz-agiri-liburuan, 56'gn. orrian.

nor, aurra alegia, esaten zaio. Eztakigu *nor* izan zitekean.

Ta 1861'ngoan, berriz, senar-emazteak, Juan Jose ta Josefa, bere bi semerekin, Jose Joakin ta Jose Franziskorekin, ageri dira Senperelarre'n; beste guziak andik aldegiñak ordurako.

Bost seme-alaba izan zituan Juan Josek, eliz-liburuetan arkitu degunez. Irakurleak kontuan ar beza, Errenteria'n bataiatzen dirala aur auk. Ona emen izenak eta jaio ziran egunak:

Juan Kruz, 1856/XI/7; Jose Joakin, 1858/XI/16; onen amandrea Xenpelarren ama, Maria Rita Berrondo, izan zan; ta, eliz-agiriak dionez, Urnieta'n bizi zan; Juan Franzisko, 1860/VII/23; onen aita-ama pontekoak, Xenpelar ta bere emaztea izan ziran; Jose Antonio, 1863/X/19; ta Franziska Inazia, 1866/VII/31 (8).

Zarrena, Juan Kruz, agian aingerutan illa izango zan, aren izenik ezta geiago ageri-ta.

(8) Errenteria'ko 13 ta 14'gn. bataio-liburuetan.

ARREBA MARIA LUISA

Xenpelarren senideetatik, bere arreba Maria Luisa izan zan arekin zer-ikusirik aundiena izan zuana.

Len esan degun bezela, urte t'erdiz zarragoa zan; arreba, 1833'ngo Maiatzaren 11'an jaioa, ta Xenpelar 1835'ngo. Ilbeltzaren 12'an.

Maria Luisa, 1860'ngo Urriaren 31'an, Jabier Inazio Aranberri Elorza'rekin ezkondu zan (9). Senargaia azkoitiarra zan, ta, nola ez?, alpargatagillea. Urrategi'ko Oiaun baserrian jaioa omen zan (10).

Eliz-liburuetan arkitu degunez, onako seme-alaba auek izan zituzten:

Jose Franzisko, 1861/V/28'an jaioa; zazpikia beraz. Medikuak, Jose Inazio Etxarte'k etxean presaka bataiatu bear izan zuan, ta biaramonean il zan. Xenpelar izan zan aren aitajauna.

(9) Errenteria'ko eliz-liburuetan.

(10) Errenteria'ko Florentina Pérez Salaberria.

Maria Paskuala, 1863/III/9'an jaioa; 1867/VIII/26'an il zan, lau urte t'erdirakin.

Joxepa Antoni, 1865/I/7'an jaioa. Onen aitajauna ere Xenpelar izan zan. Senide guzietatik au bakarra izan zan aur txikitant il etzana. Errenteria'n bizi izan zan, ta gaurko egunean ere asko dira aretzaz oroitzen diranak. 1943/XII/29'n il zan. Bertso jartzen poliki zekiana zan; orregatik, aren bertsoak eta bizitza argitaratuak ditugu Auspoa'n 74-75'gn. alean, irakurleak ikasi nai baditu.

Ta, azkenik, Daniela; bañan onen berri gero emango degu.

Xenpelarren arreba Maria Luisa au, bertsolaria zan. Bein bañio geiagotan jardun izan omen zan bertsoan anaiarekin. Errenteria'ko fabrika aundian lan egiten zuten biak. Bein batez, nagusiak Andoañ'a bialdu omen zituan eginkizun batera. Ta an alkarri bertso botatzen aritu omen ziran, bertako jendea entzuten zoratzen zeukatela.

Maria Luisa oso buru argikoa omen zan; irakurtzeko zaletasun aundia zuan. Egunez astirik ez, ta arratsean, oierakoan, jarduten omen zan, kinke bat piz-

tuta. Batzutan, ordea, lo artzen zuan, ta bere ille kixkurrak erre egin omen zitzai zkan bein baño geiagotan. Bestetan, berriz, senarrak argia itzali bear izaten zion (11).

(11) Errenteria'ko Monika Galarraga ta Florentina Pérez Salaberría.

EZKONTZA

Xenpelar Oiartzun'go alaba batekin ezkondu zan, Maria Josefa Retegi'rekin, 1859'gn. urteko Abenduaren 22'an, ogei ta lau urte osatu gabe, beraz (12).

Bere anai Juan Jose, Maria Josefa onen aizpa batekin esposatua zan. Bi anai bi aizparekin uztartu ziran, beraz.

Ezkontza-testiguetako bat Juan Isasti izan zan; Egurrola'koa seguru aski.

Onako frutu auek izan zituzten, Errenteria'ko eliz-liburuetan arkitu degunez: Juana Josefa, 1860/III/12'an jaioa; denbora baño len mundura etorria, beraz... Maria Luisa, 1863/II/10'an jaioa; ta Juana Manuela, 1866/XI/5'an jaioa (13).

Len ere esan degunez, 1857'gn. urtean Xenpelar Senperelarre'n bizi zan, urte orretako *Padrón Municipal*'ean ageri denez.

(12) Oiartzun'go 11'gn. ezkontz-agiri-liburuan, 28'gn. orrian.

(13) Errenteria'ko 14'gn. bataio-liburuan.

Urrengo *Padrón Municipal*'a, 1861'gn. urtekoa da. Or irakurtzen danez, Senpelarre'n Juan Jose bere emazte ta bi semerekin bizi zan; len ere esan degu ori. Ta Xenpelarren ama, arreba Maria Luisa, anai Jose Mari, Xenpelarren emaztea ta alaba Juana Josefa, Errenteria'ko kale-etxe batean bizi ziran.

Ta arritu gaituena au da: ez Xenpelar ta ez onen koñadua, Jabier Inazio Aranberri alegia, eztira oiekin batera ageri. Ta *Padrón* ortan eztegu beren izenik arkitu. Nora joanak ote ziran? Zergatik eztira bakoitza bere emaztearekin bizi?

Beste arrazoi batengandik ere pena artzekoa da Xenpelar *Padrón* ontan ez agertzea. Ontan, bestetan ez bezela, lagun bakoitzak irakurtzen ta idazten ba ote dakian esaten da. Orregatik, ori ezin jakinik gelditzen gera. Penagarria benetan, Xenpelar paperetan ainbeste bertso jarri ta zabaldu-arazi zuan gizona izanik.

Bañan arreba Maria Luisak eta anai Jose Marik irakurtzen bai ta idazten etzekitela esaten da. Seguru aski eskola ori bera izango zuan Xenpelarrek: irakurtzen bai ta idazten ez. Ta bere bertsoak idazteko norbaiten sekretariotzaz baliatuko zan.

Gero, Malen-kalean bizi izan zan Xen-
pelar. Bertan il zan. Orrengatik, 1931'gn.
urtean oroitarria jarri zioten etxe orri
euskeraz ta erderaz. Orrekin ezaupide
erreza du irakurleak, zein etxe dan eza-
gutu nai badu.

BIZI-MODUA

Xenpelarrek Errenteria'ko «fabrika aundian» lan egiten zuan. Baita bere arreba Maria Luisak ere. Eztakigu noiz asi ziran. Bañan fabrika ortako liburu zarretan zenbait argibide bildu degu.

Eun-fabrika baitzan, euntegian lan egiten zuten. Beren kontura aritzen ziran: oial-pieza bat bukatu-ala, kobratu ta beste bat asi.

Adibide bat jartzeagatik, txetasun auek apuntatu nituan: Maria Luisak 1869/VII/14'an bukatu zuan pieza bat; baita urrengoa asi ere. Beste au illaren 21'an bukatu zuan. Piezak 104 kana zituan luzeeran, 44 ontza zabaleran, ta *plugastel* deritzaion oial-motakoa zan. Ogei ta bat errial pagatu zioten.

Xenpelarrek, berriz, 1869/VII/6'an bat bukatu ta urrena asi zuan; illaren 14'an bukatu zuan. Pieza orrek 91 kana ta 34 ontza zituan. 72 errial eman zioten. Oial au ere *plugastel* zan. Bañan gutxiago egiñagatik arrebari baño geiago eman

baitzioten, *plugastel* dalako orrek ere mota bat baño geiago izango zuan.

Oialaren berri dakien batek, *plugastel* ori belakia esaten zioten oiala izango otezan esan digu; itxas-ontzietako belak egiteko arizko oial lodi bat izaten omen zan.

Jai-arratsaldeetan, berriz, festa guzia maia kanpora atera ta karta-jokua izaten zan. Ta aztu aparria bear bazuten ere.

Bitartean, Xenpelarren arreba Maria Luisa tripakiak jartzen aritzen zan. As-tean lana besterik etzuana, jaietan ere lanean.

Ta karta-jokuan ari ziranak, alako batean gogoratu ta esaten zuten:

—Oi, aparirik eztegu! Maria Luisak pronto eukiko ditu tripakiak!

Ta arengana joan ta:

—Ardipaten tripakiak ekaitzu!

Gero, Mateone'tik enkargatzen zuten merienda, batez ere sagardo-zaleak. Ango neskameak serbilleta txuri-txuri bat bizkarrean artu ta beste batekin lurrezko kaxuela tapaturik joaten ziran.

Arreba tripakiak maniatzen ari zan bitartean, anaia sagardotegian bertso-kan-

tari aritzen zan. Alki gañera igo-arazten zuten.

—Ia, Prantxisku, iyo ontara!

Xenpelarren koñadua garaiz eta txintxo erretiratzen zan. Etxean galdetzen zioten:

—Prantxisku nun duzu?

Ta arek:

—Prantxisku nun dedan? Orain asi da, alki gañera iyota, bertsoa bota ta bertsoa bota... Auskalo noiz etorriko dan!

Olakoak izaten omen ziran anai-arreba aien jai-arratsaldeak (14).

(14) Errenteria'ko Florentina Pérez Salaberria.

ERIoTZA

Xenpelar baztangaz il zan. Errenteria'ko eliz-liburuak aztertu ditugu, ta erri onetan aldi artan baztangaz lenen il zana, guk arkitu degunez, beintzat, Migel Joakin Zabala izan zan. Ogei ta bat urteko mutil gaztea zan, ta 1869'gn. urteko Urriaren 10'an il zan.

Ta azkeneko illa, Juan Maria Carrera izan zan, ogei ta bat urtekoa au ere, nekazaria, 1870'gn. urteko Ilbeltzaren 17'an mundu ontatik joana.

Bitarte ortan, ogei ta bederatzi lagun kontatu ditugu baztangaz illak. Adin guzietakoak dira, amairu urteko nexka ta irurogei ta amabi urteko agurea; ogei ta urteko gazte lorekoa ta berrogei ta amasei urteko gizon larria. Baita ere ofizio guzietakoak: nekazariak, langilleak, nagusiak... Famili batean aita ta bi alaba il ziran.

Baztangaz kutsatuta zeuden etxeak, itxi

egiten zituzten. Etxe-barrendik otarratxo bat jeixten zuten leiotik kalera, lokarri batetik zintzilik, barrenean paper batean zer bear zuten esanaz. Au ekarritakoan, otarra atzera barrena jasotzen zuten, lokarriari tiraka.

Etxe oiek madarikatuta bezela gelditzen omen ziran; baita gaixoa il da gero ere, beste berrogei egunean (*cuarentena*), kutsuaren bildurrez. Iñor ere etxe artara sartzea debekatuta egoten zan, eta etxetik ateratzea ere etzan libre izaten. Ildakoak gauzez atera ta eramaten zituzten kanposantura; ta baserrikoa bazan, bideetatik ez, baña zelaitik barrena.

Gerra ondorean kolera izugarria izan omen zan. Gaitzik txarrena, lengo zarrak ziotenez; kristaua ogei ta lau orduan bukatzen zuana. Etxe batean beko bizitza-koak arrapatu omen zuten. Orduan, goikoak balkoiean ol bat jarri ta balkoitik balkoira pasatuaz aldegin omen zuten etxetik, eskalleretatik ez pasatzeagatik. Ola-moduzko gauzak gertatuko ziran baztangarekin ere.

Errenteria'n, azkeneko baztanga-izurritea 1921'gn. urtean izan zan. Pasai'ra itxas-ontziz eldutakoren bat, Errenteria'ra etorri ta Kontzeju ondoko etxeren batean

ostatuz jarri omen zan. Ta onek ekarri zuala edo etzuala, segituan kale guztia baztangaz bete zan (15).

Orduan erri guzia txertatu zan. Bañan baztanga arrapatu zutenak, gauez artu ta Donostia'ko Manteo'ko ospitalera eramán zituzten, ta emen aparte jarri. Don Pedro Indaberea apaiz jauna, mediku bat edo bi, ta iru bat moja, kutsatutakoekin batera barrena sartu ziran. Oien tokia zearo itxi zan, ta an gelditu ziran, alik-eta dana garbitu zan arte.

Lau bat edo dozen erdiren bat il ziran. Gañerako guziak salbatu ziran.

Txertatu ziranak ere batzuek arrapatu zuten, bañan aiek ariñago pasa zuten. Batzuek txertotik oso gaizki ibilli ziran, edadekoak batez ere.

Ez txertorik eta ez beste aurrerapenik gabe, bakoitza bere etxe barrenean kartzelan bezela itxita, beltza izango zan orregatik, Xenpelarren denboran, kutsatutako gizajo aien egoera, batere itxaropenik gabe, eriotzaren zai egotea beste alderdirik etzutela.

(15) 1921'gn. urteko baztangaren argibideak, Errenteria'ko Monika Galarraga'rengandik; baita kolerarenak ere.

Xenpelarrean, gure bertsolariaren emaztea il zan aurrena baztangaz, 1869'gn. urteko Urriaren 25'an (16).

Xenpelarrek jarraitu zuan geroztik ere fabrikara joaten. Bearko, noski, bizi-modua aterako bazuan. Bere azkeneko oialpieza, Azaroaren 20'an kobratu zuan. 72 errial eman zioten. Azken bigarrena, berri, illaren 6'an kobratu zuan.

Bañan bera ere kutsatu ta Abenduaren 8'an il zan, Ama Birjiñaren egunean, emaztea il da illabete t'erdira (17).

Ala esan digu errenteriar batek: «Arek azkeneko bertsoan eskaera egiten zion askotan Ama Birjiñari, eriotzako orduan zeruko atean sartzeko edo olako zerbait. Ta Ama Birjiñaren egunean il zan.»

Xenpelar gaizkitu zanean, beraren arreba Maria Luisa, aurdun bazegoan ere, anaiarengana joan zan. Senarrak onela esan omen zion:

—Etzoazela, Maria Luisa! Bakarrik utzi bear al nazu gure aur onekin? (18)

(16) Errenteria'ko 7'gn. eriotz-liburuan, 131'gn. orrian.

(17) Errenteria'ko 7'gn. eriotz-liburuan, 134'gn. orrian.

(18) Aur ori bera zan, urteen buruan gauza auek kontatzen zituana. Len esan degunez, Joxepa

Ta emazteak erantzun zion:

—Ez, ez, ez! Ez naiz kutsatuko! Ondo aterako naiz! Lagundu egin bear diot, lagundu egin bear diot!

Maria Luisak Abenduaren 7'an kobratu zuan azkeneko oial-pieza. Anaia il zan bezperan, beraz. Ontatik zenbait pentsakizun datozkigu burura: edo anaiak etzuan gaitz luzerik pasa, edo-ta oso gaizkitu arte etzan arreba arengana joan, edo-ta lagun baten bitartez kobratu zuan onek lendik egiña zeukan lana...

Dana dala, anaiagana joan zan. Len esan bezela, anaia Abenduaren 8'an il zan. Egun berean, arratsaldeko zazpi t'erdietan, Maria Luisak aurra egin zuan, nexka, Daniela. Kutsatutakoen etxera bein sartu ezkeru, ateratzerik ez baitzegoan, anaiarenean egingo zuan. Apaizak, Jose Ramon Irigoyen'ek, etxean bertan presaka bataiatu zuan (19). Seguru asko, Xenpelarri elizakoak ematera etorri zan apaiza bera izango zan. Etxe berean eta egun

Antoni zeritzan. Joxepa Antoni Xenpelar esaten zioten Errenteria'n. Berarekin urte askotan bizi izan zan Florentina Pérez Salaberria'k, askotan entzun zizkion, ta au da orain guri esan dizkiguna.

(19) Errenteria'ko 14'gn. bataio-liburuan, 231'gn. orrian.

berean, bati elizakoak eta besteari baitaioa... Osaba gela batean gorputz, arreba aldamenekoan aur egiteko antzietan, ta andik puska batera aur jaio berriaren negarrak...

Aur ori andik bederatzi egunera il zan, Abenduaren 17'an; ta ama, berriz, biaramonean, 18'an, baztangaz (20).

(20) Errenteria'ko 7'gn. eriotz-liburuan, 135'gn. orrian, eta 8'gn. eriotz-liburuan, 71'gn. orrian; liburu ontan aur-eriotzak bakarrik daude.

AZKENA

Xenpelarren ama, Maria Rita, 1882/VII/14'an il zan, semea baño amairu urte geroago, onen izena milla ta milla bertso-paperetan Euskalerriko bazter guzietaraño zabaldua zegoalarik (21).

Xenpelarren alaba bat, Maria Luisa, Egurrola'koak jaso zuten, umezurtz artaz errukiturik. Gero Andoaiñ'en bizi izan zan, eta Pasai Antxo'n il zan.

Maria Luisa oni, ama il zitzaionean, soñeko berri beltz bat egin zioten. Ta bera, artaz gustaturik, dantzari aritu omen zan.

Bañan gero, aita il ta Egurrola'ra jaso zutenean, eguna joan ta eguna etorri, ta etzuan aita ikusten; etzan ageri. Ta egun batez, penaren penaz, piku-ondo batera igo ta gauera arte negar ta negar egon zan.

Ala kontatu digu Maria Luisa orren

(21) Errenteria'ko eliz-liburuetatik.

alaba dan Klara Sagarzazu Petriarena'k, Xenpelarren billobak alegia.

Beste bat, zarrena, Juana Josefa, Senperelarre'n bizi zan 1871'gn. urtean, bere izeba-osabarekin eta lengusuekin.

Irugarrena ere, Juana Manuela, amonak-edo jasoko zuan.

Bi aizpa auek, Juana Josefa ta Juana Manuela, Ameriketara joan omen ziran, eta an zer egin zuten eztaki gaur iñork; aien aztarrenak galdu dira.

Anai zarrena, Juan Jose, Senperelarre'n bizi izan zan il arte, 1900'gn. urte inguruan.

Onen seniderik etzan berarekin bizi izan. Sakabanatuak ziran, beraz. Iñork ere eztigu aien berririk eman. Ameriketara joan ote ziran aiek ere?

Juan Joserren seme-alabetatik irugarrena, Jose Antonio, etxerako gelditu zan. Maria Olaziregi Karrera'rekin ezkondu zan.

Juan Joserren ondorengoak, 1908, 1911 ta 1918'garrenean, Senperelarre'n jarraitzen dute; bañan 1924'ngo *Padrón Municipal*'ean aren seme Jose Joakin bakar-bakarrik bizi da bere jaiotetxean, 66 ur-

terekin, eta 1927'ngoan ezta Senperelarre baserriaz aitamenik ere egiten. Baserria utsik gelditua izango zan.

1938'gn. urtekoan, berriz, beste familia bat ageri da Senperelarre'n bizi izaten, Rufino Etxeberria bere emazte Joakina Lasa ta seme-alabakin.

Azkenekoz Senperelarre bete zutenak, lau famili erdaldun izan ziran. Bañan orain denbora asko eztala, aiek ere andik aldegin zuten. Etziran errez moldatuko laurak batera baserri txiki artan.

Xenpelarren etxea mututurik ikusteak, pena ematen du, bañan aundiagoa eman-go zuan, noski, arestian bezela erdera dariola balego.

Iñor gutxi ibiltzen da gaur toki aietan. Ta naiko lan izango da iñor ara bizi izatera joatea. Senperelarre baserria utsik gelditu bearrean dago, beraz, animarik gabeko gorputza bezela. Eztu zutik denbora askoan iraungo; laister esan bearko degu pareta zar batzuen aurrean: Au izan omen zan gure bertsolaririk onenaren etxea!

XENPELARRI BURUZKO LIBURUAK

Orain baño len bi liburu egin dira Xenpelarri buruz.

Bata, «Xenpelar'en Bertsuak» izenburuarekin Errenteria'ko Makazaga moldiztegiak 1931 urte-inguruan argitaratu zuana. Azalean «1.º Idaztia» esaten du; bigarrengoa ere ateratzeko asmotan ziran beraz.

Luze-zabaleran 17 ta 12 zentimetro ditu; ta 84 orri-alde.

Liburu orrek Xenpelarren bertso asko falta du. Makazaga'k berak «Bertsolaria» aldizkarian Xenpelarren bertso geiago argitaratu zuan. Liburuan eztaudenak, bigarrengorako utziak izango ziran.

Makazaga'k oso lan bikaña egin zuan bertsolaritzari buruz. Bertsolaritza alde bat utzita zeukaten garai artako euskaltzaleak, aintzat artu gabetanik. Bañan errepublika-denboran gauzak zearo aldatu ziran, ta bi gizon prestueri eskerrak aldatu ere: Juan Jose Makazaga Mendi-

buru (1887-1963) ta gaur Euskaltzaindiaren buru dan Manuel Lekuona apaiz jauna.

Ona emen Makazaga'ren lanak: «Bertsolariya» aldizkaria; «Txirrita'ren Testamentua», «Euskal-Erriko Kanta Zarrak» iru liburu, «Bilintx'en Bertsuak», «Xenpelar'en Bertsuak», eta bertso-paper asko.

«Xenpelar'en Bertsuak» deritzaion liburuko itzaurrea, Luis Jauregi apaiz jaunak egin zuan. Ona nola dion:

«Gure basetxeko ate-barruraño etorri zitzaigun lengo egun batean izer patsetan Makazaga jauna liburu onentzat itzaurretxoaren eske. Ez degu oraindik gure etxe-ataritik limosnatxorik gabe eskalerik bidali; ez genezakegun jaun ori ere, esku utsik geren etxetik uxatu. Abegi edo arrera ona egin geniola uste det eta bere asmoa txalo beroz txalotu ez-ezik, gure aletxoa ere eskeñi genion.

Lenago bagenekigun ez genduala Xenpelar, bertsolari motela; baña arrezkero bertsolarien artean goi-goieneko mallan jartzeko bildurrik ez degu. Liburutxo au irakurri ondoren, zeorrek ere, irakurle, orixe esango didazulakoan nago. Xenpe-

lar-izenaren otsa, Gipuzko osoan entzun oi da oraindik ere; bañan an-or sakabana-tuta arkitzen ziran bertso batzuek, beste batzuek berriz il-zorian euskaldun zaarren buruetan, oroigai kutunen antzera, bizi ziran. Guziak pillatxo maitagarri batean jartzeko, esku langille baten bearra zegoan, eta esku ori, Makazaga jaunarena noski, zorionez agertu zaigu. Ez da benetan bere lana makala izan. Xenpelar'en bertsoen liburu bat eskeintzen dizu orain, beste bat ere agintzen dizu gero.

Makazaga'k eztu iñoiz esaten bertsoak nundik jaso dituan. Gure iritzian bi iturri izan zituan: bertso-paperak eta garai artako errenteriar zarren oroimena. Makazaga betso-biltzalle bikaña izan zan, ta bere lanari akatsik billatzekotan, auxe bakarra arkituko nioke: eztuala iñoiz esaten bertsoak nundik dituan.

Makazaga'ren liburuan dauden doñuak, berriz, Pasai San Juan'go Anjel Dadie'k para zituan, Makazaga'ren enkarguz. Orra nola:

Dadie jauna Pasai San Juan'go organista zan, eta gaur ere ala da. Berak esan digunez, liburu ontako doñu-mordoa onela bildu zuan: lau edo bost jai-arratsal-

detan, Txirrita ta beste lau bat bertsolari ta bertso-zalerekin juntatu zan. Oieta-ko bi, Errenteria'ko Juan da Pello Zabaleta bertsolariak izango ziran, seguru asko. Txirrita zarra gurdi batean ekartzen zuten.

Dadie'k onela galdetzen zien: «Bertso auek nola kantatzen dira?» Ta aiek bertso-doñu ura kantatzen zuten, bein ez-ezik, lau edo bost aldiz ere bai, Dadie'k ikasi arte, orduan magnetofonorik ez baitzan. Ta Dadie'k paperean jartzen zuan aiek kantatua, ta aiek kantatu bezela jarri ere. Dadie'k berak esan digunez, aien kantua obetu zitekean, ta lan asko gabe obetu ere, bañan, bere iritziz, doñua aien aotik atera bezelaxe utzi bear zan, ta ala egiten zuan. Ta ondo egiña, noski!

Dadie jaunak lan eder-ederra egin zuan orrela. Orain barra-barra kantatzen diran zenbait doñu, Iparragirre'rena, mutil zarrarena, «Iya guriak egin du» bertsoena, Balentin Berriotxoaren ta abar, berak jarri zituan paperean lenengo aldiz. Baita andikan makiña batek ikasi ere.

Doñu oiek Donostia'ko Ambrosio Zata-rain jaunak kopiatu ditu liburu ontan argitaratzeko.

«Xenpelar'en Bertsuak» deritzaion libu-

detan, Txirrita ta beste lau bat bertsolari ta bertso-zalerekin juntatu zan. Oieta-ko bi, Errenteria'ko Juan da Pello Zabaleta bertsolariak izango ziran, seguru asko. Txirrita zarra gurdi batean ekartzen zuten.

Dadie'k onela galdetzen zien: «Bertso auek nola kantatzen dira?» Ta aiek bertso-doñu ura kantatzen zuten, bein ez-ezik, lau edo bost aldiz ere bai, Dadie'k ikasi arte, orduan magnetofonorik ez baitzan. Ta Dadie'k paperean jartzen zuan aiek kantatua, ta aiek kantatu bezela jarri ere. Dadie'k berak esan digunez, aien kantua obetu zitekean, ta lan asko gabe obetu ere, bañan, bere iritziz, doñua aien aotik atera bezelaxe utzi bear zan, ta ala egiten zuan. Ta ondo egiña, noski!

Dadie jaunak lan eder-ederra egin zuan orrela. Orain barra-barra kantatzen diran zenbait doñu, Iparragirre'rena, mutil zarrarena, «Iya guriak egin du» bertsoena, Balentin Berriotxoaren ta abar, berak jarri zituan paperean lenengo aldiz. Baita andikan makiña batek ikasi ere.

Doñu oiek Donostia'ko Ambrosio Zata-rain jaunak kopiatu ditu liburu ontan argitaratzeko.

«Xenpelar'en Bertsuak» deritzaion libu-

ruak, iru langille izan zituana, beraz: Makazaga, bertso-biltzallea; Jauregi, itzaurrea erantsi ziona; ta Dadie, doñuak paratu zituana.

Bigarren liburua onako au da: «Xenpelar Bertsolaria / Bizitza ta bertsoak / Egillea: Jauregi'tar Luis — Jautarkol / Kuliska Sorta / Itxaropena Argitaldaria / Zarautz'en / 1958».

Jauregi'k, bere liburuaren lenengo orri-aldeetan, argibide-iturriak zein izan dituan esaten du. Onela dio: «Nere idazlantxo au burutzeko, esku-artean erabilli ditudan liburuak auexek izan dituzu». Ta ondoren liburu-zerrenda bat dakar.

Gure liburu au nola egiña dan, berriz, irakurleak ia orri-aldero ikusiko du: bertso-sail, gertaera, argibide ta esakizun bakoitzarentzat, oar bana jarri degu, nundik artua dan adierazteko.

Askotan esan izan degu bertso-biltzea berandutxo asi dala Euskalerrian. Iñoiz baño nabarmenago ikusi degu ori Xenpelarren liburu ontan. Xenpelarren bertso, gertaera ta argibide jakingarri asko ta asko, betiko galduak izango dira, orain berrogei edo irurogei urte bizi ziran aiton-amon bertso-zaleai iñor galdezka joan etzitzaielako.

An ziran, adibidez, Senperelarre'n, gure bertsolariaren anai Juan Jose; baita alaba Maria Luisa ta illobak ere; ta Errenteria'n bertan, berriz, beste illoba bat, Joxepa Antoni, 1943'gn. urtean il zana.

Iñor ere joan ote zan oiengana galdezka? Bat bakarrik joan zan, guk dakigularik, Joxepa Antonirengana, bañan bisita ori, gero esango degunez, etzan iñola ere gure mesedetan izan, Xenpelarren pape-rak galtzeko bidea izan baitzan.

Dударик ezta, Xenpelarren liburua askoz ederragoa ta mardulagoa izango zala, orain irurogei urte egin izan balitz. Ala ere liburu bikaña gertatu da. Ortik pentsa genezake, zer-nolako bertsolaria izan zan, eun urte pasa ta gero ere gure artean olako itzala daukana.

XENPELARREN PAPERAK

Errenteria'ko Florentina Perez Salaberria ta Monika Galarraga'k onela esan zidaten, argibide billa joan nintzainean:

—Xenpelarren illoba Joxepa Antoniri, bein baño geiagotan entzun genion osabaren paperak urte askotan gorde izan ziralara bere etxean. Bañan, egun batez, Ebaristo Bozas-Urrutia zanak etxera etorri ta eskatu zizkiola, bai eraman ere, atzera bueltatzekotan noski; bañan gero Argentina'ra joan zala, ta etzuala paperik bat ere bueltatu; orrela galdu ziran Xenpelarren paperak.

Ebaristo Bozas Urrutia periodista zan, ta liburu bat ere idatzi zuan *Andanzas y mudanzas de mi pueblo* izenarekin, 1921 urtean argitaratu zana. Xenpelarren illobari egin zion bisitaz ere itzegiten du atal batean; toki batean onela esaten du:

«Tengo a la vista una multitud de Bertso berriac, Senpelarrec jarriac, en los que se hace alusión a todos los grandes

problemas morales. que se agitan en el seno de la Humanidad.»

Ta aurreraxeago:

«Después hablamos de Sempelar, cuyos versos me entrega para copiarlos. Simón —Simón Echeverría— carga con ellos.»

Egi-egia da, beraz, Xenpelarrek pape-rik utzi zuala, ta ez bat edo beste, mor-
do aundi bat baizik: *una multitud...* Ta
paper oiek illobaren etxetik atera zitua-
na, Bozas Urrutia jauna izan zan, berak
garbiro aitortzen duanez.

Ori jakiñik, Madrid'en bizi dan eta eus-
kaltzale prestu dan Bozas-Urrutia'ren se-
me Rodolfori idatzi genion. Onek euske-
razko eskutitz luze bat erantzun zigun.
Ona emen zer dion, pixka bat laburtuta
bada ere:

*«Madrid'en 1968'ko Epaillaren 28'an...
Zure karta eta zure galderak, erdi aztu-
rik nituen, obeto esan, gogoratu ere nai
ez nituen gaztaroko gertaerak burura
ekarri dizkidate. Esan nezake, gezurrik
gabe, nere gurasoen eriotzaz kanpo, ger-
taera oietxek izan ditudala bizitza guziko
penagarrienak...»*

Ez nuke nai zu nekatzerik; aski izango

nuke zure eskaerari erantzun labur bat eman, gaiñezko zeetasunetan sartu gabe; baiña gauza orretzaz oldozten ain ustekabez ipiñi nauzun ezkerro, luzatuko dut apur bat, zure barkamena aurrenez eskatzen dizudala...

1938'ko Ilbeltzean, Buenos Aires utzi ta Espaiñi'ra abiatu nintzan, Republika-alderdirako soldado, boluntario, izateko... Nere ama ere —arjentina zan bera— etorria zan ni baiño illabete batzuek lehenago, arjentiñ-erriak espaiñiar gobernuari eskeiñitako ambulanzia bat ekartzea bere gain arturik... Nere biderako gauzak, Espaiñira ekarri nai nituenak alegia, prestatzen asi nintzan. Auta egin bear, batez ere nere liburu ta paperetarik... Zer ekarri? Dudarik ez nuen izan: euskal liburuak batetik, musikak-eta bestetik —nere ogibideari zegozkionak—; eta gaiñera, nere aita zanari autoreak dedikatutako liburuetarik geienak. Bazan antxe gauza baliosik! Eta, zer esanik ez, beraren paperak, eskutitzak, liburu-gaiak eta abar... Orain egia ezin nezake nik argiro ta zalantzik gabe esan: bai ote zeuden paper aietan Xenpelarren bertso-paperak ere? Oso bertso-zalea nuen aita, ta baietz uste izateko da, baiña... nik beintzat aldi ar-

tan ez nekien euskeraz, —ikasten asi berri-berria nintzan orduantxe—, eta ezin gauza aiek bear bezala ezagutu. Ori bai: zuri eman dizuten arako albiste ura, bertsoak Ameriketara eramán zituela alegia, egiazkoa baldin bada, orduan esan nezake antxen zeudela aiek, seguru asko.

Andre Alabearrak —andrea ote?— nai izan zuen, nere kalterako nunbait, nik artutako ontzian bertan nere lagun zar bat ere etortzea. Gipuzkoarra zan bera, ta aren izena... (1) Gizon prestu bikaiña, baiña kemenik gabea, gazterik txori-buru gisa ibillia... Bear zan egunean biok abiatu giñan Buenos Aires'tik Rosario'ra, eta *Londonnier* itxas-ontzi beljikarrera igo giñan,

Ontziratu orduko, bat ere gustatu ez zitzaidan gauza bat ikusi nuen: Republikako *Brigada Internacional*'etara zijoan giza-multzo bat; geienak, ogeitamar bat, Europa erdiko gizonak —hungariar, russoar, yugoslavitar, ukrainiar— ziran; dozenatxo bat, españolak, zar eta gazte, Argentina'n poto egiñak zeudelako. Ezagutzen nuen nik multzoaren buru ageri za-

(1) Emen ez du eskutitzak *gipuzkoarra* esaten, erriaren izena baizik; eta ondoren izen-deiturak dakarzki. Bañan senideak bizi dira oraindik, eta ez da komeni nor izan zan salatzea.

na; español bat, begi gaiztoko gizona. Ura ikusita esan nion nere lagunari (2) Jainkoaren izenean itzik ez esateko Gipuzkoa'ra (3) zijoala, obe zuen eta. Bera konforme, ta ni lasai. Egun gutxi igaro ondoren, ordea, talde-buru arek bakarretara deituta esan zidan: «Bai al dakik, lagun, *fascista peligroso* batekin biajatzen aizela?» Parre-algarari eman nion. Bera ordea benetan ari zan, nere lagunak berak esanda baitzekien Gipuzkoa'ra zijoala. Egia zala bai, erantzun nion, baiña ez fazista zalako, baizik ere gaixo zegoelako ta azken urteak gurasoen etxean pasa nai zituelako; gu bezin republikarra zala, ta lasai egoteko, ni aren berme ateratzen nintzan eta. Etsi zuen gizon ark... itxuraz beintzat.

Noski, bereak eta asto beltzarenak esan niozkan *nere lagunari*. Berandu, ondikotz! Arrezkero okertu ziran gauzak. «Itxuraz beintzat» esan dut lasaitu zirala gizon aiek; baiñan geroxeago, ni ere etsaitzat artzen asi ziran. Prantzesez mintzatzan nakielako ta beste gabe, kontu politak asmatu zituzten: ontziko telegrafis-

(2) Eskutitzak ez du emen *laguna* esaten, beraren izena baizik.

(3) Ezta ere emen Gipuzkoa, erriaren izena baizik. Aurrerantzean ere au bera egingo degu.

taren lankidea nintzala, eta au alemanen salatari izana zala. Egia esan, bildur ziran, gure bildur, ustez-eta portugaltar Cabo Verde ugarteetara iritxita bertako agintarieri salduko genituela. Gure maletak miatzen zituzten gu goian lo geundenetan, eta edozeri irizten zioten susmogarri. Eta gu itxasora botatzea erabaki zuten; au ontzia kai-barruraño jo ezkerro egingo zuten; *rada'n* geratzen bazan, berriz, gu legorrera joan da portugés agintarieri salatzeke arriskurik izango ez zutela-ta, pakean utziko giñuzten... Español-taldean bazan aguretxo bat, asko estimatzen ninduen; eta albiste oiek, izkututa bederik eta itz erdizka, eman zizkidan erne egon gindezen. Eta bai ernè nengoela! Kubiertan paratutako alki luze batean egiten nuen lo, etxola bati kontra babestuta, anteojuak jarri ta oñetakoak jantzita, eskuan gani-beta aundi bat neukala, nere bizia garesti saltzeko eta edonor zulatzeko prest. Nere bizia ta nere lagunarena. Au, bitartean, odeietan bizi zan; an gertatuaz bat ere konturatzen ez...

Baiña gau batean Cabo Verde'ra iritxi eta ez giñan kai-barruraño sartu, kanpoan geratu baizik. Bizia salbatu genduen ordukotz. Andik aurrera gizon aie-

kin laguntasun onean —azalekoa noski—
ibilli giñan; aiekin kantatzen genuen,
aiekin jolasten, txantxetako burruketan
aritzen eta abar. Eta onela bururatu zan
bidaje ura, Antwerpe'n. Emen, kaiean
bertan, gure oroigarriak eukitzeko ai-
tzakiz, argazki batzuk atera zizkigun aie-
tako batek, arpegi ona beti jartzen zigun
asturiar batek. Guk ez genduan susmo
txarrik egin; ni nintzan, iñor bazan, sus-
motan sartu bearrekoa, baiña uste one-
ko gaztea izanik, ikusiak ikusita ere, ez
nuen ezer txarrik usaindu. Bestalde, ara-
ko aguretxo ark erdia baizik ez zidan
esan; geroago, Barcelona'n, osatu zuen
bere kontaera. Bizkitartean nere tras-
teak —iru kaja ta maletak— gaiñekoen
trasteekin biali genituen Paris'a gure
tren berean; ez ordea nere lagunarenak,
onek bestelako elburua zuen eta. Paris'-
ko elburu-etxea, *Partido Comunista*'rena
zuten boluntario aiek, eta arañjo joan zi-
ran gauza guziak. Jasotzera ninjoanean,
gaizki artu niñuten ango agintari ba-
tzuek, eta ontzian talde-buruak esandako
astakeriak ber-berak berriz ere esan ziz-
kidaten. Paperak erakutsi nituen nik,
nere jokabide jatorra ikus zezaten; bat
edo beste zuritu ahal izan nuen, ez or-
dea aien nagusia. Zakarrondo alena! Ge-

roago jakin nuenez, Paris'ko kaleetan zear jarraiki zitzaizkigun, pausoz-pauso, ezagutzen ez ginduzten baiña gure argazkiak ikusiak zituzten zelatari batzuk. Arako aguretxo adiskide ark esan zidan au. Ni dirurik gabe nenbillen; ez neukan, ezta nere trasteak etxe artatik jaso ta beste norabait eramateko ere. Gobernu republikanoak lagundu zidan orduan. Bidezkoa zan ori, bestalde, ain urrutitik eta neronen kabuz aren alde gudukatzerarenentorren eta; baiñan ez diruz lagundu, ostatuko gastuak ordainduaz baik, eta gero Barcelona'rako txartela pagatuaz. Maletak eta nere gauza guziak Paris'ko komunisten eskuetan utzi bearrean ikusi nintzan. Lasai xamar joan nintzan ala guztiz, España'tik eskuratu ahal izango nituelako itxaropena galduarik ez nualako. Baiñan España'n sartuz geroz... jakiña, gerrako zalapartak, ezin ibilliak, dirurik-eza eta gaiñontzeko milla istillu. Ezin, beraz, nere puskak eskuratu, eta azkenik betirako galdu nituen dan-danak.

Eta orain nik egiten dut galdera bat: Ba ote zeuden galdutako paper aien artean Xenpelarren bertsoak ere? Lerro abek egin ondoren, irakurraldi berri bat eman diot nere aitaren liburuari erriko

bertsolariez idazten duen orri-aldeetan... Bertako XXII kapitulan kontatzen digu idazleak Joxepa Anthoni Aranbarri ta Petriarena'ri egindako bixita, Simon Etxeberria bere lagunarekin...

Bixita ori 1921 urtean gertatu zan. Ez ote zizkion bertso oiek atzera eman nere aitak Joxepa Anthoniri, kopiatuta gero? Arritzekoa litzake, liburua agertu ondoren, nere aitak beste sei urte aundi egin bait-zituen Donostia'n, eta maiz askoan joaten zan Errenteri'ra. Zirt edo zart izan dedin, bertsook galdu ziran erabat.»

Oneraño Bozas-Urrutia'ren semea k diona. Egia esan, berri oiek etzidaten barrera poztu. Alde batetik, arrezkeroztik igarotako urteak, eta bestetik, askoz okerrago dana, 1939 urteko gerra, alemanak Frantzia'n sartzea ta abar. Alemanak etzuten, noski, Paris'ko komunista-etxe ori pakean utziko... Atarramentu onik ez, beraz, Bozas-Urrutia'ren gauzak etxe artan gure zai egoteko. Ala ere, aitatu-tako liburu orretan «*multitud de Berso Berriac Senpelarrec jarriac*» esaten baita, alegin guziak egin arte etsi bear etzala pentsatu nuan. Orregatik, Bozas-Urrutia'ren semeari berriro idatzi nion, txee-

tasun geiago eskatuaz. Onela erantzun zidan:

«Madrillen 1969/VI/8: ...Nere aita zarenaren paperak billatzeagatik, pausuak emateko gertu ikusten zaitut... Esan bear dizut nere amak ere, bere aldetik, alegiñak egin zituela, bere garaian, ots, 1940'gn. urtean; dena alperrik. Paris'era joan zan; ezin zuen deus ere arkitu. Egia esan, egun txarrak ziran aiek; alemanak Paris'en gaiñean zeuden eta; gaixoak korrika irten bear izan zuen andik; biaramonean, doixtarrak bertan ziran. Ulertzeko da, beraz, momentu aietan aterramentu gutxi atera bazuen. Dala dalakoan, *Partido Comunista*'ren egonlekua, Place des Mathurins-Moreau'n zegoen, oker ezpanago. Eztakit orain non ote dagoen. 31 urte! Askotxo da, baiñan... nork daki!

...Iru kajoitxo ziran, ez aundi, ez txiki; 50 cm., or nunbait, alde guzietatik.»

Orduan, Paris'en bizi dan euskaldun bati idatzi nion, arazo guzia adieraziaz eta alegiñean saiatzeko eskatuaz. Ona emen lagun orren erantzuna, Baiona'tik, 1969/IX/10'an:

«...*quise hacer las necesarias investigaciones para saber si en el número 8 de*

la Avenida Mathurin Moreau, Paris XXe, podría hallarse todavía un cajón conteniendo documentos propiedad de don Evaristo Bozas-Urrutia, relacionados con Xenpelar.

Posteriormente he indagado por medio de amigos residentes en París y que tienen acceso a los locales del número 8 de la citada Avenida —ocupados en la actualidad por algunas secciones sindicales de la C.G.T. y otras entidades similares—, y me han informado que allí no queda ningún cajón ni maleta que date de 1939. Lo que no es nada de extrañar, teniendo en cuenta las diversas manos por las que ese local ha pasado desde la anteguerra.»

Ez dute, beraz, gure egiñalak suerte onik izan. Arritzekoa ere ezta. Ala ere eskerrak eman bearrean gera, pauso oietan lagundu diguten guziei.

Bateonbatek, ni kontsolatu nairik-edo, agian alemanak Paris'ko komunisten gauzak artu ta Alemani'ra eramango ziztuztela esan dit. Ez genduke besterik nai! Ia ba, egunen batean, norbaitek Xenpelarren paperak gutxien uste dan tokian topatzen dituan! Euskalerriko kanpai guziak bueltaka jartzeko eguna litza-

ke. Bañan ez det uste egun ori iritxiko danik...

* * *

Or goien esaten dan guzia irakurri ondoren, Madrid'tik, 1969'ngo Urriaren 16'-ean egindako eskutitz batean onela esaten zidan Rodolfo Bozas-Urrutia'k:

«...zer egingo zaio, alegiñak egin ondoren? Etsi egin bear... Bateonbat orrek eman dizun kontsolamendua onartu ta itxoegin, ea alako batean Xenpelarren paperak gutxien uste dugun lekuan agertzen diran, naiz Germania'n dala, naiz... Errusia'n. Neretzako beintzat, nolabaiteko kontsolabide bat asmatu dut paper oieri buruz; ez, ondikotz, gaiñerako gauzeri buruz! Ara: Donostia'tik Madrillera lenbizi, Madrilletik Argentiña'ra gero, joaterakoan, aitak bere liburu ta papere-tarik mordoska bat ederra bertan bera utzi zituen, bear zituenak bakarrik be-retzat gordez. Lan du siñisteak —neretzat beintzat ezta siñisgarri— bere ez zituenak berekin eramatea; batez ere paper oien jabeak urbil-urbil zituelarik. Uste izatera iritxi naiz, ba, arako bertso-paper aiek ez zituela Ameriketaratu. Zer bilakatu ziran, orduan? Baliteke pa-

perok guk uste baño bertago egon ditezen. Errenteria'n bertan edo. Ondo dakizu erri-jendeak ez dirala oso ajolatsu izaten paperekin. Interesgarri litzake jakitea, zer egin zan Simon Etxeberria'ren sendia. Balitekeana da, nere aitak Errenteri'ra joateko betarik izan ez arren, jaun beroxeri, edo besteren bati, bertsoak ematea, jabeari itzultzekotan. Hipotesi soilla da au, besterik ezean ar genezakeana.»

Bozas-Urrutia'ren semeak emen diona, egia izan diteke. Agian Errenteria'n dago Paris'en ta abar billatzen ibilli gerana.

Simon Etxeberria'renean ote zeuden, bear diran galdeerak egin dizkiegu bere seme-alabai. Eztakite ezer ere, ta beren aita zanaren paperetan eztago olakorik ezer.

Etsi degu, beraz, Xenpelarren paperak billatzeaz. Alegiñak egin ditugu, bañan alperrik. Besteren batek suerte oberik izango al du!

OAR TRISTE BAT

Liburu onetan askotan ageri da Monika Galarraga'ren izena. Izan ere, ainbeste ta ainbeste argibide eman digu.

Bi bide izan zituan arek Xenpelarren kontuak ikasteko: bata, Joxepa Antoni Xenpelarren illoba, arekin artu-eman aundia izan baitzuan; ta bestea, bere senarra, Juan Zabaleta bertsolaria zana, ta onen anai Pello.

Makiña bat arratsalde goxo pasa degu bere etxeko sukaldean, bera kontu kontari ta ni luma dantzatzen.

Bañan, liburu au inprentan zalarik, Urriaren 28'an il da, 74 urterekin.

Zeruan bego! An gauza geiago ikasiko zuan Xenpelarri buruz...

ITZETIK ORTZERA

OARRA

Itzaurrean adierazi degunez, Egurrola'ko lengo zarrak esaten zuten Xenpelar, bertan zalarik, ote ainbeste bertso botea zala etxe ondoko larrean.

Ote-sastrakak beste entzulerik etzuan, beraz, izan, bertsoan asi zanean, urte asko baño len Euskalerra guziko belarriak erne para bear zituan bertsolariak.

Dana dala, ondo gazterik asi zan bertso botatzen.

Atal ontan, Xenpelarrek itzetik ortzera plazetan, sagardotegian, lagun artean da abar bota zituan bertsoak ipiñi ditugu. Paperetan jarritakoak, gerorako utzi dira.

Aotik aorakoetatik ezta Xenpelarren bertsorik asko gorde; ezta ere gutxi, Xenpelar orain eun urte il zala gogoan artzen badegu.

Bañan, asko edo gutxi, jaso al izan ditugunak emen ditu irakurleak.

«GOIZIAN JAIKI ETA...»

Bein batez, amaika urteko mutil koskorra zalarik, larrean ganadu-zai omen zegoan Xenpelar. Bi gizaseme andik zi-joazen, ta alkarri esan zioten:

—Aizak: Xenpelarre'ko bertsolaria au izan bear dik! Au, bertsoan aritzen dana izan bear dik!

—Au al da?

—Bai! Kaso egin bear zioat!

Ta aren parera eldu ziranean, ola esan zion:

—Kaixo, mutikoa! Zer zabilta?

—Emen!

—Xenpelarre'koa al zera zu?

—Bai!

—Zu al zera bertsoan aritzen dana?

—Bertsotan edo...

Umea artean, ta, jakiña, lotsatu. Orduan gizaseme arek onela esan zion:

—Nik jarriko dizut puntua! Ia zuk gañerakoa osatzen dezun!

Ta onela jarri zion:

Goizian jaiki eta
lenbiziko lana...

Ta Xenpelarrek:

Badakit siñatzia
prezisua dana;
ori ezpadakizu
atoz neregana,
larri ibilliko da
deskuidatzen dana.

Orrela aditu diogu Oiartzun'go Larra-
buru baserriko etxeko-andreari, Joxepa
Arbelaiz'i.

Bertso onek jabe asko du: Batzuek
Udarregirena dala diote, beste batzuek
Pello Errotarena, ta abar (1). Orain, be-
rriz, Xenpelarrena dala. Guk bertsoa ja-
so bezelaxe eman bear diogu irakurleari.
Ori da gure eginkizuna. Ta irakurleak de-
rizkiona pentsa dezala...

(1) Auspoa 49-50, 56'gn. orri-aldean, ta Auspoa
56, 23'gn. orri-aldean.

XENPELAR ETA OLLOKI ETA PATXI

Izenburu orrekin eta onako iru bertso auekin, Errenteria'ko Pello Zabaleta zarenen iru orritxo ditut.

Bizi zalarik ez nion Pellori beste argi-biderik eskatu. Orregatik orain, bera il da gero, bertsoak dauden bezela jarri besterik ezin egin dezaket:

- 1/ Kupel bat jarri dute
atariyan txutik,
gizon txikiyak aundi
ematiagatik;
zer esanen faltikan
ez dago gugatik,
onoko txiki (y) onek
astinduko gaitik.

- 2/ Xenpelar jauna onek
probatu nai gaitu,
itzak bere biriak
ibilliko ditu;
asko moduzko kontuak
aditzen baditu,
Olloki tzarrak tximak
arrotuko ditu.

3/ Auxen da jendiaren
bueltan dagon jira,
batzuek kantari ta
bestiak begira;
Xenpelar asten bada
kargatu ta tira,
Olokiñ txima arruak
makurtuko dira.

Oloki *patilla* aundi batzuekin ibiltzen
omen zan. (1)

* * *

Aita Zubiaga'k beste era ontara jaso
dizkio auetako bigarren ta irugarren ber-
tsoa Amezqueta'ko Garaiko-etxe'ko Jose
Etxeberria'ri:

Xenpelarren osaba bertsolariari otse-
gin omen zioten erri batetik, urtero be-
zela etorri zedilla pestetara beste bertso-
lari batekin. Ta osabak onela esan zuan
bere artean:

—Illobarekin joango nauk!

Alaxe egin ere. Ta Oloki bertsolariare-
kin bertsoan ari zirala, onek au kantatu
zuan:

(1) Jose Rekalde Garro, Ugaldetxo, Oyarzun.

Nik zer esaten dedan
guziok aditu,
arrazoiak bideak
ebakiko ditu:
asko mouzko errespuestak
aditzen baditu,
Oloki zarrak lumak
arrotuko ditu.

Ta amabi urteko Xenpelar gazteak one-
la erantzun zion:

Plazara etorrita
auxen da egokira:
batzuek kantuan da
besteak begira;
nik ekiten badiot
kargatu ta tira,
Olokin luma arruak
umilduko dira.

EIZTARI EDERRAK

«Xenpelar etxeko leioan zegolarik, agertu zitzaien erbiaz jabetu naian gogor ziardubela zortzi-bederatzi eiztari begiztu zituan bere zakurrekin.

Osasun onarekin alde egiñ ziyen erbiyak, eta etxerakoan Xenpelar etxe-atarian arkiturik, parrez batek onela diyo:

—Poztuko ninduan guri gertatua ikustea, oleskietan jartzeko.

Erantzun ordez, pozkiro entzun zituzten oleski abek, abestu zizkien:

Sano eraman diyo (*sic*)
bere alderdiyak,
paluak ziruriten
aren belarriyak,
beatzi-amar gizon
eizaren guardiyak,
arma kalatu eta
korruan jarriyak,
ala ere iges egin
ziotek erbiyak.» (1)

(1) "Xenpelar'en Bertsuak", Errenteria, Makazaga, 1931 urte inguruan.

XENPELAR TA ASTIGARRAGA

Xenpelarrek onela bota omen zion bertsoa, Astigarraga esaten zioten gizon bati, au mozkor eginda zetorren batean:

Astigarraga, bai al dakizu
nola daukazun korputza?
Anka zabaltzen asiya zaude,
buruak ere balantza;
zere denboran etzera izandu
kontrabandista kamutza,
ez ikaratu, guardira nator,
egingo dizut laguntza.

Baña Astigarraga ori bertsoan zekiana zan, eta onela erantzun omen zion:

Okasiyorik gabe natorren
pakian umil-umillik,
kuadrilla ortan ez det mendratu
gizonik eta mutillik;
jaun orrek ez du danik usteko
bera dan beziñ abillik,
baldin geiago ez badakizu
egon ziñezke ixillik! (1)

(1) Jose Oyarbide, Ereñozu, Ermani.

«ASTU ORREK BAZEUKAK...»

Onako bertso au Jose Ariztimuño apai-za zanaren bertso-bildumatik degu. Lasarte'ko Sasueta-aundi baserriko Migel Zuaznabar'ek bialdu zion, aurretik adierazpen au erantsiaz:

«Xenpelar'i auzoko astoa etortzen bere baratzara, ta astoaren jabeak ez kasorik egiten; berak atakarik ezin, ba, jarri, ta astoari onela abestu zion:

Astu orrek bazeukak
milla bat malezi,
baratzara birerik
ezin galerazi;
jabeak ikusi ta
ase arte utzi,
illar-muturrak janez
eztek gaizki bizi!»

MEDIKUARI

Garai artan mediku gizatxarren bat bi-
zi omen zan Errenteria'n; oso zakarra
omen zan.

Bein batez, lagun bat billatu zuan Xen-
pelarrek kalean:

—Nora oa?

Lagun arek esan zion andrea gaizki zeu-
kala, ta medikuagana ikaraz zijoala.

Ta Xenpelarrek esan zion:

—Goazemak! Ez bildurtu! Nik esango
zioat eta ez aute joko!

Joan ziran, ate aldabaz jo zuten ta
Xenpelar plazaren erdira atera zan.

Medikuak galdetu zuan:

—Zein da?

Ta Xenpelarrek betik bertso batez eran-
tzun zion, esanaz lagun bat laguntzera
etorria zala, lagun ori ikarak eldu zala,
andrea miñez jarri zitzaiola ta jetxi bear-
ko zuala.

Ta medikuak:

—Egon adi pixka bat, Prantxisku! Ba-
niak, baniak!

Ta Xenpelarrek lagunari:

—Orra, ezta ba asarretu! (1)

(1) Zoritxarrez etzan Xenpelarren bertsoaz oroi-
tzen, gertaera onen berri eman diguna, Errenteria'-
ko Florentina Pérez Salaberria.

AMERIKANUARI XENPELARREK JARRIYAK

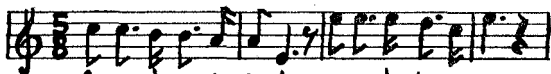
Bederatzi bertso auek *Bertsolariya* al-dizkarian arkitu ditugu, 37'gn. zenbakian, 1932/V/29'an. Eztu, or goien jarri degun izenburua beste adierazpenik ematen.

Paulo Yanzi bertsolariaren liburuan, Auspoa'ren 77-78'garrenean, 106'gn. orri-aldean, auetako bost bertso arkituko ditu irakurleak: 1, 2, 4, 5 ta 7'garrena, beste emeretzirekin batera, ogei ta lau bertsoko saila osatuaz.

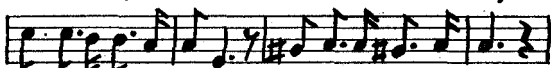
An esaten danez, Paulo Yanzi'k lengo zarretatik ikasiak iru edo lau bertso jarri zituan, ta gañerakoak berak bere kasa asmatu.

Alkarrekin dauzkaten aldaketak, irakurleak berak ikus ditzazke.

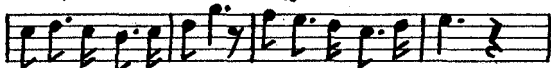
Ona emen bertsoak *Bertsolariya*'n dau-den bezela. Doñua, Errenteria'ko Juan Zabaleta bertsolaria zanaren kuaderno batetik artu degu.

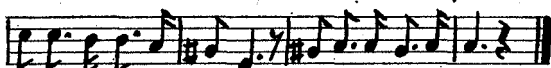
A-ma-bi ur-te-ta-ko o-te-ke-tana-si,

zar-pa e-ta ne-ki-a gu-txi i-ra-ba-zi;

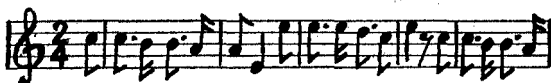

a-be-ra-tsa i-za-ten ez-nu-beni-ka-si,

o-rañ e-re ez-nau-zu in-di-a-no bi-zi.

Doñu berbera beste neurri batekin:

1/ X.: Amar urteko nitzan
oteketan asi,
galanki nekatu ta
gutxi irabazi;
aberatsa izaten
enuben ikasi,
oraiñ ere enaiz bada
indiano bizi.

2/ A.: Oteketan besterik
ezpanu izandu,
gaur enitzan egongo
anketatik maingu;
nere gazte denbora
nai det deklaratu:
beiak jatxi ta esnia
ura emanda saldu.

3/ X.: Gizona abilla da
badu fantasiya,
txoruak engañatzen
ordukoz asiya;
esnia saltzen zuen
urakin nasiya,
karrokarekin etzan
erreko paziya.

4/ A.: Nere beiak esnia
sendo eta lori,
ura emanagatik
ez fiyatu ari;
Xenpelarri eman biaizkat
artatik pitxar bi,
ezurak lasaituta
azi al baleri.

5/ X.: Len baldin badauzkagu
ezurak estuak,
eztigu lasaituko
erari freskuak;
esnia eta ura
elkarri nastuak
enpatxua kentzeko
eztitu gaixtuak.

6/ A.: Bostak konbentuban ta
seiak Lekunberri'n,
buelta oik denak einta're
sekulan bezin min;
saiatutzen naiz baño
alkantzatu ezin,
bost egun ontan ez det
pikorrikan egin.

7/ X.: Enfermedade ori
eztago neregan,
premiyan dagonari
bear dizkat eman;
hoja de sen'ak erosi,
aien urak eran,
ikusiko dezu nola
libratuko zeran.

8/ A.: Erdiyak ez dakite
medikuak ere
olako erremeiorik
botikan bada're;
nere aldian gizon
jakintsua zaude
enpatxua kentzeko
labatibik gabe.

9/ X.: Astua emango nizun
bizi izan bazen,
berdin zuregatikan
aixa juango zen;
enfermedadi ori
sendatzeko zuzen
erri (y) ontan alako
medikurik etzen, (1)

(1) Sail ontako irugarren bertsoa onela ematen du Ebaristo Bozas Urrutia jaunak, bere "*Andanzas y Mudanzas de mi pueblo — Rentería — 1921*" liburuan:

“Otro de los hijos de *Sosua*, D. José Antonio Loínaz... tenía fama de hombre marrullero, negociador a toda costa, en asuntos claros y turbios. Dicen que de chico le venía la manía de comerciar y que una vez en que sus padres le enviaron a vender leche pura, Loínaz le echó unos jarros de agua de un río... para sacar más *suses* en la venta. Súpolo *Sempelar* y al punto le dedicó este verso:

Esnia saltzen zuben
urari nasiya,
etzuben karrokakin
erreko paziya.
Mutill abilla zala
zeukan pantasiya,
txoruak' engañatzen
orduko asiya.”

Bozas Urrutia jaunak *carroraquí* jartzen du.
Luis Jauregi'k bere “Xenpelar Bertsolaria” liburuan bertso ta gertaera auek berak dakartzki.

«JOSE RAMONEK BADU...»

Ebaristo Bozas Urrutia'k bere «*Andanzas y mudanzas de mi pueblo, Renteria, 1921*» liburuan onela dio:

«A José Ramón Loinaz, que le llamaban *Sosua* (tordo) por su padre, quiso Sempelar aludir a su condición plumífera, en ocasión de un partido a la pelota que aquel jugó en el prado de Añabitar-te. Y le dedicó estos versos:

Jose Ramonek badu
guante-manijua,
sotamano bueltatzen
zuben azpikua;
pelota arrapatzeko
ibilli fijua,
egaztiya bezela
aidian dijua.» (1)

(1) Bozas jaunak *Jose Ramon*, zuber, aizpikua ta *arrapatzeko* esaten du.

Luis Jauregi apaiz jaunak ere badakarzki bertso ta gertaera auek bere "Xenpelar Bertsolaria" liburuan.

«LENGO LEGEAK GALTZERA...»

«Errenderi'ko aundizkietakoa zan Sorondo jaunak, Afrika'ko gudara errederiar mutil batzuek zijoaztela-ta, bertso txo bat botatzeko esan zion (1). Ara bere erantzuna:

Lengo legeak galtzera,
orain berriak jartzera
asi gerade zartzera.
Aundiak ere jun bear dute
aurretik gu gartzera...
Eztira etorko atzera
sekulan beren etxera
maizter-errentak artzera.

Sorondo jaunari bertso auk min eman ziotela ez daukat esan bearrik. Baña, beazunaren mingotza kentzeko ezti-tantoak ere ixurtzen iaioa zan gure Xenpelar bertsolari biurria. Alaxe egin zuan oraingoan. Bereala beste bertso atsegingarrigo bat abestu zion, eta lengo eztenkadak egin zion zauria orrela sendatu zion.» (2)

(1) Afrika'ko gerra ori, 1859 ta 1860 urtean izan zan. Ordukoa izango da, beraz, bertso au. Errenteria'ko zenbait mutil gerrara joanak izango ziran. Ori ikusteak etzion Xenpelarri poz aundirik eman izango.

(2) Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxaropena, Zarautz, 1958.

PATXI BAKALLO TA XENPELAR

Patxi Bakallo bertsolaria Errenteria'n jaioa zan, Ernani'n bizi bazan ere. Xenpelar baño iru urte zarragoa zan. Alkar ezagunak izango ziran, beraz, ta seguru asko alkarren lagunak ere bai.

Patxi Bakaloren argibide ta bertsoak, Auspoa'ren 66'gn. liburuan arkituko ditu irakurleak.

Liburu orretan esaten degunez, larogei urtetik goragoko ernaniar baten aotik ja-soa degu, bere aitak nola ikusi zituan Xenpelar ta Patxi Bakallo bertso kantari Ernani'ko plazan, kale nagusiko kantoiean.

Beste aldi batez, Patxi Bakallo ta Xenpelar zeñek aldrebesago kantatu aritu omen ziran Astigarraga'ko plazan, ta ordukoa omen da onako bertso-puska au:

Astigarraga'tik bera
Santiyago kale,
makillarekin jota
ni zutik gelditu,
lapikua jarriya
oliyorik ez ta... (1)

(1) Inazio ta Patxi Lazkano anaiak, Otxoki base-
ria, Alza.

Bañan bertsolari auen bertsorik ezagunenak, alkarri kantatu edo jarri zizkiotetan, Patxik Xenpelarri kartaz bialdu ta onek erantzun zizkionak dira.

Bertso oiek desafioa dirala esan izan oi da bein baño geiagotan. Baditeke noski ola izatea, bañan alkarrekin bertso kantari arratsalde goxo bat igarotzeko deia ere izan ditezke.

Benta-berri, Astigarraga, Errenteri ta Oiartzun'go kamioak biltzen diran gurutzean dago. Izenez Benta-berri bada ere, garai bateko benta zarra da. Gaur base-
rri soilla da.

Ona emen bertsoak, Makazaga'k 1931 urte-inguruan argitaratu zuan «Xenpelar'en Bertsoak» liburuan dauden bezela. Doña, Errenteria'ko Juan Zabaleta zanaren kuaderno batetik artu degu.

l-ñork bal-din ba-da-ki O-yar-tzun-gobe-
rri' es-ku-mu-ñak Ar-do-txi e-ta Xen-pe-la-rrri;
li-ber-tsi-yo po-li-pat nai gen-du-ke ja-rrri; bi-

-dez er-di be-ze-la da-go Ben-ta-be-rrri: kon-bi-da-

-tu-tzen di-tut nai ba-du-te e-to-rrri.

Bakallok:

Iñork baldin badaki
 Oiartzun'go berri,
 eskumiñak Ardotxi
 eta Xenpelarri;
 dibersiyo polit bat
 nai genduke jarri:
 birez erdi bezela
 dago Benta-berri,
 konbidatzen ditut nai
 badute etorri.

Desafiyo ori da
 Benta-berri'rako,
 konformatzen badira
 birez erdirako;
 ezpazaie egiten
 gogorik arako,
 lagun bat artuko det
 nere guardirako,
 igual prestatuko naiz
 Errenteri'rako.

Ta Xenpelarrek onela erantzun zion:

Pazko bigarren goizian
artu nuben karta,
bestek firmatuba da,
ez da gure falta;
suma ederra dezu,
eztarriya alta,
abiyatuko nazu
itz abek esanta:
gizona gonbidatzia
dibersiyo bat'a. (2)

Xenpelar probatzeko
egin dute masa,
gizon baten itzari
eman diyot traza;
ez Astigarra'tikan
onuntzago pasa,
bertara juango naiz,
egon zaitez lasa,
nai dezun ordurako
eska zazu plaza.

Bertso-saio ori egin zan ala ez, edo
zer egin zuten, eztakigu batere (3).

(2) bat'a: bat da.

(3) "Xenpelar' en Bertsuak", Makazaga, Errenteria, 1931 urte-inguruan.

Manuel de Lekuona: "Literatura Oral Euskérica,

Donostia, 1936. Onek dionez, Xenpelar artean Egu-
rrola baserrian morroi zebillen. Aldaketak: 1/1: Iñork
badakizute; 1/5-6: libertsio polit bat nai badute ja-
rri; 1/9-10: gonbidatutzen ditut nai badute etorri;
2/9: berdin prestatuko naiz; 3/1: Pazku bigarren
goizez; 3/8: itz oiek esan-ta; 3/9: gizona gonbi-
tzia; 4/2: egin dute faza.

Manuel de Lecuona: "Literatura Oral Vasca", Au-
ñamendi, San Sebastián, 1964.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxarope-
na, Zarautz, 1958. Aldaketak: 1/5-6: bidez erdi
bezela dago Benta-Berri; 1/7-8: dibertsio polit bat
nai genduke jarri; 1/9-10: gonbidatutzen ditut nai
badute etorri; 2/5-6: baiñan baldin gogorik ezpadu-
te arako; 3/5-6: orain abiatzen naiz itz ori eman-
ta; 3/7-8: memori ona dezu, eztarria alta; 3/9: gi-
zona serbitzea; 4/5: ez Astigarragatik; 4/7: berta-
ra etorriko naiz.

Bertso auek guziz diferente jaso genituan Azkoi-
tia'n, Izarraitz mendiko Arane baserriko aitonaren
aotik:

Gu ere bagera ere
bi bertsolari:
Gaztelu'ko Gorri ta
Pello Errotari;
bidez erdira bezela
dago Bentaberri,
jokua eitera ara
nai badute etorri,
goraintziak Ardoxi
eta Xenpelarri.

Xenpelarrek:

Oiek dute promesa
bart eindako ametsa,
Xenpelar menderatzeko
bota dute baza;

zuek zerbait esan arren
ni egon emen lasa,
nai dezun ordurako
eskau zazu plaza,
antxen ikusiko deu
zeñena dan baza.

Pellok:

Jendiaren esanik
ez artu buruan,
gezurra pranko dabil
oraingo munduan;
iru seme ta aita guk
otsegin genduan,
testigu pranko ere
bazan inguruan,
etzaigu faltatuko
esan zan moduan.

Xenpelarrek:

Ori izango dezu
zuk biar dezuna,
etziok inportarik,
esan nai dezuna,
eta gañera egin
emen al dezuna;
aitu nai baldin ba'ituzu
joan Oiartzun'a,
berdin ez da faltako
zeñek erantzuna.

Bertso au Ardotxek Exkerrari egin zion des-
pioaren bigarren bertsoa da.

ARDOTX BERTSOLARIA

Ardotx bertsolaria Oiartzun'goa omenzan, Ardotxene baserrikoa.

Iñork ez dit aren izen-deiturarik eman. Orregatik, eztago iñolako biderik, aren argitasunak artxiboetan billatzen asteko.

Ta jendearen aotik ere, oso gauza gutxi bildu degu.

Liburuetan, berriz, iru gertaera auek jaso ditugu:

* * *

Lenengoa ezta oso polita: San Inazio egun batez, arratsean, arrikada bat eman zion Ardotxek Larraburu bertsolariari buruan. Ala ageri da, ori zala-ta, onek jarri zituan bertsoetan. «Iturritik bezela zeterren odola» esaten du Larraburuk. Etzan, beraz, txantxetako kolpea izan. Jarri-aldi au bere egillearen beste bertso guziekin argitaratuko degu. Bitartean, *Bertsolariya*

aldizkarian arki dezake irakurleak, 1931/
X/18'garrengo alean.

* * *

Beste bein, onako desapio au bialdu
zion Ardotxek Naparroa'ko bertsolari ba-
ti, Bera'ko Exkerra'ri. Doñua, Juan Zaba-
leta bertsolaria zanaren kuaderno bate-
tik artu degu.

Ez-ke-rra be-ra-ta-rra zu-re-tzat go-
-rain-tzi len-go kos-tun-bre txa-rrak e-tzaiz-
-ki-tzu an-tzi en-bus-te-ri-yan jan-da
ber-tsu-e-tan jan-tzi or-la bi-zi da-nak
ez-tik il-tze-rik me-re-zi.

Exkerra Bera'tarra,
zuretzat goraintzi:
lengo kostunbre zarrak
etzaizkizu antzi.
Zakelak utsak eta
poltsan diru gutxi,
inbusteriz mantendu,
bertsuetan jantzi...
Orla bizi denak ezтик
iltzia merezi.

Exkerra, nai badezu
nerekin jarduna,
señalatu itzazu
illa ta eguna;
erritikan artzazu
nai dezun laguna,
bertsutan jokatzera
atoz Oiartzun'a;
etzaizu paltatuko
zeñek erantzuna. (1)

* * *

(1) Manuel de Lekuona: "Literatura Oral Euskerica", Donostia, 1936.

Manuel de Lekuona: "Literatura Oral Vasca", Añamendi, Zarautz, 1965.

Tolosa'ko Estanis Urruzola'ren kuadernoan, bigarren bertsoa bakarrik: 2/7; bertsoan egitera.

Inazio Zubizarreta, Errenmenteri, Azpeitia: bigarren bertsoa bakarrik: 2/1; Desiatutzen dute; 2/3:

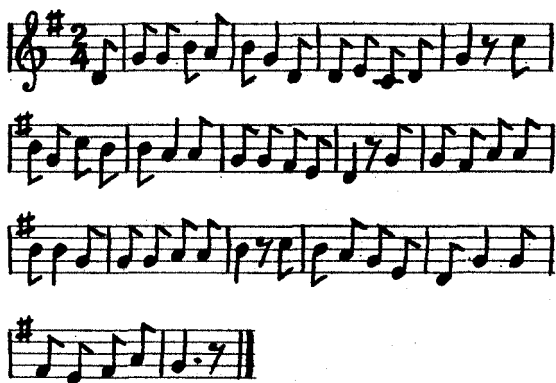
«Lezo'ko jaiak Gurutze Santu egunez izan oi dira. Antxe ziran, beste urteetan bezela, gure Xenpelar ta Ardotx bertsolari ospetsua, osaba ta illoba, erriko pestetarako alkate jaunak deituak. Beren bertso-saioa erri-etxeke balkoitik egin bear zuten, oi dan bezela.

Bañan asteko ordua baño len, enparantzaz osoa jendez josia zegon, eta erriko gizon edo kontzejalak larri zebiltzan jende tartean bertsolariak zeuden tokiraño ezin iritxirik. Ori zala-ta, alkateak esan zion Xenpelarri neskatxen aurka edo kontra asteko bertsoan. Xenpelarrek, zarragoari ta osabari zor zion itzalagatik, Ardotxi eskeñi zion asiera. Onek erantzun zion, alkateak berari esan ziola bai, ta asteko bera, agindua beteaz.

Ona emen, ain pozez jendeak entzun zuan bertso-jardunaren asierako lenengo iruak:» (2) Doñua, Oiartzun'go Inazio Pikabea'k kantatu ta Donostia'ko Manuel Yaben eta Ambrosio Zatarain jaunak idatzia.

izentatu egin zak; 2/5: artu zak erritikan; 2/6: nai dekan laguna; 2/7: bertsoan aritzera; 2/9: an etzaik faltatuko.

(2) Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxaropena, Zarautz, 1958. Liburu ontatik artu degu adierazpen au. 1931 urte-inguruan Makazaga'k argi-

Xen.: Orain asi biagu
asunto berriyan,
zer gertatutzen zaigun (3)
Lezo'ko erriyan;
neska gaztiak daude
emen alegriyan
kantaren aitzakiyan
mutillen erdiyan.

taratu zuan "Xenpelar'en Bertsuak" liburuaren itzau-
rre ta adierazpenak ere, Jauregi'k egiñak dira. Bañan
bertso auen adierazpena lenengo artan polikiago da-
go beste ontan baño. Orregatik artatik artu degu.

(3) Makazaga'ren liburuan: *gertatzen*.

Ard.: Emakume-kontuan
al zerade asi?
gerenez konsidera (4)
dezagun lenbizi;
jendiari nai diot
emen adirazi,
ia zein joaten dan
neskatxen igesi.

Xen.: Ia, dama gaztiak,
ondo entzun, arren:
ez utzi sartutzen
nai dan bezin barren;
asiko lirakenak
Xenpelar baño len
bizar aundi batzuek
badirade emen. (5)

(4) Makazaga'ren liburuan: *konsideratu*.

(5) "Xenpelar'en Bertsuak", Errenteria'ko Makazaga'k 1931 urte inguruan argitaratua.

"Bertsolariya" aldizkaria, Errenteria, 5'garren zenbakia, 1931/X/18.

"Euskal Erriko Kanta Zarrak", Tomo I.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxaropena, Zarautz, 1958.

Tolosa'ko Estanis Urruzola'ren eskuz-idatzitako bertso-bilduma: Aldaketak: 2/1: Emakume kontutan; 2/3: geinaz ere konsideratu; 2/4: gentzake lenbizi; 2/5: jendeari biayogu; 2/6: orain adierazi; 3/1: Ia, neska gaztiak; 3/3: ezpada sartzen utzi; 3/7: bizar luze batzuek.

«PANDERIYA'KO ONEK...»

Oiartzun'go Txiki-erdi, sagardotegia ta taberna izaten zan garai artan. Gaur egunean ere ala da. Oiartzun'dik Astigarra-ga'ko bentetara goazela, eskubitara kamio-bazterrean dago.

Egun batez, bederatzi bertsolari bildu ziran Txiki-Erdi'n. Xenpelar eta Larraburu'k iru bertso auekin eman zioten asiera bertso-saioari.

Larraburu oiartzuarra zan, Txiki-Erdi'tik goraxeago dagoan Larraburu baserrikoa. Ona emen bertsoak:

Xen.: Panderiya'ko onek
memoriya erne,
Lexotik jartzen digu
zenbait umore;
txarrik ezin bota du
Ibarrek naita're,
nik oiekin ezin det
luzitu batere;
Xorrola da trebe,
baita Bordondo're,
Ardotx pare gabe,
Arotxa kantore,
Larraburu jartzen det
gobernadore.

Larr.: Zer esanik ez daukat,
jaunak, Xenpelarrez,
Larraburu nonbratzen
gobernadorez;
aspaldiyan neguen
enpliorik gabez,
gizon polita zaude
aditzen dedanez;
tokatzen dan legez,
arrazoian bidez,
bazaude aberets,
jarri zaitetz juez;
orra libertadia
nere poderez.

Xen.: Larraburuk Xenpelar
graziyaz onratu,
errespuesta ordañez
diyot billatu:
nik gobernadore eta
ark juez nonbratu,
okasiyorik gabe
gera konformatu;
orri gogoratu
ni nola adoratu,
ezta deskuidatu,
nai nau anparatu;
nik orren faboria
nola pagatu? (1)

(1) "Xenpelar'en Bertsoak", Makazaga, Errenteria, 1931 urte inguruan.

Manuel de Lekuona: "Literatura Oral Euskérica", Donostia, 1936: Aldaketak: 1/9: Xorrola dotore; 2/1: Ez det esan bearrik; 2/2: ezer Xenpelar'ez; 2/3: lonbratzen; 2/5: aspaldiyan or negon; 2/7: zu ere ala zaude; 2/10: arrazoia-bidez; 3/4: diyot paratu; 3/13: orrenbeste fabore.

Manuel de Lekuona: "Literatura Oral Vasca", Añamendi, San Sebastián, 1965.

Jauregitar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxaropena, Zarautz, 1958: aurreko biak bezelaxe.

XENPELAR TXIKI-ERDI'N,
OIARTZUN'EN

Bertso-pare au, or goien jarri degun izenburuarekin, Errenteria'ko Pello Zabaleta bertsolaria zanak idatzitako orri-pare batean arkitu degu.

Bañan badira Pello Errotarenak dirala diotenak. (Auspoa, 52-53, 58 ta 78'garren orri-aldean.)

Pello Zabaleta'k onela idatzi zituan bertso auk:

Koloriaren konforme
saboria badu,
oso tontua ez danak
ezagutuko du;
bataiatu ezkerro
zerua seguru,
munduan pekaturik
egiten ezpadu.

Emen zeñek eraten du
ardo erejia?
Ori esateko're
badek korajia;
Nafarru'tik egiña
dauka birajia,
ez du ezagutuzen
lengo parajia. (1)

(1) Lenengo bertsoa, onela dator Jose Ariztimuño zanaren bertso-bilduman, Bilbao'ko Ziarsolo'k bialdua, onek Tolosa'ko Salustiano Sarasola'ri ikasia:

Itxuraz konpormidan
saboria badu,
eruba eztanak
ezagutuko al du;
bataiatu ezkeru
zeruba seguru,
geroztik pekatu-rik
egiten ez badu.

• • •

Bertso-bilduma ortan bertan, 1935 urtean Lizaso ta Aranguren'tar Andonik bialduta, auetako lenengo bertsoa eta beste bertso bat daude, era onetan jarrita:

Pasaí'ko sagardotegian: Sagardoari:

Kolorea bezela
saborea badu,
gizon tontoak ere
ezagutuko du,
bataiatu ezkeru
zerua seguru,
munduan pekatu-rik
egiten ez badu.

Saltzalleagatik:

Emakume oneri
bear zaio larga,
gaixo onek berekin
dauka naiko karga;
maiz ematen bazaio
olloaren salda,
zer dun badaki eta
sendatuko al da!

«AMIGO BATEK...»

Iru errege egun batez, illundu ta gero, Xenpelar Oiartzun'go Ugaldetxo ballaran zan. Lagun bat etorri ta onela esan zion:

—Aizu: obe duzu gaur goiz etxera joan. Palaziyoko bertsoak zuk jarri dituzula-ta, or zai daukazkizu ta gaizki ibilli bearra zera bidean.

Palaziyo, Ugaldetxo'tik Errenteria aldera dagoan baserri aundi bat da. Aieka batean Illurrita errota dago; bestean Palaziyo. Palaziyo'n billera egiten zan. Billera orri bateonbateg bertsoak jarri zizkion. Xenpelarrenak zirala zabaldu zan. Orregatik, gau artan, Palaziyo'ko parean Xenpelarren zai zeuden jotzeko.

Xenpelarrek onela esan zion lagunari:

—Ez ditut nik bertso oiek jarri, ta beti bezela joango naiz etxera.

Ala, betiko garaian abiatu zan, eta Palaziyo'ra alderatzen zijoala, gauaren illunean eta ixillean, manso-manso bertso kantari asi zan, bera jotzeko guardian zeudenak entzun zezaten. Bat kantatu zuan; bigarrena ere bai; ta irugarrena bukatzean atera zitzaizkan. Ala esan zioten:

—Ik jarri ituen bertso oiek!

—Nik ez!

Bai ta ez asi ziran, bañan azkenean, no-
labait ere, Xenpelarrek konbentzitu zi-
tuan berak etzituala bertso oiek jarri.

Xenpelarrek kantatuko iru bertsoak,
onako auek dira. Doñua, Juan Zabaleta
bertsolaria zanaren kuaderno batetik ar-
tu degu. Bigarrena, aren anai Pellok kan-
tatu ta magnetofonotik paperera M. Ya-
ben eta A. Zatarain jaunak pasia.

A-mi-goba-tek orto-pa-tu nau U-gal-
-di-txo-ko par-ti-an, us-te-ga-be-ko
en-kon-tratxa-rrik i-zan ez-te-din: bi-di-an;
kul-pa-rik ga-be no-la na-bi-llen per-tso-
-na as-ko-ren a-bi-an ;ai o-ri pe-na e-man
di-da-te l-ru=E-rre-ge-ga-bi-an.

A-mi-go ba-tek or to-pa-tu nau U-hal-
 -di-txo-ko pa-ri-an, us-te-ga-be-
 -ko en-kon-tra txar-rik i-zan ez-de-zan
 bi-ri-an; kul-pa-rik ga-be no-la
 na-bi-llen per-so-na-as-ko-ren a-bi-
 -an ai o-ri pe-na e-man di-da-te
 I-ru-s E-rre-ge ga-bi-an..

Amigo batek or topatu nau
 Ubalditxo'ko parian,
 uste gabeko enkontra txarrik
 izan ez dezân birian;
 kulparik gabe nola nabillen
 persona askoren abian,
 ai ori pena eman dirate
 Iru Errege gabian!

Errenteriya'n esan omen du
larogei urteko atsuak:
«Orroko orretzek para zituen
Palaziyoko bertsuak».
Gazte bat balitz emain niozkake
belarrondoko batzuak,
konfesakizun aundiyak ditu
testimoniyo falsuak.

Bertsolariya engañatzeko
eskuan madamusela, (1)
uste al dezu orrenbestekin
engañatutzen naizela?
Ume txikiyak engañatzeko
nola egiña dan pastela,
kulparik gabe saldutzen naute
Kristo Judasek bezela. (2)

Errenteriarrak diotenez, Oiartzun ta
Errenteria'ko garai bateko artu-emanak
etziran gaurkoak bezin goxo ta legunak.

Garai batean, bildur ematen omen zuan
Oiartzun'a joateak. Iñor kanpokorik iku-
si ta arrika edo makilka erasotzen omen
zioten. Zer esanik ez, kanpoko batek ber-

(1) madamusela = musua, muña.

(2) Pello Zabaleta bertsolaria eta Monika Gala-
rraga, Juan Zabaleta zanaren alarguna, Errenteria'n.

tako neskatxa batekin tratabidea asten bazuan.

Errenteriar batek onela esan digu:

—Oartzuarrak afan aundia zuten arrika. San Esteban arrika illa baitzen, ta ura imitatzeko!

Oartzuarrak diotenez, berriz, errenteriarak burloso antzean portatzen ziran beti. Ergoien'a edo Oartzun'go edozein bazterrera etorri ta, onela galdetzen zuten:

—Zer ordutan dira emen tranbeak?

Ta oartzuarrak, tontakeri oiek sendatu nairik, orretarako sortu diran batikarik onenak erabiltzen zituzten...

Dana dala, edozein ezta gauza Xenpelarrek egin zuana egiteko. Bidean bera jotzeko asmotan ziranak zai zituala jakin ta batere izutu ez; illunpetan lasai asko aiengana alderatu; ta aien asarrea bertso batzuekin sosegatu.

Nik uste, gertaera onek ezinda obeto adierazten digu Xenpelarrek zer-nolako barrena zeukan.

IPARRAGIRRE TA XENPELAR

Iparragirre ta Xenpelar alkar topo egin ta onek ari bertsoak kantatu zizkiola, edozein bertsozalek daki.

Pasadizoa bi modutan kontatua arkitzen degu. Biak sustraiean bat datoz; ez ordea txetasunetan. Orregatik, biak jarriko ditugu emen.

Ara, lenengo, Manuel Lekuona apaiz jaunarena, Bergara'n, 1930 urtean, «La Poesía Popular Vasca» izenarekin eman zuan itzaldian:

«La fama de Xenpelar había empezado a difundirse. Llegó hasta San Sebastián; mejor dicho, llegó hasta Donosti, hasta el viejo Donosti de Ixkiña y Bilintx.

Ixkiña y Bilintx eran también bertsolaris; y bertsolaris de los buenos. Pero les

había salido un contrincante en aquel obrero tejedor de la vecina Rentería.

Había que ir a verle. Había que retarle...

Y un domingo se fueron varios donostiarras a Rentería.

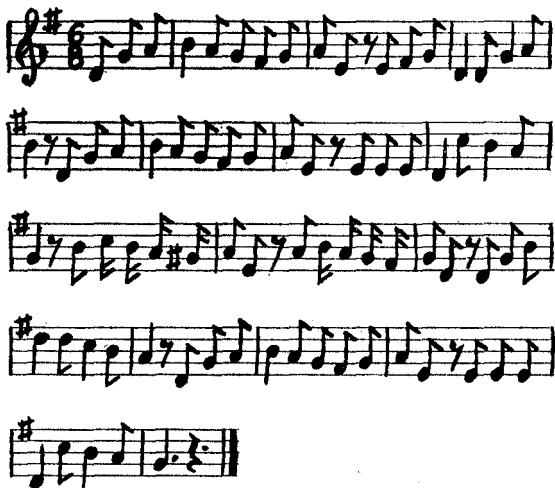
Fue en una sidrería... Canta Bilintx y canta Xenpelar...

La disputa es reñida. Pero el pueblo se inclina por Xenpelar. Sin duda el errenteriarra es mucho más ocurrente.

Los donostiarras lo vieron y lo sintieron. Había que reconocer: Xenpelar era más bertsolari... Bertsolari... Bien. Pero no sabía cantar. Siempre canturreaba el mismo impreciso recitado. Ellos le traerían un contrincante que «cantaba» los versos con solfa. Iparraguirre. Iparraguirre era más que Xenpelar. Iparraguirre «cantaba con solfa».

—¿Iparaguirre dijiste? ¿Y solfa?... ¿Qué tonada? ¿Esa de última hora que tanto gusta? Ahí va...

Y empezó Xenpelar:

Iparragirre abilla dela
askori diyot aditzen,
eskola ona eta musika
ori oiekin serbitzen.
Ni enazu ibiltzen
kantuz dirua biltzen
komeriante moduan;
debalde pesta preparatzen det
gogua dedan orduan.

Eskola ona eta musika,
bertsolariya gañera,
gu ere zerbait izango gera
orla ornitzen bagera.

Atoz gure kalera,
baserritar legera,
musika oiek utzita;
Errenteriya'n bizi naz eta
egin zaidazu bisita.» (1)

Doña, Makazaga'ren *Xenpelar'en bertsuak* deritzaion liburutik artu degu.

* * *

Luis Jauregi apaiz jaunak, berriz, bere «Xenpelar Bertsolaria» liburuan, beste onela kontatzen du:

«Bein, Iparragirre ta Xenpelar Donostia'ko sagardotegi batean arkitu omen ziran, eta Iparragirre'k esan:

—Etorri nai al dek nerekin? Nik soñua jo ta ik bertsoak kanta, ederki biziko gaituk.

Xenpelar'ek ezetz. Orduan Iparragirre'k esan omen zion:

—Ik beti doñu zarrean kantatzen bai-

(1) Manuel de Lecuona: "La Poesía Popular Vasca", Vergara, Quinto Congreso de Estudios Vascos, 1930.

Manuel de Lecuona: "Literatura Oral Euskerica", Donostia, 1936.

Manuel de Lecuona: "Literatura Oral Vasca", Itxaropena, Zarautz, 1958.

dituk bertsoak. Ez izan gauza nere doñu berriaz bertsuak egiteko. Argatik ez dek nerekin etorri nai.

Xenpelar'en erantzuna auxe izan zan: doñu berri-berri onekin bertso eder auek abestu. Doñu onei geroztik Iparragirre'ren doñua esan oi zaio.»

* * *

Iparragirre 1857 edo 1858 urtean joan zan Ameriketara, ta ogei bat urte igaro arte etzan andik etorri (2).

Izendatutako urte oietako batean edo lenago kantatuak ditugu, beraz, bertso auek. Ta Xenpelar 1835 urtean jaioa zan ezkerro, oso mutil gaztea bear zuan nolainai ere, bertso auek kantatu zituanean (3).

(2) Ignacio Beláustegui e Iturbe: "El Bardo Euskaro Iparraguirre", Durango, 1920.

(3) Ona emen bertso auen beste era batzuek, Lekuona'k dakarrenarekin konparatuta:

"Xenpelar'en Bertsuak", Makazaga, 1930: 1/1: dala; 1/5: ni enaiz ibiltzen; 1/8: fiesta;

"Euskal Erriko Kanta Zarrak", Tomo I: aurrekoa bezelaxe.

Oiartzun'go Ergoien'eko Jose Manuel Lekuona'ren eskuz-idatzi batean: 1/3: eskolak eta musika aundiyak; 1/6: kalian diru biltzen; 1/8: festa debalde ipintzen det nik; 2/1: Eskola eta musika aundiyak; 2/7: soñu oriyek utzita.

ALDREBESKERIAK

Justo ta Xenpelarrek egin zuten bertso-saioaren oroipena, ainbeste urte igarota gero ere ezta Euskalerrian galdu. Pasadizoaren berri ongien eman duana, Manuel Lekuona apaiz jauna izan da; baita bertsorik geien dakarkiana ere. Orregatik, berari kopiatu diogu. Lekuona'ren lana, Bergara'n 1930'gn. urtean eman zuan itzaldian arki diteke: «*La Poesía Popular Vasca*», *Quinto Congreso de Estudios Vascos, Vergara, 1930*. Donostia'n 1934 urtean argitaratu zan.

Ona emen beraren itzak:

«En pleno apogeo del famosísimo renteriano *Xenpelar*, había por aquella vecindad dos desgraciados vates, *Juxto* y *Lonjinos*, famosos también ellos aunque por otro estilo. Su fama procedía de que los versos que cantaban eran de los *aldrebesak*, completamente desatinados, aun cuando ellos los cantaban con toda la seriedad de un *bertsolari* consciente, lo cual aumentaba enormemente la co-

micidad de las sesiones en que actuaban...

¿Y qué más podía querer la gente para entretenerse? Se les aplaudía desaforadamente. Se les aplaudía siempre.

Y fue tanto lo que se les aplaudió, que los infelices llegaron a creerse superiores al mismísimo *Xenpelar*.

Y un buen día, *Juxto* se atrevió a lanzar un reto contra el *errenteriarra*.

Xenpelar aceptó...

No había más que hablar. En la plaza de Lezo. El día de la Cruz...

El intento del maestro era procurar una bonita diversión a los aficionados, improvisando también él en el mismo tono de su contricante...

El público entendió inmediatamente el propósito de chanza que animaba al «ídolo», y el día de la Cruz acudió un mundo a la plaza de Lezo.

El mayor aplauso se llevaría aquel que más desatinara. Esa fue la consigna. Y empezó la sesión.

Xenpelar hizo los posibles en su extraño cometido; pero aun los mayores disparates los decía tan *egoki* tan *egoki*,

que los aplausos fueron principalmnete para *Juxto*. Este desbarraba sin querer; aquél aun queriendo no podía.

He aquí una muestra de lo que cantaron. *Xenpelar* comenzó de esta manera (1):

- 1/ Arano'n sortu dira
amalau nobiyo:
zortzi konpiteruak,
sei botikariyo.
Seiña kintalekuak
amar armariyo,
gizon batek a pulso
bizkarrian iyo...
Arrazoi oni kontra
nork egingo diyo?

A lo cual replicó *Juxto*:

- 2/ Kontzientzi ona dauka
Lezo'ko jendiak...
Askoz obia ezpalu
Gurutze Santuak;
askoz obia ezpalu
Gurutze Santuak,
urrikari dizkiyet
persona pobriak.

(1) Como *Maria*, nora zuaz. (Lekuona'ren oarra).
Beste doñu bat: Azkue, *Cancionero Vasco*, n.º 481.

- 3/ X.: Itsasuan ari dira
 arbolak aldatzen;
 itsuak ikusi du
 itxia erretzen;
 ankamotzak badaki
 bidia korritzen;
 mutua diadarka
 jendiari deitzen.
- 4/ J.: Eguarri-eguneko
 joaiera trixtia:
 lo geniken bapo egin
 Jaunari graziyak.
 Goizian jaiki eta
 gosari-txikiya;
 zortzitako denboran berriz
 txokolate ona;
 amarretako denboran berriz
 gosari ez txarra...
 Asi ziradenian
 ala ta onela,
 pakiak egitera
 etorriyak gera.
- 5/ X.: Gizon bat ikusi det
 irureun urtetan
 mariñel dabilela
 ontziko soketan:

zapat-ordez zituen
txalupak oñetan;
aren aitona berriz
itsasora urketan.

6/ J.: Itsasora jua eta
espantaturikan
etzagola kañoirik
ainbeste barkontzat.
Gizon aundiyak eta
zipilladoriak
itsasoko arraian
abertsariyuak.

7/ X.: Txantxangorri batenak
sei libra tripaki;
txingurri batek berriz
zazpi arto-jaki.
Baiak iriña iyo,
errotak iralki,
ganibetak erre ta
labiak ebaki...
oien madria nun dan
Xenpelar'ek daki. (2)

(2) Xenpelarrenak zirala alegia. Batzuek esan didatenez, onentxengatik galdu zuan Xenpelarrek; on-tan aldrebeskeria edo gezurra ez, bañan egi-egia esan baitzuan.

8/ J.: Neguan otzak eta
udan txingurriyak:
orbela ta zipotza
denak ziyatuak:
subia ta ziraba
dauzkat inguruan...
beldur-beldurak nago
sartzeko mixtua.

A esta salida fue tal la expresión de risa del público, que ya no fue posible continuar el torneo.»

Bertso auek beste iturri askotatik ere eskuratuak ditugu. Batzuen berri, guziena ezin, oarretan arkituko du irakurleak. Bañan bada iturri bat, Tolosa'ko Estanis Urruzola'ren bertso-bilduma, zortzi bertso dakarzkiana: auetatik iru, aldaketa askorekin, eta gañerako bostak beste iñun arkitu ez ditugunak. Orregatik, guziak jarriko ditugu emen.

Aurretik adierazpen au dakar: «Egun batian bildu omen ziran zenbait bertsolari beren artian txapeldun zein gelditu; bañan jardun-jardunean ezin alkar puskatu noski ta erabaki zuten aldrebeskoak botatzia. Ara oietan batzuek:

- 1/ Itxuak ikusi du
etxia erretzen,
anka-motzak badaki
bidiak korritzen,
mutua deadarka
jendiai deitzen,
gorra ere an zegon
guziak aditzen.
- 2/ Amon bat ikusi nun
irureun urtetan,
mariñel zebillela
barkuko soketan,
aren aitona berriz
itxasoan lurketan,
espartziñaren orde
txalupak anketan.
- 3/ Gitarra ta bibolin
bandurri ta arpa,
eskalaproi da botin,
polain da abarka,
zezena muturka ta
txerria adarka,
gaur ipiñi biar diau
sekulako marka. (3)

(3) Bertso au onela ere jaso det:

Kitarra, mandurria,
bioliña t'arpa,
eskalaproi ta bota,
zapata t'albarka;

4/ Mozkor bat ikusi det
kañu-pian sartzen,
beste bat illargiyai
matxardakin eltzen,
emakume bat berriz
urpian erretzen
bonberuak ai ziran
suak ateratzen.

5/ Txantxangorri batenak
sei libra tripaki,
txingurri batek berriz
zazpi arto jaki,
baiak iriña iyo,
errotak iralki,
ganibetak erre ta
labiak ebaki,
oien madria non dan
Xenpelarrek daki.

txerria muturka ta
zezena adarka,
aurten autsiya dute
lengo urteko marka.

Txirrita zanaren illoba dan Jose Ramon Erauskin, Gazteluene, Alza. Eskutitz batean bialdu zidan, ta bertsoaren atzean onela zion: "Ez dakit zeñek eta non botia dan, baña nik orrela entzun nuan, eta bada-ezpada ere bialtzen diot."

6/ M.: Neguan txingurriak,
udaran izotzak,
orbela ta zipotzak
danak sekatuak,
subia ta ziraba
dauzkat inguruan,
beldur-beldurrez nago
sartzeko mixtua.

7/ Lengo jai-egun batian
ermita-atadi baten
a zer erromeriya
zelebratu duten!
Mutua kantuan da
gorra zan entzuten,
itxua begira ta
trokotxa dantzatzen.

8/ Oliyua laurden bat,
arrautzak bederatzi,
txardin berriak ziran
berrogei ta zortzi,
iru kuartillu edan da
ezpañak igurtzi,
tabernan ez genduan
propinikan utzi.

Ta ondoren beste adierazpen au: «Naiz eta Xenpelarrena, bostgarrena, bertsorik onena izan, Muxarrorena atsegiñagoa izaki entzule ta maieko ziradenentzat, ta onetxuri eman zioten txapelketa.» (4)

(4) Ona emen beste zenbait iturriren berri, beren aldaketakin, Lekuona'renarekin konparatuta:

“Ibaizabal” aldizkaria, 66^{gn.} zenb., 1903/IV/5. Au da arkitu degun iturririk zarrena. Lau bertso ditu: 5, 3, 1 ta 7^{garrena}, orden orretan. Aldaketarik nabarmenena ta jakingarriena, lenengo bertsoan ta lenengo puntuak duana da. Onela dio:

Ara non sartu dira
amalau nabio...

Guk uste, *Arano'n* izango da, erdibitu gabetanik. Aldrebeskeriak esatera etorriak baziran, emen aundia botatzen da orregatik. Arano, Naparroa'ko erri bat da, Mandoegi mendiaren egalean oso goien dagoana. Orregatik, erri onetan amalau nabio, amalau itxas-ontzi alegia, sartzea, ezta astakeri txikia esatea.

Gañerako aldaketak: 1/3: zortzi konfitero ta; 1/5: bosna; 1/6: zortzi; 1/7: pultsuan; 1/8: bizkarrera igo; 1/9: orri; 3/6: ederki korritzen; 5/5: txalupak zapat orde; 5/6: zituen anketan; 7/2: sei milla tri-paki; 7/3: Arraultza bi jateko; 7/7: labanak erre eta; 7/9: orren madria zer dan. Ontaz gañera, zenbait tokitan puntuak tokiz aldatuta daude.

Jose Antonio Loinaz-Otaño apaiz jaunaren libre-ta batean, 5, 3, 1 ta 7^{garrena}, orden ontan. Aldaketak: 1/1: Ara nora jua diran; 1/5: bosna; 1/6: zazpi; 1/8: bizkarrera iyo; 1/9: arrazoi ori prenda; 1/10: nork artu bear diyo; 3/5: ankamotzak baze-kian; 3/6: bidian; 3/7: mutua an zebillen; 5/3: Madriden dabilela; 5/5: zapata orde zeduzkan; 5/7: arren aitona dabil; 5/8: itxasoan urketan; 7/3: bi arraultzatxorekin; 7/5: baiak iriña egin; 7/9:

zein dan. Onek ere puntuak tokiz aldatuta dauzka zenbait tokitan.

“Xenpelar'en Bertsuak”, Makazaga, Errenteria, 1931 urte-inguruan: Onek ere lau bertso, 5, 3, 1 ta 7'garrena, orden ontan. Aldaketak: 1/1: Ara non sartu dira; 1/3: zazpi; 1/4: bost; 1/5: bosna; 1/6: zazpi; 1/8: bizkarrera iyo; 1/9: arrazoiari kontra; 3/6: birian; 3/9: gorra're an zeon; 3/10: guziyak aitzen; 5/3: mariñan dabillega; 5/4: barkuko soke-tan; 5/7: zapata orde z txalupal; 5/8: zituen anke-tan; 7/3: Arroltza bat labore; 7/5: baiak artuigo (*sic*). Onek ere puntuak aldatuta zenbait alditan.

Azkue: “Cancionero Popular Vasco”, 663'gn. orri-aldean, lau bertso, 1, 7, 3 ta 5'garrena. Aurrekoen moduko aldaketak ditu. Geiegi ez luzatzeagatik ez ditugu jartzen.

Jose Ariztimuño zanaren bertso-bilduman, “poesías vascas labortanas” deritzaion sortan, auetako bi bertso, 3, ta 5'garrena, zenbait aldaketakin, eta, iru-garren, bertso berri bat:

Zakurrak ikusi du
gatusa itxasuan,
promenan zabillala
ombrela eskuan,
aren aitona berriz
ari zen jokuan,
kartatzat zituela
ezpalak eskuan.

OPILLA

Esnarrita'ko *señora* Oiartzun'en bizi zan. Egun bakoitzeko opil bana eramaten zioten Erretereria'tik. Fabrika aundian lan egiten zuan neskatxa bat enkar-gatzen zan ortaz.

Egun batez, opilla pardeletik paltatu zitzaion neskatxa orri. Orduan ala gelditu zan kontu ori, bañan, andik denborapuska batera, lapurra fabrikako beste neskatxa langille bat zala azaldu zan.

Garai artan, ogi gutxi jaten zan; taloa ta artoa bai galanki. Ortik egin bide zitzaion lapurretarako tentazioa.

Ala, opilla ostutako neskatxa ori, *maxorkak* eramatera joan zitzaion, egun batez, Xenpelarri. Au fabrika artako eulea baitzan, ta *maxorkak* euleak beren lanerako bear baitituzte.

Ta Xenpelarrek, bat-batetan, neskatxa ori ikusi bezin laister, onako bertso au kantatu zion:

Esnarrita'n señoira
makillakin or dun,
kartzelan pasa biaitun
iru edo lau egun;
desterratzeko ere
motibua badun:
opilla arrapatu ta
Santa Klara'n jan dun.

Santa Klara, Errenteria'ko kale bat
da (1).

(1) Monika Galarraga, Juan Zabaleta bertsolaria
zanaren alarguna, Errenteria'n.

XENPELAR TA MUSARRO

Musarro bertsolariaz argibide auek bildu ditugu:

Bizente Retegi Iriberry zeritzan. Oiarzun'en, 1838/VII/13'an jaio zan. (1)

Luis Jauregi apaiz jaunak onela dio Musarro bertsolari onetzaz bere «Xenpelar Bertsolaria» liburuan:

«Xenpelar ta Muxarro alkerrei zirika-ka ta eztenkadaka bertsoetan maiz arituraren, adiskide mami-mamiak izan ziran beti. Xenpelar baztangak jota zegoala oso gaizki, gau batean ixilik eta izkutuan—estu-estu galazita baitzegon—, Muxarro zintzua kutsatzeko bildurrak aldamera botata, bere laguna ikustera etorri egin zan gero. Ortik antz-emango diozu zenbaterañoako alkar maiteak ziran biok.»

Musarro bi aldiz ezkondu zan: lenengo, Errenteria'ko alaba zan Maria Jabie-

(1) Oiarzun'go 15'gn. bataio-liburuan, 208'gn. orrian.

ra Etxabeguren'ekin; ta urrena, Ondarra-
bia'ko alaba zan Teresa Lekuona'rekin.

Musarro Errenteria'n il zan, 1919/XI/
8'an, 83 urterekin. Eriotz-agirian «*de pro-
fesión tejedor*» esaten zaio; eulea izan
zan, beraz, bere denbora guzian.

* * *

Oraingo bertso-pare au toki askotatik
bildua degu. Pasadizoaren berri, txee-
tasun guzietan bat ez badatoz ere, onelatsu
eman oi dute geienak:

Errenteria'n pelota-partiduren bat zan.
Xenpelar eta sagardotegi bateko nagusiak
pezeta bana trabes egin zuten alkarrekin.
Arek irabazi zuan. Galtzallea, Xenpelar
bizi zan etxearen jabea zala diotenak ere
badira.

Andik aurrera, Xenpelar ikusten zuan
bakoitzean, burlaz pezeta orren aitamena
entzun bearra zuan, ta tripak jaten jar-
tzen zan.

Ala, Musarro bertsolaria topo egin zuan
batean, zer gertatzen zitzaion adierazi ta
ari botatzeko bertso bat eskatu zion. Mu-
sarrok erakutsi, berak buruz ikasi, ta,
urrena Xenpelar ikusi zuanean, onela kan-
tatu zion:

Pezeta bat dek guziya
ik neri irabaziya,
orreatikan egiten al dek
milla fantasiya?
Kriantza txarrez eziya,
molde gaixtuan aziya,
alare i baño obeto zio
etxe-nagusiya!

Ta Xenpelarrek onela erantzun zion:

Kontzientziya garbiya
ik ote daukak jarriya?
Gizonarentzat ondra txarra dek
lapurreriya;
egin dek etxe berriya
zurrupatubaz erriya;
ez ongi bete izan bauen
sagardoz neurriya! (2)

* * *

(2) Bertsoak, Makazaga'ren "Xenpelar'en Bertsoak" deritzaion liburutik artuak ditugu. Onek dienez, bigarren bertsoa Muxarrok kantatua da; ta aurrena, etxe-nagusiak ala zeñek asmatua dan eztu esaten.

Oi danez, beste guziak aldaketa askorekin dakarkite bertso auek; bañan gauza nabarmenik ez: puntuen eta itzen tokia ta olako beste zerbait, bañan gutxi.

Xenpelar ta Musarro fabrika aundian alkarri bota zizkioten bertsoak, euskal bertsorik famatuenetako batzuk izango dira.

Musarro bertsolaria oso gizon aundia omen zan. Burua atzeratu, gora altxa ta goitik bera begiratzen omen zion jendeari. Orregatik Musu-arro jarri zioten ez-izena, ta Musarro gelditu zitzaion bere denbora guzirako. Bañan izatez oso gizon umilla omen zan.

Musarro ta Xenpelar fabrika aundiko langilleak omen ziran, euleak; Musarro, langille utsa, ta Xenpelar, enkargatua. Biak oso lagunak omen ziran. Fabrika aundian, erretzea debekaturik zegoan. Musarro, ordea, erretzale purrukatua izaki. Ainbeste ordu erre gabe ezin egonik, komunera joan ta antxen erretzen zuan. Xenpellarrek, ordea, zer zebillen igerri zion, ta, enkargatua baitzan, zerbait esan bearrean arkitu zan. Ala, egun batez, Musarro oi bezela komunean pipa erretzen ari zala, joan ta bertsoa bota zion. Bai Musarrok erantzun ere.

Orrela kontatu izan oi da beti pasadizoa. Bañan fabrika aundiko liburuetan Xenpelar, Musarro bezela, eule utsa ageri da; ezta esaten enkargatua zanik. Onek

esan nai du, benetan ez, bañan txantxetan asi zitzaiola bertso botatzen.

Dana dala, saio polita egin zuten. Zenbat bertso kantatu zuten? Auskalo! Aditzen zeudenak-edo ikasi ta gorde izan diranak, emen arkituko ditu irakurleak. Toki guzietan lau bertso jartzen dira. Bañan Xenpelarren illobak etxean zeukan eskuz idatzitako orri batean, zazpi arkitu ditugu. Eztakigu zazpiak alkarren segiran kantatu ziran, bañan paper ortan ala daude.

Errenteria'ko Luis Mitxelena Jaunari entzun izan diogunez, berak txikitari entzuna omen du Musarro etzala gauza Xenpelarri bat-batetan erantzuteko, ta etxera joan, patxaraz pentsatu ta biaramonean kantatu oi ziola berea. Bai Xenpelarrek bereala erantzun ere, ta Musarro osterata etxera. Onela egin omen zuten. Baditeke ola izatea, bañan urte asko igaro da, txetasun auek danak argitzeko.

Ona emen Xenpelarren illobarenean arkitutako zazpi bertsoak. Doñua, Makazaga'ren *Xenpelar'en Bertsuak* deritzaion liburutik artu degu.

X.: Aizak i, mutill mañontzi,
nagusiari goraintzi,
ez al akiken or pipa artzia
etzela lizentzi?
Jeniyo txar oiek utzi,
bestela ezurak autsi,
giza-legia nola bear dan
ezin erakutsi!

M.: Nik badet giza-legia,
Prantxiskuk baño obia,
beste tatxarik etzait arkitzen:
arlotte pobria;
nik jeniya noblia,
kortesi paregabia,
neri ezurak austeko nun dek
abillidadia?

X.: Ziri bat sartu dit neri,
orain bestia berari,
abillidade gutxi duela
ez esan iñori;
azala dadukak lori, (3)
mamirik ez duk agiri,
ezur igarra austen zalla duk,
bazekiat ori.

M.: Kunplitzik nere ordenak,
ez dik kalterik barrenak,
bestela parra egingo ditek
aditzen daudenak;
ik nundik dauzkak kemenak (4)
menderatzeko gallenak?
ezur igarrak autsitzen dizkik
indarra duenak.

X.: Gaztelaniya geroko,
ardua berialako,
nagusiari ejemplo onik
ez diyok parako;
gogua daukak arako,
paraje ona dalako,
eskola dezu txikiegiya
tertuliyarako.

(3) Eskuz-idatzian: *daukak lodi.*

(4) Eskuz-idatzian: *daukak.*

M.: Arrazoi txarra abian
dezu seitatik labian,
egongo zera errespuesta
aditu nayian;
gabero nabil galdian,
ikusi nai nau aldian,
zuk baño obeki ematen det nik
ango sukaldian.

X.: Ardo guzien jueza,
maiz erateko promesa,
ofiziale ederra zera,
irudi inglesa;
zertako daukak grandeza?
txikia ikusi nai eza,
yo buen hombre, usted no vale,
hermoso cabeza.

Azken bertso onek adierazpen labur
bat bear du. Xenpelar txikia omen zan,
ta Musarro, aundi ta bikaña. Orregatik
esango du:

zertako daukak grandeza?
txikia ikusi nai eza...

Ta azkeneko puntua, *hermoso cabeza*
ori, Musarro, esan bezela, *Musu-arro za-*
lako esango zion (5).

(5) Esan bezela, zazpi bertso auek Xenpelarren
illobaren eskuz idatzitako orri batetik artuak ditu-

gu. Lenengo lauak beste toki askotan argitaratuta daude.

Orra emen argitaraldien berri, bakoitza bere aldatetakin:

Bertso-papera, "Imp. R. Altuna. — San Sebastián", Juan Iturralde, "Juanito Kojua", Donostia: 1/3: ez al dakik ik or pipertzia; 1/4: ez dala lizentzi; 1/5: oitura txar oiek utzi; 2/3: beste ajerik; 2/5: izatez nazu noblia; 2/6: biotzez ezin obia; 2/7: ik neri ezurak; 3/1: Ziriya sartu dit neri; 3/3: abilidadarik ez duala; 3/5: azala daukat ugari; 3/6: mamirik ez dek ageri; 3/7: dek; 3/8: egiya dek ori; 4/1: Entzuntzik nere esanak; 4/5: iz nun daukazkik kemenak;

Manuel de Lecuona: "La poesía popular vasca", Quinto Concurso de Estudios Vascos, Vergara, 1930: 1/1: Aizak, Manuel mañontzi; 1/2: urregorako goraintzi; 1/5: ijeniyu txarrak utzi; 2/5: ijeniyua noblia; 2/7: austeko ik nun; 2/8: dek abillidadia; 3/2: ara nik ere berari; 3/3: gutxi daukanik; 3/5: azala daukak ik lori; 3/7: ezur igarrak austen zalla ttuk; 4/1: Kunplitzik ire ordenak; 4/2: ez dik kalteko nor denak; 4/4: begira daudenak; 4/5: ik non daukazkik kemenak.

Manuel de Lecuona: "Literatura oral euskerica", San Sebastián, 1935: aurrekoa bezelaxe.

Manuel de Lecuona: "Literatura Oral Vasca", Auñamendi, Donostia, 1965: aurrekoa bezelaxe.

"Xenpelar'en Bertsuak", Makazaga, Errenteria, 1931 urte-inguruan: 1/1: Aizak a motell mañontzi; 1/2: urregorako gorantzi; 1/3: ez aldakiken or pipartzia; 2/3: beste tatxik deus etzait arkitzen; 2/5: jeniya det noblia; 2/7: ik neri ezurak; 3/2: ara bestia berari; 3/3: gutxi dagoenik; 3/5: azala daukak ik lori; 3/6: mamirik ez dek agiri; 3/7: ezur igarrak austen zalla'ituk; 4/1: ire ordenak; 4/2: ez dik kalteko nor denak; 4/4: begira daudenak; 4/5: ik nun daukazkik kemenak.

Oni kopiatu diote beste auek danak:

"Bertsolariya", 44'gn. zenb., 1932/VII/17.

"Euskal Erriko Kanta Zarrak", Tomo II.

"Euskal Kantak", Donostia, 1959.

"Euskal-Kantak", Bilbao, 1960.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxaropena, Zarautz, 1958: 1/3: ez al dakiken; 1/4: ez dala; 2/5: jeniya det noblea; 3/3: gutxi dedala; 3/5: azala daukak ik lori; 3/6: mamirik; 3/7: igarrak; 4/1: ire ordenak; 4/2: ez dik kalteko nor denak; 4/4: begira daudenak; 4/5: ik nun daukazkik kemenak;

Auetaz gañera, bañan berezita, bi orri-alde leenago alegia, beste bi bertso dakartzki, 5 ta 6'garrena. Lenengo, adierazpen au dakar: "Errenderi'n bizi zan Lezotar apaiz jaun baten etxera maiz joaten omen zan Muxarro ta ara bein Xenpelar'ek bota zion bertsoa:"; ta ondoren, bertsoak ditu, aldaketa auekin: 5/3: ejemplo txarrik; 5/4: dio; 5/5: gogoa badu arako; 6/4: aditu zalian; 6/5: gauero dago galdean; 6/7: obeto; 6/8: aren sukaldean.

BERTSO-PAPERAK

OARRA

Atal ontan Xenpelarrek paperetan jarritako bertsoak bildu ditugu.

Xenpelarrek idazten da irakurtzen ba ote zekian, ezta gauza garbia. Len esan degunez, Errenteria'ko 1861'gn. urteko *Padrón Municipal*'ean, bere arreba Maria Luisa ta bere anai Jose Marik irakurtzen bai ta idazten etzekitela agertu da. Xenpelar ere, senideen eskola bera izango baitzuan, ortan gelditua izango zan. Ori ola bada, norbaiten sekretariotza bearko zuan bertsoak paperetan jartzeko.

Bañan Patxi Bakallori erantzunez bialdu zizkion bertsoan, onela dio Xenpelarrek:

Pazko bigarren goizian
artu nuben karta,
bestek firmatuba da,
ez da zure falta...

Guk uste, etziokean tamaña ortako ziririk sartuko, berak barra-barra idaztera-

ño ez bada ere, firmatzen beintzat jakin ez balu.

Xenpelarrek bertso-paper asko ta asko agertarazi zuan. Eun urte igaro ondoren bildu ditugunak, liburu mardul bat osatzeko lain izan dira. Ta zenbat izango dira betiko galduak? Ta zenbat gure eskuetaraño eldu bai, bañan arenak dirala ez-takigunak?

Xenpelarren bertsoak asko aldiz argitaratu ziran bai bera bizi zalarik ta bai il da gero ere.

Orregatik onela dio Manuel Lekuona apaiz jaunak bere «*Literatura Oral Euskérica*» liburuan: «*Recuérdese la popularísima frase, que ya puede decirse que ha pasado a proverbio, Bertso Berriak Xenpelar'ek jarriak.*»

Ortaz gañera, Xenpelar da bertso-motarik geien erabilli duan bertsolaria; ta bertso-mota bakoitzak doñu bana bear duan ezkerro, doñurik geien kantatu zuana ere bai.

Nundik atera zituan bertso-mota oiek, eta nundik doñu oiek? Bere aurreko bertsolariengandik, ala bere burutik? Orra or, nik uste iñoiz ere ezin askatuko dan korapilloa.

Oarretan, oi degunez, argitaraldi bakoitzaren berri ematen degu, baita ere argitaraldi batetik bestera dauden aldaketak. Xenpelarren bertsoak ainbeste bider argitaratu baitira, sekula baño neke geiago izan degu lan ontan.

Bertso-sail bakoitzaren aurrean, bildu ditugun argibide guziak jarri ditugu, irakurleak bertsoak obeto ulertu ditzan.

(1854)

SAN JOSEREN ZAZPI DOLOREN BERTSOAK

Makiña bat aldiz argitaratutako bertsoak ditugu auk. Gure eskuetaraño eldu dan argitaraldirik zarrena, 1854'gn. urtekoa da. Xenpelarrek emeretzi urte zituanekeo bertsoak dira, beraz. Orregatik beste jarri-aldi guzien aurretik ipintzen ditugu.

Gazte-gazterik asi zan, beraz, bertso jartzen. Bertso auk eztira, guk uste, besteen mallara irixten. Arritzeko ere ezta; oraindaño ez baita iñor maixu jaio.

Xenpelarren denborako beste bi argitaraldi ere arkitu ditugu; biak 1866'gn. urtekoak dira.

Gero oarretan txetasun guziekin esango degunez, argitaraldi batetik bestera oso aldaketa gutxi izan dute bertso auk.

Zeñenak diran, berriz, ezta bertso-pa-peretan adierazten; egillearen izenik gabekoak dira guziak. Xenpelarrenak dira-

la Errenteria'ko Makazaga moldiztegiak esan zuan lenengo aldiz bere *Bertsolari-ya* aldizkarian, 1932'gn. urtean. Ola entzungo zien garai artako errenteriar zarrari.

Doña, Ereñozu'ko Akola baserriko Pedro Santa Cruz'ek kantatu ta Manuel Yaben eta Ambrosio Zatarain jaunak idatzia da.

Beste doñu batzuk: Azkue, *Cancionero Vasco*, n.º 564; Aita Donosti: *Euskal Eresortia*, *Cancionero Vasco*, 1921, n.º 213.

Di-ber-tsi-yo po-li-pat bu-ru-an
 det pa-sa i-ru-di-tzen zait da-la txit
 on-do dan gau-za ber-tso bi pa-ra-tze-
 -ko e-gin det a-me-tsa San Jo-se-ren bi-
 -zi-tza kan-ta ial ba-ne-za

- 1/ Dibersio polit bat
buruan det pasa,
iruritzen zat dala
txit ondo dan gauza;
bertso bi paratzeko
egin det ametsa,
San Joseren bizitza
kanta al baneza.

- 2/ Gure Aita San Jose
zerura baño len
arotz pobre gaizo bat
bizitu zan emen;
debozio aundikoa
Aita Eternoaren,
Birjiñaren esposo
eskojitu zuen.

- 3/ Birjiñak artu zuan
San Jose esposo,
familiaren karga
al bazezan jaso;
bizitza artako zazpi
dolore eta gozo
munduari nai diozkat
kantuz adierazo.

4/ Au zan lendabiziko
penaren astea: (1)
aurdun sentitu zuen
bere emaztea;
gogoak eman zion
bakarrik uztea,
orduko San Joseren
dolore tristea!

5/ Aingeruak bialdu
zion enbajada,
motibo orregatik
etzezala laga:
«Espiritu Santuaren
milagrozkko obra da,
Jaungoikoaren Semea
jaio bearra da.»

6/ Bigarren dolorea
Jesusen jaiotzan,
ikusirik aurtxo
alako pobrezan;
berak naiko etzuan
kunplitua izan,
guretzat desonrarik
ipiñi etzezan.

(1) Bertso-paperetan *asitzea*.

7/ Desanparo onetan
zegoan pensatzen,
aingeruak aurrari
gloria kantatzen;
artzaiak beste aldetik
Jesus adoratzen,
aiek ikusi ta zan
Jose konsolatzen.

8/ Irugarren dolorea
urrengo egunean,
Jesus jaio zanetik
zortzigarrenean;
oñazez aur gaizoa
negar samíñean,
ura pena San Josek
eziñ egiñean!

9/ Aur gaizoa negarrez
odola zeriola,
ezin isildu zuen
iñundik iñola;
aingeruak zerutik
esaten ziola
Jesus bere izena
eman zegiola.

- 10/ Gustora eman zion
Jesusen izena,
egiteagatikan
jaun orren esana;
gure probetxurako
bazekien zana,
orduko San Joseren
atsegintasuna!
- 11/ Laugarren dolorea,
penaren garratza,
aditu zuenean
Simeonen otsa:
Jesus onaren penak
Amaren biotza (2)
erdiratzeko zala
ezpata zorrotza.
- 12/ Simeonek ekarri zion
zeruko berria:
Jesusen pasakizun
ikaragarria,
gure salbazioa
zala etorria;
San Josek artu zuan
atsegin andia.

(2) Lenengo argitaraldiak, 1854 urtekoak, *bizitza* dio emen; beste guziak *biotza*; nabarmen dago, gainerako puntuekin eta Ebanjelioak dionarekin ondo etorriko bada, *biotza* bear duala.

13/ Enemigo beldurrez
gau ta egun zebiltzen,
kasikan iñun ere
fiatu ezin zen;
deskuidoren batean
arrapatu etzezen,
Ama-Semearekin
Ejito'ra juan zen.

14/ Ango idolo edo
jaungoiko falsoak
lurrera bota zituan
aur egiazkoak;
orduko San Joseren
atsegiñ gustoak,
aztu zitzaizkan lengo
penazko pausoak.

15/ Ejito'tik bueltatu
ziran Israel'a,
notizia artu zuen
andik bereala
Erodesen semea
errege zutela;
San Joseren beldurra
galduak zirala.

- 16/ Aingeruak zerutik
aiek giatzeko
bereala esan zien
ez ikaratzeko,
etzegoala beldurrik
artean galtzeko,
Galilea aldera
erretiratzeko.
- 17/ Juan ziran tenplotik
Jauna adoratuta,
amabi urteko Jesus
birian galduta;
billa ibilli ziran
berriz jiratuta,
ura pena San Josek
eziñ billatuta!
- 18/ Irugarren egunean
zuten billatua,
doktorien erdian
zeruko maisua,
lurrekoai ematen
bere konsejua; (3)
ikusi zuenean
ai zer deskansua!

(3) Bertso-paper guziak *konsejuak* diote emen;
dudarik ezta *konsejua* bear duala.

19/ Orra zazpi dolore
amabi urtean,
nunbait beti gustora
ezin zegokean;
orain gure zai dago
zeruko atean,
ia billatzen degun
saiatu gaitean.

20/ Dolore oien onran
zazpi *pater noster*
egunero esatea
ez da bada ezer,
irabazteko asko
grazia ta esker;
kuidado esan gabez
ez gabiltzan oker!

21/ Debozio onetan
segitzen duana,
konfiantza osoan
dijua argana;
guziz gustatzen zaio
eske dijuana,
bera da bitarteko
iñun dan onena.

22/ Para dezagun bada
bera bitarteko,
berdin bere esposa,
ez du ukatuko;
enpeñu oberikan
ez da topatuko,
ez da ama baño oberik
semeaganako.

23/ Alperrik da ibiltzea
mingañak lasterka,
biotzetik ez bada
probetxurik ez dauka;
benaz negar egiñaz
biotzetik eska,
biotzaren saltuak
gustatutzen zaizka.

24/ Zuzaz akordatzen naiz
orduen batzuetan,
beartzen naizenean
nere pausoetan;
mundua largatzeko
ordu estu artan,
eriotza nai nuke
zure eskuetan.

25/ San Jose amorosoa,
ai nere larria!,
zuk largatzen banazu
nago eroria;
zurekin bat egiñik
Jesus ta Maria,
arren izazu guzaz
miserikordia.

26/ Guztiz bire labañak
senti ditut emen,
ar zazute kargua
nere animaren,
adiskide izan gaitean
zeruan alkarren;
ala gerta dedilla,
biba Jesus, amen! (4)

(4) Ona emen eskuetaraño eldu diran argitaraldien berri, zarrenetik asita:

Bertso-papera, "Tolosan: Andres Gorosabelen moldizteguian 1854 garren urtean.", Bonaparte zanaren bertso-bilduma, Chicago.

Bertso-papera, "Irunen 1866: — Imp. de Francisco Huarte-ren moldizteguian.", D'Abbadie zanaren bertso-bilduma, Paris'ko *Bibliothèque Nationale*.

Bertso-papera, "Vergaran: Francisco Maria Machain-en Moldizteguian 1866 garren urtian.", D'Abbadie zanaren bertso-bilduma. Paris'ko *Bibliothèque Nationale*.

Bertso-papera, "Imp. de Pozo. — Fuenterrabía 14", Manuel Lekuona apaiz jaunaren bertso-bilduma.

Bertso-papera, "Eibar. — Imprenta de Pedro Orúe.", Aita Agirretxe'k biadlua.

Bertso-papera, "Oñate: Imp. de M. Raldua." Az-peitia'ko Fidel Uria apaiza zanaren paperetan azaldua.

Bertso-papera, "Durango Imp. de Elosu", Manuel Lekuona apaiz jaunaren bertso-bilduma.

Oraindañoko argitaraldiak ez dute beren artean aldaketarik, aitatzerik merezi dutenik beintzat. Ontaz aurrerakoak bost aldaketa auek sartzen dituzte: 17/8: ezin topatuta; 22/8: ez da semearentzako; 23/5: deboziyo onarekin; 23/6: barrendikan eska; 24/2: ordu batzuetan.

Bertso-papera, "Imp. de B. Valverde — Irún", Bodleyan Library, Oxford.

Bertso-papera, "Donostiyen: Francisco Muguerezen Modizkiran.", Jertrudis Arrieta Urdanpilleta zana, Errenteria.

Bertso-papera, "Imp. de S. de Diego. — Eibar", Jertrudis Arrieta Urdanpilleta zana, Errenteria.

Bertso-papera, "Imp. de S. de Diego. — Eibar", Oiartzun'go Antonio Arsuaga'ren bitartez eskuratua.

Bertso-papera, "Guernica — Goitia y C.^a", Alzalegi baserria, Berriatua.

Bertso-papera, "Guernica / Goitia y Compañía / Imprenta", Maria Oiartzabal, Makutso, Oiartzun.

Bertsolariya" aldizkaria, 54'gn. zenb., 1932/IX/25. Onek beste aldaketa bat ere badu: 11/7: erdibitzeko zala.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxaropena, Zarautz, 1958. Onek ere: 11/7: erdibitzeko zala.

"Argia" aldizkaria; guraizez ebakitako puska batean arkitu ditugu ta eztakigu zein egunetakoa dan. Onek geixeago aldatu ditu bertsoak: 2/3: arotz pobre gizon bat; 3/1: San Jose artu zuan; 3/2: Birjiñak esposo; 7/3: aingeru bat aurrari; 7/7: oiek ikusi eta; 8/5: aur gaxua oñazez; 9/5: aingeru bat zerutik; 11/7: erdibitzeko zala; 12/1: Simonek eman

ziyon; 13/6: arrapa etzitzan; 13/7: bere Ama-semia-kin; 14/5: orduan artu zuan; 14/6: atsegin gozuak; 14/7: aztu azi zizkiyon; 15/1: Ejito'tik buelta; 15/2: ziran Jordan'era; 17/1: Bazijuazen tenplotik; 18/3: San Jose amoroso; 18/7: ikusi zutenian; 19/4: ezin zitekian; 21/4: bijuba argana; 21/7: bera da bitar-tekorik; 22/6: ezta billatuko; 22/7: ezta Ama baño ere; 23/6: gogotikan eska; 24/2: ordu batzubetan; 24/8: zuen eskuetan; 25/1: doktorien erdiyan; 25/3: zuk utzitzen banazu.

OIARTZUN'GO NESKATXEN BENTAJAK

Bertso auek Oiartzun'go neskatxak famatzeko paratuak dira. Ain zuzen, itzurrean esan danez, Xenpelar bera ere Oiartzun'go alaba batekin esposatu zan. Bañan, dudarik gabe, oiartzuarren izenean edonungo neskatxeetan ikusi nai zituan doaiak adierazten dizkigu emen. Edo-ta, agian, andretzat artua edo artu bearra zuan Oiartzun'go alaba orrengan ikusi zituanak; ez baitakigu ezkondu aurretik ala ondotik jarri zituan.

Bertso auek paperetan inprentatu ta zabalduak izango ziran, bañan olako paper bakar bat ere ez degu iñondik eskuratu al izan.

Arkitu detan iturririk zarrena, Tolosa'ko Fakundo Adurriaga «Besamotza» zarenen bertso-bilduma da. Zortzi bertso ditu; berari kopiatu diogu.

Bertsoen atzetik, firma bezela, onela dago Adurriaga'ren kuadernoan: *Oiarzundar batek jarriak*. Guk uste, ori Adurriaga'k bere kasa jarria da; ez paperetik kopiatua.

Urteen buruan Errenteria'ko Makazaga'k publikatu zituan, gure iritzirako buruz zekizkian norbaiten aotik jasota. Norbait ori garai artako bertso-zaleren bat izango zan. Bertsoak Xenpelarrenak dirala ere, orretxen aotik jasoko zuan Makazaga'k. Izan ere, Xenpelarren izena ezta bertsoetan iñon ere azaltzen. Ta ala, Makazaga izan zan ori esaten aurrena.

Makazaga'ri kopiatu diote geroztikako argitaraldirik geienak, itzez-itzez ez bada ere.

Beste iturri batzuk ere topatu ditut, bañan oiek, Makazaga'rena bezela, norbaiten aotik jasota daude. Orregatik, zer esanik eztago aldaketa aundiak daudela batetik bestera.

Doñua, Anjel Dadie'k jaso ta «Xenpelar'en Bertsuak» liburuan agertu zana da. Liburu ontan bertan, 120'gn. orrian arki dezake irakurleak.

- 1/ Iparragirre'n bozian ditut bertso berriak paratu,
Gipuzkoa'ko euskal erriya
al banezake nonbratu;
asko ezkongai daude
gustokorikan gabe,
ezin dutela topatu;
projimuari erakustia
ezta izango pekatu.

- 2/ Konsejutxo bat lendabiziko
ezkongai dauden danentzat:
esposatzia tratu pisuba
dala iruritutzen zat;
dote eta arrio,
ez dutela balio
amorio fiñarentzat,
zergatik izan biarko duben
il arteraño beretzat.

- 3/ Neskaxa eder balientia
artu nai baldin badezu,
etorri zaitez Oiartzun'a ta
antxen billatuko dezu;
kale eta basarri,
kolore zuri gorri,
ederra franko badezu;
San Estebanez da erromeriya,
ikusi nai badituzu.

- 4/ Gustagarriak oien bentajak
dirade klase askotan,
ez dezu ezer arrapatuko
asi ezkerro izketan;
eskojitzekua
oien errespetua
relijioko gauzetan;
Jangoikuaren beldur aundian
aziyak daude gaztetan.
- 5/ Ostentazio batere gabe
izketan dute graziya,
gorputz egoki, pausu aidoso,
lujo gabeko jantziya;
beti alegre daude,
tristurarikan gabe,
ezaguerakin josiya;
gizonak bezin aundia dute
laneko irabaziya.
- 6/ Bide batian izaten bada
enkontratzeko fortuna,
saludatzean bai zait gustatzen (1)
aien egokitasuna;
aberats eta pobre
guztientzako noble,
igual da ez-ezaguna;
ori da gure relijiyuak
erakutsitzen diguna.

(1) Adurriaga'renean: *saludatzen*; ta gero: *igual da ezaguna*.

7/ Errenteria'n dama oiekin
askotan det nik itzein,
perfeziyua ta umiltasunak
eman lezake atsegin;
daude ikasirikan
gurasuetatikan
ez dezatela utsegin;
nik ere ori egin nai nuke
betiko galdu ez nadin.

8/ Beste bentaja egokitxo bat
bada orien artian,
umildadian bizitzen dira
gurasoakin batian;
erresponditu gabe
ikasirikan daude
segitutzeko lanian;
fabore gutxi ez du izango
ezkondu nai dubenian. (2)

(2) Tolosa'ko Fakundo Adurriaga "Besamotza"
zanaren eskuz idatzitako bertso-bilduma.

"Xenpelar'en Bertsuak", 1931 urte-inguruan Ma-
kazaga'k argitaratutako liburua. Onek zazpi bertso
dakartzki: 1, 2, 3, 7, 6 ta 5'garrena, ta Adurriaga'-
renean eztagoan beste bertso bat. Aldaketak: 1/1:
bozian biaitut; 1/3: euskal erritan; 1/4: al bani-
tzake onratu; 1/5: gaude; 2/2: ezkongai dauden
oientzat; 2/3: gauza pixuba; 2/6: eztubela balio;
3/1: balientiak; 3/2: baldin gustatzen bazaizu; 3/3:
etorri zaitetz Oiartzun'era; 3/4: emen billatuko'itu-
zu; 3/7: ederrak; 3/8: San Estebanez erromerian;
5/3: pausua; 5/4: jantziyak; 5/7: josiyak; 5/9: la-
nian irabaziyak; 6/1: Bire batian gertatzen bada;

6/2: topatutzeko fortuna; 6/3: saludatzen zait bai gustatzen; 6/4: oien; 6/6: guztiyarentzat noble.

Ta Adurriaga'renean eztagoen bertsoa, onako au:

Elizan ere atentziyuaz
deskubritutzen dan ua,
duda gabe ark adoratzen du
guziyen Soberanua;
aundiyak ta txikiyak,
kristabak geran guziyak
ontan eduki kontuba,
realidadez ez tu bidedin (*sic*)
gure remordimentuba.

“Euskal Erriko Kanta Zarrak”, Tomo I, Makazaga, Errenteria; bigarrena bezelaxe, au izan ezik: 6/3: saludatzia gustatzen zait; Ta laugarrena ere badakar, aldaketa auekin: 4/5: eskojitutakua; 4/9: aziyak dira gaztetan.

“Bertsolariya”, 3^{gn.} zenb., 1931/X/4: Aurrekoa bezelaxe.

Jauregi'tar Luis: “Xenpelar Bertsolaria”, Kuliska-sorta, Itxaropena Argitaldaria, Zaraut'en, 1958: Bigarrena bezela, auek izan ezik: 2/6: ez dutela balio; 3/1: balienterik; 6/3: saludatzian gustatuzten zait; ta azkeneko bertsoaren azken bigarren lerroa: realidadez estali dedin.

Manuel de Lecuona: “La Poesía Popular Vasca”, Quinto Congreso de Estudios Vascos, 1930, 1934^{gn.} urtean argitaratua. Onek zazpi bertso dauzka: 1, 2, 3, 7, 6 ta 5^{garrena}, ta Adurriaga'renean ez dagoana. Bertso auek “Xenpelar'en Bertsuak” liburuan bezelaxe, auek izan ezik: 3/1: balienterik; 3/7: ederra pranko baduzu; 5/7: ezagueraz josiya; 5/8: aundiyak ttuzte; 6/1: tokatzen bada; 6/3: saludatzian gustatuzten zait; 7/4: ematen baitu atsegin; ta Adurriaga'renean eztagoan ortan; 5: aundi eta txikiyak; 6: kristau geran guziyak; 8: realidadez estali dedin.

Jauregi'tar Luis: “Xenpelar Bertsolaria”, Kuliska-

-Sorta, Itzaropena Argitaldaria, Zarautz'n, 1958: Le-
kuona'k bezelaxe.

"El Día" periodikua, eztakigu zein egunetakoa;
onek sei bertso dakarzki, 3, 6, 1, 7, 2 ta 5'garrena.
Aldaketak: 1/1: biaitut; 1/4: al banezake onratu;
2/3: gauza pisuba; 2/5: dote edo arrio; 2/6: ez
duela balio; 2/8: zergatik artu bearko duan; 3/2:
baldin gustatzen bazaitzu; 3/3: Oiartzun'ara; 3/4:
ta antxen topatuko dituzu; 3/8: San Esteban'en
erromerian; 5/3: gorputz liraña, pauso aidosa; 6/1:
egiten badet; 6/2: enkontradazko fortuna; 6/3: sa-
ludatzia baizat gustatzen; 6/6: geienentzako noble;
6/7: naiz ez izan ezaguna; 6/8: auxen da gure re-
lijiyuak; 7/1: neskata oiakin; 7/2: nik askotan det
itzegin; 7/8: nik ere ala desiatzen det.

"El Día" onek adierazpen au dakar bertsoekin
batera: "Orain iru ogei ta amar bat urte, Iturrino'-
tar Sebero Motrikoarrak, Errenderi'n ikastetxea zeu-
kala, Oiartzuar neska erri ontako, Deun Esteban
jaietako jarritako bertsoak." Eztegu uste Iturrino'k
jarriak diranik; ta onek Errenteria'n eskola izan ote
zuan ere eztegu ezer entzun.

Aita Donosti zanaren bertso-bildumak iru bertso:
1, 3 ta 5'garrena. Aldaketak: 1/3: Gipuzkoa'ko he-
rri noblian; 1/4: ahal banitzazke kantatu; 1/7: ezin
dutela billatu; 1/9: izanen; 3/2: balin hartu nai
baduzu; 3/3: oiartzun'era; 3/4: han billaturen di-
tuzu; 3/7: ederra franko daukazu; 3/8: San Es-
tebanez erromerian;

5'garrena:

Deus tentazio batere gabe
izketan duten grazia,
gorputz egoki, pausu airoa,
lujo gabeko jantzia;
hioen desidua da
ibiltzia guzia
ezta bada fantasia
daukanak eman ta kendu gabe
biar duen merezia.

ALBAKA BATENGATIK

Zazpi bertso auek, jarri diegun izenburu ori bera zutela, Errenteria'ko Makazaga'ren *Bertsolariya* aldizkarian argitaratu ziran, 53'garren zenbakian, 1932/IX/18'an. Eztu esaten nundik artuak dituan, bañan, dudarik gabe, paperetatik ez bañan norbaiten aotik jasoko zituan.

Bertso aueri buruz argibide auek eman dizkidate Florentina Pérez Salaberria'k eta Monika Galarraga'k:

Albaka ezta lorea; belar polit bat da, izan liteken usai goxoena duan belarra.

Orain ezta oitura, bañan garai aietan albaka asko izaten zan. Udaberrian landare txiki bat tarro batean sartu, zabaldu ta aundi xamar egiten zan. Berde-berdea izaten zuan kolorea. Ari eskua pasa ta oso usai ona ematen zuan.

Neskatxak agerian ez-ezik, barrenean ere eramaten zuten. Kolkoa askatu, sartu ta asnasa artzean ura usai goxoa!

Oraingo damak perfumeak bezela, ordukoak albaka nai izaten zuten.

Xenpelarren illoba Joxepa Antoni ere oso loreketaria zan, ta urtero egiten zuan.

Ta Oiartzun'go baserri bateko neskatxa batek albaka bat oso ederra omen zeukan. Bañan mutil batzuek jo ta autsi egin zioten. Orduan parte eman zuan Kontzejuan, da multa kendu zieten mutillai. Ta auk bertsoak jarri-arazi zizkioten Xenpelarri. Doñua, Oiartzun'go Inazio Pika-bea'k kantatu ta M. Yaben eta A. Zata-rain jaunak idatzia da.

- 1/ Dama gazte galanta bat
gure probintziyan,
alabatzera nua
egiñal guziyan; (1)
lenago gabiltzanak
jaunaren graziyan,
orain paratu gaitu
kolera biziyan,
trata-biria on da
saldu erosiyan.
- 2/ Kontuan badabiltzke (2)
gaztiak karrikan,
egin gabetandikan
aziyo txarrikan;
dama orren pausuak
ez dira alperrikan,
iñon faltatzen bada
albaka-adarrikan,
pagatu biar degu
multa ederrikan.
- 3/ Albaka batengatik
justiziyengana,
nork maitatu biar du
orrelako dama?
aita kastellanua,
emengua ama,
azal ederra dezu
Jesusek emana,
kopetako barnizak
bista badarama.

(1) *Bertsolariya'n*: egiñalak guziyan.

(2) *Bertsolariya'n*: badabiltzke.

- 4/ Preziso bear zenduke
albaka kolkuan,
azal ederragua du
zenbaitek orpuan;
beti irabaztia
neke da tratuan;
pasatzeko modurik
badezu barkuan,
Txina'ko beltzetara
obe dezu juan.
- 5/ Justiziyari parte
emate ezkerero,
ain errax libratzekorik
enuan espero;
kanpuan ikusita
pena zuen gero
desterruan urterik
ez degula igaro,
pezeta bana eman ta
libratu lijero.
- 6/ Ogei ta lau errial
albakaren multa
pagatu genituen
Konzejura juanta;
ez daduka merkia
belar orrek punta;
nork sinistatuko du
au iñork esanta:
keja orrekin juan dala
gaztia izanta?

7/ Orain eskarrik asko,
Mari Manuela,
uste zenuen betiko
galdu giñuela;
multa aundiyak eta
gañera kartzela
bazeniyon guretzat
falta etzala,
benturaz mintzatuko
enitzan bestela.

AGEDARENAK

Oraingo zazpi bertso auek, 1931'garren urte-inguruan Errenteria'ko Makazaga'k «Xenpelar'en Bertsuak» izenarekin argitaratu zuan liburutik artuak ditugu.

Jarri-aldi onetzaz argibide auek bildu ditugu:

Aizate baserria Errenteria'ko partean dago, Oiartzun'dik Txikiardi'ra goazela ezkerretara, aldapan gora artu ta ordu erdiko bateko bidean.

Aizate'n billera egiten zan jaietan. Gaur, berriz, inguruko baserrietako aurrak biltzeko ere toki egokia dalako, eskola biurtua dago Aizate. Senperelarre ere eztago andik urruti.

Ageda, Trabaleku baserriko alaba zan. Ta Aizate'ko billeran bulla ateratzen zala edo eskandaloa zala-edo, parte eman omen zuan, ta debekatu egin zan ango festa.

Orduan mutillak, asarretuta, bertso

auék para-arazi zizkioten Xenpelarri. (1)
Doñua, *Xenpelar'en Bertsuak* deritzaion
liburutik artu degu.

Beste doñu bat: Azkue: *Cancionero*
Vasco, n.º 672.

1/ Bertso berri batzuek
al banitza para,
motiboaz konforme
konbeni dana da;
enpleua orrekin
aberastua da,
arrua bada ere
asentatuko da,
Aizate'ko billeran
probestu Ageda.

(1) Monika Galarraga, Juan Zabaleta bertsolaria
zanaren alarguna, Errenteria.

- 2/ Dama batek jartzia
orrenbeste lege,
nonbait egin nai luke
guziyaren jabe; (2)
Gorputz-arratsaldian
orrenbeste jende,
ixilik egoteko
soñurik jo gabe,
Aizate'ko billera
Agedaren mende.
- 3/ Ageda juntetako
prebenitutuzian,
baten itxura emain du
plazan agertzian:
meriñekia arro
para korputzian,
illiak *de rodete*
biarko du atzian,
gerriya alegiña
estutu korsian.
- 4/ Ageda, zertarako
zabiltza orrela
justiziya egiten
jueza bezela?
disimulatu ziteken
nola edo ala;
ezta denbora asko
esan diratela
amaren konbentuan
monja sartzen dala.

(2) Makazaga'k: *guziyen jabe*.

- 5/ Dudarik gabetanik
gogoratu zaio
beti funtziorako
ez giñala jaiio;
beste afiziyorik
eztu oraindano:
mutillak kortejatu
biziya duaño;
obe dezu ezkondu
monja sartu baño.
- 6/ Deklaratzera nua
Agedaren kausa,
nundik-nai aginaldo
eldu zaio gauza:
zapata txarolatubak,
zillarrezko bretxa,
mantelin sedazkua,
enkajia bletxa;
dam'orren graduari
tokatutzen zaizka.
- 7/ Oñak eta aztalak
ez ditu itxusiyak,
tripa ere sanua
Jaunari graziyak,
gerri kuriyosua,
bular egokiyak,
mingaña lasaitxua,
begiyak zuriyak,
oiek dira Agedaren
bentaja guziyak. (3)

(3) "Xenpelar'en Bertsuak" liburua, Makazaga, Errenteria, 1931 urte-inguruan.

* * *

Errenteria'ko 1857'gn. urteko *Padrón Municipal*'ean bizi-lagun auek ageri dira Trabaleku'n:

Agustin Goñi Urbietta, 63 urte, alarguna, nekazaria; Franzisko, semea, 30 arte, ezkongagia; Maria, alaba, 28 urte, ezkongagia; Ageda, alaba, 20 urte, ezkongagia.

Xenpelarrekin auzo xamar ez-ezik, kide xamar zan, beraz.

1961'ngoan. berriz, Agedaren bigarren deitura ere badator: Ageda Goñi Jaunena; bañan lau urte pasatuagatik, bat bakarrik eransten diote. Emakume askoren ametsa! 21 urte omen ditu orain. Ta ez irakurtzen ta ez idazten etzekiala esaten da.

* * *

Ageda esposatu zan, ta senarra ta bere aizpa neskazar batekin bizi zan.

Ta nunbait ere gizonarekin zerbait izan

Oni kopiatu diote bertso auek publikatu dituzten guziak:

"Bertsolariya" aldizkaria, 34'gn. zenb., 1932/III/8. Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxaropena, Zarautz, 1958.

zuten, eta bi aizpak, mendian lanean ari ziran batean, onela esan zioten alkarri:

—Egin bear diñagu zama bat aundia, ta gero prueba egingo diñagu ia guk jasotzen degun. Ta guk bai ta gizonak jasotzen ez badu, orduan seguru gaitun. Asarretzen baden ere, arenak aisa egingo dizkiñagu.

Egin zuten bi aizpen artean zama ori, ta batek artu ta jaso zuan. Orduan esan zion besteari:

—Nik jaso diñat! Ik egin zan prueba!

Ta besteak ere jaso zuan. Ta gizona etorri zanean, gizonak jaso ez! Ta seguru zirala, gizona aisa menderatuko zutela-ta, pozik bi aizpa oiek.

Ta artatikan edo, zerbaitengatik beñe-pein asarretuta, gizona Ameriketara joan zan. (4)

(4) Joxepa Arbelaiz, Larraburu baserria, Oiar-tzun.

ZERTARAKO ZABILTZA
AITZAKIYEN BILLA?
XENPELARREK JARRIYAK

Bertso auek, *Bertsolariya* aldizkarian argitaratu ziran, 31'gn. zenbakian, 1932/IV/17'an, emengo izenburu ta guzi, eta Xenpelarrenak dirala adieraziaz. Ez du esaten nundik artuak dituan.

- 1/ Dama orrek pausuak gustaturik dauzki, eztuela dantzatutzen zortzikuan gaizki, egin dualarikan egiñalik aski, aspertuko lituzke orrelako zazpi.

2/ Begiratu ederra du,
zankua galanta,
orren gorputzak eztu
ezer ere falta;
begira neskatxa orren
dantzarako planta ,
airoso altxatzen du
ezkerreko anka.

3/ Nondinai somatzen du
soñua asita,
zergatikan dagueen
ondo ikasita;
pozik egingo niyoke
gabero bixita,
ezpaleuka gelako
atia itxita.

4/ —Pozik utziko nuke
atia irikiya,
etxian ezpagenduke
txakur salatiya;
bakarrik itzitzen naiz,
banuke tokiya,
enaiz bada mutillen
oso beldurtiya.

5/ —Ori besterik ezpada
zuk dezun beldurra,
dama gaztia, etzait
batere ardura;
artzen baldin badet nik
eskuan egurra,
laister ixilduko det
nik zuen txakurra.

6/ —Txakurra illagatik
kuidadoz, galaia,
bestela askiko nago
zuk eta nik naia;
beti etxian daukat
ama eta anaia,
lua egiten dute
biziro ernaia.

7/ —Ama eta anaia
erretiratzian,
aixa gorde ziñezke
atian atzian;
iñoren beldurrik ez det
nik zure etxian,
etorriko nazaizu
biyar arratsian

- 8/ —Eskopeta kargatuta
atian atzian,
anaia an egoten da
ni oiera artian;
etortzen bazerade
zeretzat kaltian,
egon biarko degu
besteren batian.
- 9/ —Kontuz eruki zazu
ati orren giltza,
iztari asko zure
ondoren dabilta;
ustez emanagatik
ezkontzeko itza,
oraingo mutillakin
kuidaduz zabilta.
- 10/ —Oraindikan ez daukat
ezkongai sobrerik,
ez aberetsik eta
ain gutxi pobrerik;
biyotzian zarauskat
ondotxo gorderik,
zurekin ezkonduko naiz
ezpadet oberik.

11/ —Neoni joango nitzake
emendik Madrilla,
zu bezelako dama
perpillaren billa;
igual salduko nuke
soñeko armilla,
erositziagatik
zure pantorrilla.

12/ —Abiratzen bazera
emendik Madrilla,
pasa biarko dezu
Burgos ta Abilla;
itzak ederrak eta
amoriyo illa,
zertarako zabilta
aitzakiyen billa? (1)

(1) Guk uste, *Bertsolariya*'n bertsoak oker daude zenbait tokitan, inprentak utseginda edo. Oker oiek zuzentzen alegindu gera. Beraz *Bertsolariya*'n onela zetorren: 2/4: ezer e falta; 2/5: orrek; 4/5: itziten; 5/7: laister ixildukoet; 6/8: bizidu emaña; 7/1: Ama ta anaia; 7/6: ni; 8/2: atiaren atzian; 8/5: etortzen batzera; 9/5: uste emanagatik; 11/7: erositiatik.

NESKA GAZTE BATI XENPELARREK JARRIYAK

Oraingo dozena bertso au, *Bertsolariya* errebistan agertu zan, bere 42'garren zenbakian, 1932/VII/3'an, Xenpelarren ize-nean.

Bertsoak ez dira beti ondo ulertzen; okerrez josita daude. Makazaga, bertsoak txukun kopiatzen zekiana zan. Onek bertso-paperen bati artuko zizkion. Paper ori egin zuan inprentak sartuko zituan, guk uste, utsegite oiek danak.

Pasadizua Xenpelarri berari ala beste beti gertatua dan, eztakigu. Gure iritzirako, bigarrena izango da, ta gero beste orrek Xenpelarri bertsoak jarri-araziko zizkion.

Ona bertsoak:

- 1/ Intentziyo onaz abiyatzen naiz
dama gazte bat ondratzen,
Mari Bentura dauka graziya,
Erroma zaigu nonbratzen;
milagro aundiz ikusiko da
berri onikan banatzen,
kristau fiñaren amoriyua
ezta orrela mudatzen.
- 2/ Itzak eder ta biyotza falso,
beti dabilla tranpiyan,
engañatuta erabilli nau
urte bat eta erdiyan;
orain bastante egin diyote
ametitzia erriyan,
sentimentuak paratzen dizkat
eskarmentatu dediyen. (1)
- 3/ Prenda ederra ori Alkiza'kua,
Pasaia'n dago serbitzen,
dama orrengan fiñezekonbat (*sic*)
sekula ezta arkitzen;
klaro egiyak esango ditut,
nork egon nai du aditzen?
enganiyuan bizitzerikan
eztu legiak agintzen.

(1) *Bertsolariya*'k: dedilla.

4/ Bera izatez Alkiza'kua,
nagusiya du barbero,
kontseju onak arturik dago
orrendandikan gaur gero;
nabegantiak arraxku txarra
pasa bear duan ezkerro,
utzi dezala agindu diyo
a Nikasio brebero. (*sic*)

5/ Nabegantiak uzten baditu
arrixkuaren beldurrez,
portunaren bat egin lezake
agiyan ere legorrez;
borondatia galdatu niyon,
ni ez nabill indarrez,
gauza guziyak orniturikan
orduko neukan siñalez.

6/ Lendabiziko borondatia
zedorri nizun galdatu, (2)
gurasuaren lizentziya're (3)
bertara juanik logratu;
obligaziyo duan bezela
orain nai diyot ondratu,
edozer gauza esan nazute, (*sic*)
etzera piña portatu.

(2) *Bertsolariya*'k *galdetu* dio; guk galdatu jarri degu, punturako egokiago datorrelako, ta 5/5'an ere ala dagoalako.

(3) *Bertsolariya*'k gurasuan.

7/ Amoriyoa deklaraturik
arizuala firmia: (*sic*)
«Arren lenbailen prebeni zaitetz,
Jaungoikuaren semia!»
Dilijentziy'oik egiñ nituen
abisaturik jendia,
ongi batetan mudatu zaigu
zure kariño noblia.

8/ Eskarrik asko, dilijentziyaz
ez gera egongo aztuak,
neri pena eman nai dian orrek
pasa ditzala gustuak;
Garizuma len irago biar du (4)
etortzekotan Pazkuak,
Jaunak goguan izan ditzala
nik egindako pausuak.

9/ Bost kontu eder jakin biar du
munduan bertsolariyak,
alare ezin atrebitu naiz
deklaratzia guziyak;
ondoren ona ekarriko'izu (5)
or darabiltzun falsiyak,
nik emantako arroya oriyek
ez dira oraindik autsiyak.

(4) *Bertsolariya*'k: gaizuma.

(5) *Bertsolariya*'k: ekarriko dizu.

- 10/ Naparrua'tik probintziyara (6)
 pasatu ziñan orduan,
 buru ori bajuagotik
 erabillitzen zenduan;
 ezer ez eta banidadia (7)
 sobra dezu buruan,
 zure berriyak jakin ditugu
 tratua artu onduan.
- 11/ Dama orren berri jakin dezaten
 España'ya'n ta Frantziya'n,
 beste olako predarik ezta
 eguzkiyaren azpiyan; (8)
 neroni ere erabilli nau (9)
 engañatuta falsiyan,
 sentimentuak paratzen dizkat
 eskarmentatu dediyan. (10)
- 12/ Nik erregalo bialtzen dizkat
 amabi bertso berriyak,
 alde batera ezta gezurrik,
 dian guziyak egiyak;
 zuregatican izandu ditut (11)
 ausunto parragarriyak,
 kristau palsuak merezi luke
 baldatutzia gerriyak.

(6) *Bertsolariya*'k: probintziya da.

(7) *Bertsolariya*'k: ta.

(8) *Bertsolariya*'k: eguzkiyen.

(9) *Bertsolariya*'k: neronire.

(10) *Bertsolariya*'k: dedilla.

(11) *Bertsolariya*'k: zuregatic.

PASAI SAN JUAN'GO ZEZENAK

Pasaia'ko zezenai buruz bi jarri-aldi arkitu ditut: bata, Loiola'ko Aita Jose Inazio Arana zanaren bertso-bilduman; bestea, Bonaparte'ren bertso-bilduman, Chicago'ko New Library'n. Ez batak eta ez bestea ez tute esaten zein urtetakoak diran.

Ala ere, izan degu aurren ta bigarren zein diran jakiteko era. Sail bateko 13'garren bertsoan onela esaten da zezena-gatik:

...esan nuen ote zan
lengo Almirante.

Ta bestearen 12'garrenean:

Ayuntamentubari
eman diye parte
balkoyian jarrita
daguela Almirante.

Nabarmen dago, beraz, zein zeñen ondoren jarri bear diran.

Jarri-aldi auri buruz argibide auek eman dizkigu ainbeste denboran Xenpelarren illobarekin bizi izana dan Florentina Pérez Salaberria'k:

«Pasai San Juan'go plazak aieka bate-tik itxaso du, bañan bestetik etxeak. Ta mendi-aiekatik dute sarrera ango etxerik geienak.

Santiago-egun batez, zezenak iges egin zuen barrera-tartetatikan, eta mendi alde-ra jo zuan.

Jendea, ura libre ikusi zuanean, etxe-barrenetara sartu zan; baita zezena ere atzetikan. Orduan danak, nun izkutaturik etzutela-ta, oi-azpietan ta al zuten to-kietan sartu ziran. Tellatura igoak ere izan bear zuten.

Bañan zezenak usaia-edo aditzen zuan, da sobrekama ta maindireai tira ta tira asi zan. Traba billatzen zuan ta orduan ta larriago zezena.

Gero, ixpillu baten aurrera joanda, ura txikitu bearrean asi zan adarrakin kol-peka, an beste zezen bat zualakoan.

Urrena, balkoira atera omen zan, bere maindire ta sobrekamarekin, ta jende dana kaletik karraxika.

Andik beera noizbait ere jetxi ta jen-

deari segika asi zan. Batzuk beren burua putzura bota zuten, ta bai zezenak ere berea atzetikan.

Andik atera egingo zuten nola edo ala arakiñak edo norbaitek, bañan eztakit ori.

Gu ere, neska koxkorretan, Pasai'ra joaten giñan Santiagotan ango zezenak ikustera, ta Joxepa Antonik, Xenpelarren illobak, onela esaten zigun:

—Gaur ere San Juan'a al zoazte? Joan, joan! Len ere an festa pollita pasia da ta zoazte! Or ibilli bearko dezute itxasora zeuen burua bota ta larri! Joan bestela mendira; ikusiko dezute zer daukazu-ten atzetik: zezena!

Pasai'ko gertaera ori bein baño geiagotan kontatu zigun.»

Agian, kontraera polit ontan bi jarri-aldietako gertaerakin bat egiten da.

Bañan Xenpelarren illobak ola kontatzeak bertsoak bere osabarenak izango dirala pentsa-arazten digu. Ta ori ondo kontuan artzekoa da, bertsoak ezpaitute esaten aita nor duten.

Bigarren jarri-aldiagatik, ainbeste alditan bezela, Makazaga'k esan zuan lenen-
goz Xenpelarrena zala, 1931 urte-inguruan

«Xenpelar'en Bertsuak» izenarekin argitaratu zuan liburuan.

Seguru aski, orrela jasoko zuan garai artako errenteriar zaarren aotik.

Ondoren, 1958 urtean, bere «Xenpelar Bertsolaria» liburuan, onela esaten du Luis Jauregi apaiz jaunak:

«Pasaia'n, Santiago-egunez, xexenak izan oi dira. Orretarako, erriko Enparantza Nagusian, esia ipintzen dute. Beste zenbait urtetan bezela, ba, juan zangure Xenpelar xexenak ikustera egun ortan, ta ara nun esitik salto egin, ta jende-tartera jotzen dun zezenak. Ango zalaparta ta iskanbilla...! Leen ere, beste urteen batean ori bera gertatu omen zan, ta orduko zezenak Almirante izan izena. Ara emen, leengo Almirante ote zan kez-kaz, Xenpelar'ek egindako bertsuak.»

Eztago, beraz dudarik, bigarren jarri-aldia Xenpelarrena dala esateko. Bañan lenengo jarri-aldiaz eztegu iñoren testigantzarik. Ala ere liburu ontan jarri degu, Xenpelarrena izango ote dan susmo egiteko motiborik pranko badala iritzirik.

Ona emen bi jarri-aldiak, bata bestearen atzetik:

BERTSO BERRIAK
PASAI'A'KO ZEZENARI JARRIAK

1/ Bertso berri batzuben,
konsola gaitzen,
orain jarri ditugu
oker edo zuzen;
pasatako kontuba
errez da azutzen,
paperian ez bada
ongi apuntatzen.

2/ Pasaia'ko jendia
ez da biarran,
funtziyo onak egiñez
dago indarran;
ekusi degunian
festak nola dian,
orra bertso berriak
zortziko zarran.

3/ Ez degu bada esan nai
pasatu ez danik,
sekulan ez det ikusi
orlako zezenik:
konzejubaren onduan
balkoian jarririk,
aiuntamentukua
zala uste nuben nik.

4/ Nai dubena egiten
obe zaio utzi,
iñork ere nai badu
erri (y) ontan bizi;
elkar botiaz dijua
jendia igesi,
Santiyagoz Pasaia'n
zezena nagusi.

5/ Eskelleretan aisa
jasotzen du anka,
dirurik izan ez da ere
zezenak arrunka;
jendia eziñ eskapatuz
itzulirik kaka,
iñori barkatzeko
mutur ona dauka.

6/ Salberarik egin bage
salara isillik,
bat beintzat lagatzian
jarri zan zintzilik,
geldi al bazitekian
sikiera bizirik,
orla saiatu ezkeru
zerbait merezirik.

7/ Bestia an zeguan
oiaren azpiyan,
eztul asko egin bage
nere iritziyan;
orlako konturikan
juan dan aspaldiyan
ez dala pasa nago
gure probintziyan.

8/ Orlako konturikan
ez da iñon pasatzen,
laugarren bizitzara
zezena igo zen;
zergatikan beñere
ez dan konfesatzen,
arrapatzen dubenari
ez diyo barkatzen.

- 9/ Esplikatu bear det
ekusi dedana,
isillik eziñ egon,
au da gure lana;
Pasaia'rako beti
bada zer esana:
irugarren balkoyian
daukate zezena.
- 10/ Etxi artan ziranak
arriturik daude,
bastante sustatubak
dudarikan gabe;
konfianzarik iñon
etzuten batere,
eziñ fiyaturikan
tellatuban ere.
- 11/ Batek oju egin zuben
denak sangratzeko,
bazala motibua
sustotik iltzeko;
zezena etzeguan
berriz barkatzeko,
lanzeta zorroztubak
tripatik sartzeko.

12/ Aiuntamentubari
eman diye parte,
balkoyian jarrita
daguela Almirante;
sententziya bereala
atera diyote:
jetxi dedilla andik
inmediatamente.

13/ Aterikan geiago
ez dute irikiko,
eskarmentatu dira
orainguan pijo;
maindiria ostuta
juan da nerekiko,
jakiña zan utsikan
etzala etorriko.

14/ Balkoyian ziranak
ez dira errez gorde,
franko arrapatu ditu
aberats ta pobre;
maindiria ostuta
juan da gero ere,
asaltuan sartuta
sakiua libre. (1)

(1) Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Bonaparte'ren bertso-bilduma, New Library, Chicago.

BERTSO BERRIAK

Lenengo doñua, *Xenpelar'en Bertsuak*
deritzaion liburutik artu degu.

Bigarrena, Tolosa'ko Jesus Elosegiren
kuaderno batetik artua.

1/ Pasaia'ko plazatik
dator notiziya:
zezen bat atera da
jeniyoz biziya;
kantatutzera nua
bistan ikusiya,
konsolatzeko triste
daguena guziya.

2/ Santiago-eguna
Pasaia'n siñale,
allegatu eztanak
egin beza galde;
asiyeran jendia
zezenaren alde,
azkenian etziran
arrimatu-zale.

3/ Lendabizi plazari
eman diyo jira,
ate baten ondora
joan da ensegida;
al duenak igesi,
bestiak erida,
obia dalakuan
engañatu dira.

4/ Torilletik atera
zuten lendabizi,
bei zar bat giyariya
bandera ta guzi;
arrapatzen zuena
purrakatzen asi,
azkenian plazatik
kanpora igesi.

5/ Gure Pasaia beti
sonatua dago,
errepiñ gabe ezta
urte bat igaro;
urrenguan jarriko
dituztela nago
barrerak estu edo
zezena aundiyago.

6/ Torillo-bazterreko
barrera tartian
zezena pasatu da
kolera batian;
plazatikan kanpua
zeudenak pakian,
erdiyak purrakatu
ditu anka-pian.

7/ Batek txapela falta,
bestiak txaketa,
lurrian zilipurdi
negar eta buelta;
biria libratzeko
non zeguen beta?
zezena sartu zaie
kala baioneta.

8/ Iru komerziante
plazatik kanpuan,
fosforo ta barkillo
labaña tratuan;
pareta egon arren
amar oñ altuan,
panparroi juanak dira
putzura saltuan.

9/ Oriek orrela ta
geiago ere bai,
lurrian zilipurdi
egin dute lasai;
ezkon-berriyak eta
zenbat dama-galai,
zezenaren mendean
etzuten jarri nai.

10/ Zezenak laja ditu
lau lagun elbarri,
gañerako erida
jendiak elkarri;
batzuek anka-pian,
al zuenak korri,
urrenguan obe da
segurutik jarri.

11/ Deskuidokua zuten
aurtengo okerra,
etzaie suertatu
ganadu alferra;
orra Pasaia'rentzat
onra bat ederra:
zezenak jokatu du
puñalean gerra.

12/ Bi adar badaukazki
bere konturako,
puñal oberik ezta
orren bururako;
jolas-bidia jarri
digu kanturako,
gañera jendiaren
eskarmeturako.

13/ Plazatik atera ta
gatzelura arte
bide zakarra dago
bastante aparte;
begiyak erne zeuzkan,
belarriyak tente,
esan nuen ote zan
lengo Almirante.

14/ Saiatu naiagatik
ori umiltzera,
igual sartuko zan
legoia iltzera;
egiyak esan gabe
ez nua ixiltzera:
arrokara joan zaie
lanpernak biltzera.

15/ Arrokatik putzura
sartu da igeri, (1)
burua besterikan
etzuen ageri;
bakerua begira
bere zezenari,
eserita jan ditu
libra ta erdi ogi.

(1) Bertso-paperak *igest* dio; bañan gañerako puntuekin ondo etorriko bada, *igeri* bear du noski, ta ala jarri degu.

16/ Beiarekin kalera,
 ark zeukan damua,
 Lastur'koa zezena,
 fiña ta sanua;
 geiegi esan gabe
 ixiltzera nua,
 graziak, Pasaia'ko
 jende umanua! (2)

(2) Bertso-papera, moldiztegi izenik gabea, Loio-la'ko Jose Inazio Arana zanaren bertso-bilduma.

Tolosa'ko Fakundo Adurriaga "Besamotza" zanaren eskuz idatzitako bertso-mordoa: aldaketak: 3/6: bestiak erdira; 9/1: Jendia ibili du; 9/2: ez biziro lasai; 9/3: udian zilipurdi; 10/1: Zezenak utzi ditu; 13/1: Pasaiatikan Lezo; 13/2: oien bitarte; 13/3: bide zakar bat dago; 14/6: ez nua gelditzera.

Bertso-papera, "Imp. "La Económica", Callejón de Arroca, letra B, bajo (Amara)", Usurbil'ko Egiluzetxe-txiki baserriko bertso-bilduman.

Onek aurren ta bigarren onako bertso auek ditu:

Bertso berri batzuek
 nai nituzke jarri,
 Pasaia'n gertatu dan
 komeriya orri;
 festak zelebratzeko
 zuten eakarri,
 makiña bat badira
 ibilliyak larri.

Ikusi zutenian
 zezen ori plazan,
 ango konsuelua
 ez liteke esan;
 Santiagoren onran
 erakarriya zan,
 erakutsi diyote
 jendiari dantzan.

Ondoren, or goien jarri diran bederatzi bertso, 2, 4, 6, 8, 9, 7, 13, 14 ta 15'garrena, ordena ortan.

Aldaketak: 4/6: porrokatzen asi; 6/7: erdiyak porrokatu; 7/8: a la bayoneta; 9/1: Oiek guziyak eta; 13/6: bi adarrak tente; 15/1: (Papera zikindua dago ta ezin irakurri da.) 15/2: urian igari; 15/3: bi adarrak besterik.

Urrena, onako bertso au; damurik papera zikindua dago ta ezin irakurri dana puntuz jarriko degu:

Kanalian pasa zan
Ulia mendira,
Alza aldian
egiña da jira;
ezinatu
nai
azkenian
ibilliyak dira.

Ta, azkenik, or goien jarri ditugun iru bertso, 10, 5 ta 16'garrena, ordena ortan. Aldaketak: 5/3: errepañ; 5/6: urrenguan egingo; 10/3: eridak; 10/8: seguruan jarri; 16/1: Deskuidua pasa; 16/2: daukantan damua.

Makazaga'ren "Xenpelar'en Bertsuak" liburuan, onako bederatzi bertso daude, 1, 2, 5, 4, 6, 8, 9, 15 ta 13'garrena, orden ortan.

Aldaketak: 1/1: Pasaia'ko erritik; 1/3: zezen bat izan dala; 4/7: azkenian kanpora; 4/8: plazatik igesi; 5/7: barrera eztuago edo; 6/1: Torillotik baztarrereko; 6/3: zezena pasa zaie; 8/3: poxpolo; 8/7: panparroi pasatu zan; 13/1: Torillotik asita; 13/3: bire kaxkarra dago; 15/1: Plazatik itxasora; 15/2: salta da igari; 15/3: adarrak besterikan; 15/8: iru libra ogi.

"Bertsolariya" aldizkaria, 36'gn. zenb., 1932/III/22. Aurrekoa bezelaxe.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Kuliskasorta, Itxaropena, Zarautz, 1958: Aurreko biak bezelaxe.

Manuel de Lecuona: "La Poesía Popular Vasca", Quinto Congreso de Estudios Vascos, 1930, 1934 urtean argitaratua. Onek zazpi bertso ditu: 1, 2, 5, 4, 6, 8 ta 15'garrena, orden ortan. Aldaketak: "Xenpe-larren Bertsuak" liburuan daudenak, auek izan ezik: 1/6: nki an ikusiya; 5/7: barrera estuago edo; 8/7: panparroi pasatu zan; 8/8: kanpora saltuan.

Tolosa'ko Jesus Elosegíren bertso-bilduman, aue-tako amabi bertso; geiegi ez luzatzearren, ez ditugu aldaketak jartzen, oarretan or goien paperaren ziki-ñagatik erdizka utzi degun bertso ori izan ezik, on-tan dagoan bezela:

Zezen ori pasa da
Ulia mendira,
arraldian barrena
egíña du jira;
ezin erretiratu
bear zan tokira,
azkenian tiroka
ibilliak dira.

«FRANTZESAREN IDEAK...»

Onako au ta urrengo bertso-sailla, frantzesen kontra jarriak dira. Frantzes oiek burni-bidea egitera etorriak ziran.

Burni-bide orri, Tolosa'tik eta Donostia'tik asiera eman zioten, 1858/VI/22 egunarekin. Andik bost urtera, 1863/IX/1'an, Beasain'dik Donostia'rañokoa estrañatu zan; urte bereko Urriaren 22'an, Bidasoa'tik Donostia'rañokoa; ta 1864/VII/20'an, Beasain'dik Alsasua'rañokoa. Bertso auek, ta bai auen urrengoak ere, urte oietan jarriak dira, beraz.

Frantzesen oiturak eta emengo jendearenak alkar jotzen zuten nunbait. Ori da Xenpelarren gaia.

Bertsoak, Tolosa'ko Fakundo Adurriaga zanak eskuz-idatzitako bertso-bilduman dituan bezelaxe jarri ditugu emen. Adurriaga jauna, txapel-fabrikan lan egiten zuan; egun batez, min artu ta eskuiko besoa galdu zuan. Andik aurrera, «Besamotza» deitu zioten. Ezkerrarekin kopiatuaz bada ere, bertso-mordo bikaiña osatu zuan.

Iñoiz ere eztu esaten bertsoak nundik artuak dituan, ta oraingo ontan ere ez. Ezin jakin, beraz, bertso-paperen batetik ala norbaiten aotik dituan.

Adurriaga'k amabi bertso ditu; 12'garrena ez beste danak; 12'garren ori, Makazaga'ren *Xenpelar'en Bertsuak* deritzaion liburutik artua degu.

Beste oar bat: Adurriaga, 11'garren bertsoarekin asten da; itxurarik ere eztu. Guk bertso ori 11'garren tokian jarri degu; urrena Makazaga'rena; ta, azkenik, Adurriaga'renean 11'gn. datorrena, bertso guzien errematea baita.

Beti bezela, bertsoen atzetik oar geiago emango degu.

Doñua, Makazaga'ren *Xenpelar'en Bertsoak* liburutik artu degu.

1/ Frantzesaren ideak
beti aldrebes,
gaur lau baldin badira
biyar baterez;
aragiya len eltzian,
belar billa baratxian,
kardaberak jate'ituzte
dirubak aitzian.

2/ Frantzesak apetitu
onian daude,
piskatxo bat eginda
lurrera auspez; (1)
aragiya freskua nai,
ardua're arekin bai,
kafia're gustatutzen
diruba baluke.

3/ Arakiñak daukate
marka etxian,
frantzesak emango du
kintzena artzian;
betor, betor egun ura,
pagatzeko milla dura,
badakite nola egin
gorputzaren kura. (2)

(1) Guk uste, puntu au etzuan Adurriaga'k ondo
kopiatuta; 6/3-4 puntuarekin nastu zuan.

(2) Adurriaga'k emen *gorputzarentzako* dio.

- 4/ Kantineira gaisua,
bestiak beste,
alperrik bete'ituzte
amaika este;
asko dabil pegatzeko,
frantzesari fiyatzeko,
alabari jan diote
gero pagatzeko.
- 5/ Polainak badituzte
arroa biña,
lepoan gorbeta ta
kasaka urdiña;
galtza pana moratuak,
alkandora baratuak,
txapela ta relojua
gutxi pagatuak.
- 6/ Frantzesak langilliak
dirala ustez,
pikatxoian asita
lurrera auspez;
gero altxa, txutik jarri,
pipa bana lurrez jarri, (3)
egunian ezin ausi
katillu bana arri.

(3) Puntu ontan ezta Adurriaga'ren letra ondo irakurtzen. Dagoan bezela, poto da; ez det uste Xepelarrek ola esango zuanik.

- 7/ Soziedadia're
berak daukate,
Barrabas polsero ta
Judas alkate;
emakume sobatuak,
frantzesakin oratuak,
itz batian esateko
abandonatuak.
- 8/ Goizian jeiki eta
frantzesen lana
pikatxoiak artu ta
lanera juanda
segi, segi zeren lanari, (4)
egin arte fuerte ari,
aitormena emango diot
portatzen danari.
- 9/ Oien deboziyua
juduen gisan,
ez dute enredorik
eman elizan;
gogorik ez an sartzeko,
toki txarra mozkortzeko,
bildur dira erori ta
azpiyan artzeko.

(4) Emen ere duda egiten degu Alurriaga'k ongi kopia zuan.

10/ Frantzesak ibillitu
dirade ongi,
neskatxak engañatuta
aldegiñ emendi; (5)
ikustian jarduten du
ziñukara, aditzen du;
frantzesak jua, neskak emen
bizirik alargun.

11/ Lengo egun batian
zan komeriya:
putzura erorita
ito zan iya;
iru txiki sobre erana,
urak berriz beregana,
Antioniok izandu du
ateratzen lana.

12/ Lonjinos'ek au ziyon:
«Ez jua billa;
frantzesa baldin bada
ito dedilla!»
Antioniok jua ta eldu,
etzuen nai iñor galdu,
jendiak gaizki esango zun
atera ez balu.

(5) Adurriaga'k: alde egiñ emendik.

13/ Orra bertsuak jarri
frantzesarentzat,
parterik ez dubenak
ez artu beretzat;
frantzesari beren fama
izango da nork emana,
gorrotorik ez eduki
Senpelarregana. (6)

(6) Tolosa'ko Fakundo Adurriaga, "Besamotza" zanaren bertso-bilduma: 12'garrena ez beste bertso guziak.

"Xenpelar'en Bertsuak" liburuan, Errenteria, Makazaga, 1931 urte-inguruan: Onek sei bertso dakarzki: 1, 3, 5, 11, 12 ta 9'garrena, jarri degun orden ortan. Aldaketak: 1/3: gaur lau baldin baditu; 3/2: taia etxian; 3/3: frantzesak pagatzeko; 3/5: ia betor egun ura; 3/8: gorputzai kura; 5/4: brusa urdiña; 5/5: galtza plana barratuba; 5/6: alkandora loratuba; 5/8: gutxi pagatuba; 11/3: bat putzura erori ta; 11/5: iru txiki sobre dana; 11/6: ura tira beregana; 9/1: Oien relijiyua; 9/3: konfiantza txikiya; 9/5: itz batian bukatzeko; 9/6: gogorik ez an sartzeko.

"Bertsolariya" bertso-aldizkaria, 13'gn. zenb., 1931/XII/13. Onek aurrekoari kopiatu dio itzez-itz.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga.—Rentería"; aurreko biak bezelaxe.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxaropena, Zarautz, 1958. Onek ere sei bertso, ta auek aurreko irurak bezelaxe, toki auetan izan ezik: 3/5: betor, betor egun ura; 3/8: korputzaren kura; 5/5: alkandora barratua; 5/6: galtzak, pana mudatuak; 5/8: gutxi pagatuak; 11/5: iru txiki sobra edana; 11/6: urak tira beregana; 12/6: Longinos'ek auxezion.

Aita Donosti zanaren bertso-bilduman, makinaz kopiatuta, sei bertso, 5, 1, 3, 11, 9 ta 10, jarri dan ordenean. Aldaketak: 1/1: Frantzes hoién idea; 1/3: gaur lau balin baituzte; 3/1: baituzte; 3/2: taiak; 3/5: pagatuko tuztela; 5/3: gorbata lepoan ta; 5/5: galtza panak mudatuak; 5/6: alkandora loratuak.

9/ Frantzes hoién idea
gaizki den gisan,
traba guti ematen
ditek elizan;
emakume zorratuak,
horiekin doratuak,
hitz batian akabatzeko:
abandonatuak.

10/ Josepa Antoni, orain
zer pensatzen dun?
Kaskoin hoieri segi
goan behar ahal dun?
Hitza eginta ondo jardun,
keñuka're aditzen dun,
zenbeit neska gelditzen dun
bizirik alargun.

Aita Donosti zanaren bertso-bilduma, Lekarotz'en: beste orri batean, iru bertso, 9, 1 ta 5'garrena, jarri dan ordenean. Irurak, aurreneko puntuan, aldaketa gogoangarri bana dute: 1/1-2: Kaskoin hoién ideia bethi alrrebes...; 5/1-2: Kaskoin hoiék dituzte arropa finak...; 9/1-2: Kaskoin horieék dira yuden gisan...

Onék esan nai du bertso auek Bidasoaz beste aldean ere gustatu ta kantatu zirala, baita ere arkakosoak aldameneko zakurrari nola pasa asmatu zutela...

BURNI-BIDEAK EGITERA
ETORRI ZIRAN FRANTZESARI
JARRITAKO BERTSOAK

Izenburuak dionez eta aurreko sortan esanda daukagunez, bertso auek ere frantzesai jarriak dira.

Bertso auek Bilbao'ko *Ibaizabal* aldizkarian arkitu ditugu, 46'gn. zenbakian, 1902/XI/16'an.

Ondoren, 1931'gn. urte-inguruan, Errenteria'ko Makazaga'k, *Xenpelar'en Bertsoak* deritzaion liburuan, auetako iru bertso argitaratu zituan, 2, 4 ta 5'garrena.

Makazaga'k Errenteria'n norbaiten aotik jasoko zituan; baita Xenpelarrenak zirala ere. Agidanean lengo zarretatik orrela ikasia zuten garai artako errenteriarak.

Bañan *Ibaizabal*'en, bertsoen atzean, firma bezela, izen-deitura auek datoz: Jose M.ª Eleizegi. Aurretik gurutze bat dago, Eleizegui ori illa zala adierazteko.

Errenteria'n galdetu degu Eleizegui ori nor zan; ondo alperrik ordea. Orrela zeritzan gizonik izandu zan ere, ezta iñor oroitzen. Arritzekoa da, bertso auek eskatzen duten tamañako bertsolaria, mundu ontatik oroipenik utzi gabe joana izatea.

Ibaizabal'en urrengo zenbakian, 1902/XI/23'an, beste bertso-sorta dator Eleizegi orren izenean. Bañan bertso txarrak dira; ez dute aurrekoen antzik. Nik ez det uste bi bertso-saill auek buru batetik sortuak diranik.

Dana dala, duda-antza pixka bat barrera sartua degu bertso auek zeñenak diran. Bañan, nere iritzirako, dalako Eleigi orren tajuzko bertsorik geiago azaltzen eztan bitartean, ezin kenduko zaizkio bertso auek Xenpelarri.

Bañan oraindik ere argibiderik geiago

atera genezake bertsoetatik: Bigarreanean onela esaten da:

Frantzes asko ill dala
diote Austria'n...

. Frantzia ta Austria'ren gerra ori, 1859'-garren urtekoa da, Napoleon Irugarrenak ipar aldeko Italia Austria'ren mendetik libratzen italianoai lagun egin zienean. Ta bertso auek, gerra ori ari zala edo bukatu berrian jarriak izango dira.

Ain zuzen, 1859'garren urte orretan, Xenpelarrek 24 urte zituan. Bertsotan asi berria bearko zuan, beraz. Ta ori oso egoki dator lenengo bertsoan esaten danarekin:

lanbide au oraindik
gutxi det usatu...

Beste gauza bat: aurreko jarri-aldiaren bostgarren bertsoan eta beste ontako bederatzigarrenean, frantzesen txapela ta relojuak aitatzen dira; ango seigarrenean eta emengo bostgarrenean, berriz, pipa, frantzesak nunbait beti ortzetan zeramaten; ango seigarren eta zortzigarrenean

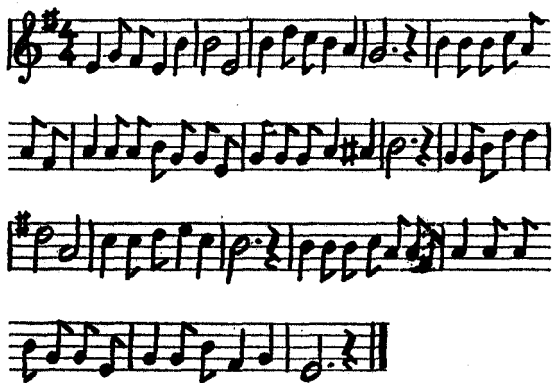
pikatxoa aitatzen da, ta emengo irugarrenean pikoa.

Are geiago: ango zenbait bertsotan Xenpelarrek mozkortzat jotzen du frantzés jende ori; emengo zazpigarrenean, berriz, ardoak ere garezti-arazi zituztela esaten da.

Esan bearrik eztago, auek danak zeñen alde dijoazen. Orregatik, dalako Eleizegui orren aldeko beste argibiderik ageri eztan bitartean, auziaren irabazletzat Xenpelar artu bearrean gaude.

Lenengo doña, Makazaga'ren *Xenpelar'en Bertsuak* deritzaion liburutik artu degu, ta bigarrena, *Barón de Montevilla'ren* kuaderno batetik.

1/ Dozena bat bertsoan
nai nuke esplikatu
zenbat estranjero dan
Españia'n sartu;
lanbide au oraindik
gutxi det usatu,
uts-egiteak arren
argatik barkatu.

2/ Frantzes asko ill dala
diote Austria'n,
beraz ez da onezkero
frantzesik Frantzia'n;
danak emen ditugu
oraingo aldian,
burnizko bide traste
oien aitzakian.

- 3/ Frantzes da italiano
kasta oiek nasi,
onera etorri eta
dabiltza nagusi;
pegoiari ederki
lana egin-arazi,
berak pikoarekin
beñere ez asi.
- 4/ Dala listero edo
dala sobrestante,
enpleo eroso bana
geienak badute;
jornalik aundienak
frantzesak dauzkate,
nunbait español danok
tontotzat gauzkate.
- 5/ Lenago etortzen ziran
ofizialeak
ziran txorrotxale ta
pertz-konpontzalleak,
titiri-mundi eta
santu-saltzalleak,
gizonik formalenak
txikiratzalleak.

- 6/ Orain etorri dira
klase danetatik,
bai gizonezko eta
emakumetatik;
ezin bialdurikan
oriek emendik
ibilli bear degula
deizkiot oraindik.
- 7/ Badira oien artean
gizon onraduak,
batzuek aberatsak,
besteak bajuak;
baita beste batzuek
erale majuak,
garestitu digute
beñepeñ arduak.
- 8/ Aspaldian ezin det
kendu nik buruti
urrengo frantzesada
ez degula urruti;
oiek ateratzea
gure erreñuti
kosta bear zaigula
uste det larruti.

- 9/ Ezagunak dirade
guziak trajean:
lebita ta erlojua
beti gorputzean,
pantaloi lasaiak ta
bizarra okotzean,
beñere etzaie falta
pipa bat ortzean.
- 10/ Oien lenguajea
ona da berentzat,
munduan dan txarrena
nere ustez guretzat;
ikasiko ez degula
sekulan deritzat,
itzik ere entenditzen
ez diot nik beintzat.
- 11/ Iñori ere prenda-rik
ez diot nai artu,
argatik aurrerago
ez nuke nai sartu;
baña al daneraño
garbi esplikatatu,
egia ez du bear
iñork ere ukatu.

12/ Azkeneko bertsora
orra allegatu,
esan baño naiago
ez det nai luzatu;
norbaiti ez bazaio
bertso oiek gustatu,
frantzesara ez bada beintzat
bear dit barkatu. (1)

(1) *Ibaizabal* 46'gn. zenb., 1902/XI/16.

Xenpelar'en Bertsuak liburua, Makazaga. Errenteria, 1931 urte-inguruan: Onek, esan bezela, iru bertso bakarrik: 2, 4 ta 5'garrena. Aldaketak:

2/ Gizona ta emakume
oraingo aldiyan
geienek emen dira
gure Españiyan,
tren-bire edo traste
oien aitzakiyan
onezkero iñor asko
ez dago Frantziyan.

4/3: zerbait ofiziyo on; 4/7: danak; 4/8: dauz-
kate; 5/3: txorroskilliak eta; 5/5: tutulumendi edo.

(1867)

BERTSO BERRIAK SENPELARREK JARRIAK

Bertso auetan, bigarrenean dionez, «miseriyaren adarrak» nolakoak diran azaltzen du Xenpelarrek. Len ondo bizitua zan langille jendea; bañan gero, bertsoak jartzerakoan, gaizki zebillen. Orra zergatik, gure iritzirako:

Xenpelarrek frantzesen kontra paratu zituan bertsoak, liburu ontan bertan or aurrean jarriak ditugu. Frantzes oiek, tren-bidea egitera etorritako teknikoak ziran. Ta emengo jendeak ere, peoitza jardunda ere, irabazbide politak jaso zituan. Bañan langintz ori bukatu zanean, lengora jetxi bearrean arkitu zan.

Zortzigarren bertsoan onela dio Xenpelarrek: «Egin da zenbait kamiyo...» Kamiyo ori, guk uste, tren-bidea da.

Xenpelarrek olako mixeririk ezagutu ote zuan, beraz? Eztakigu. Zerbaiten kon-

trako bertsoak baldin bazituan, bere bu-
rua ere beti tartean sartzen baitzuan.

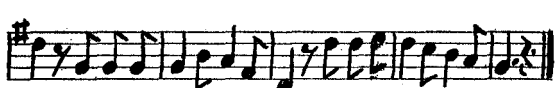
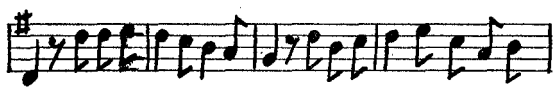
Moldiztegi-izenaren ondoan esaten da-
nez, bertso auek 1867 urtekoak dira.

Lenengo doña, Makazaga'ren *Euskal
Erriko Kanta Zarrak* deritzaion liburua-
ren *Suplemento Musical*'etik artu degu.

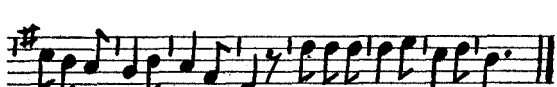
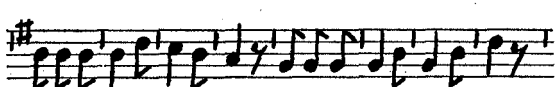
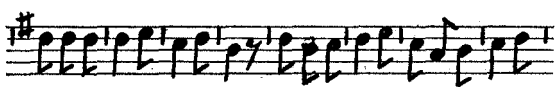
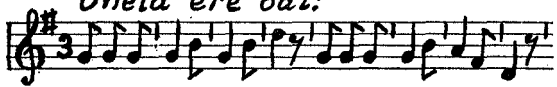
Bigarrena, Errenteria'ko Juan Zabale-
ta'ren kuaderno batetik artua.

Azkue'k ere badakar doña au: *Cancio-
nero Vasco*, n.º 116.

Ez-kön-du e-ta ez-kon-gai'gu-zi-yok
on-do bi-zi nai: di-ru-a de-gu-ni-an jai,fameli-
-ya-ko bu-ru-za-gi-yak gau-za ge-ya-go e-re
bai: len ar-du-a e-dan la-sai, o-rain u-rruti-
-tik u-sai: e-txi-an na-go an-dre-zai.

Onela ere bai:

1/ Bajatu gera graduan,
lengo egunak goguan,
gustora giñan orduan;
bertso berriak jartzera nua
euskeraz eta klaruan;
pasiak dauzkit buruan,
jakin ditzaten munduan,
komeni diran moduan.

2/ Miseriyaren adarrak
dauzkat itzegin biarrak,
eragin ditzadan farrak;
jornal-biderik sanuak eztu,
eskasagua elbarrak;
fameliyetan negarrak,
bajatu dira indarrak,
mantenduko nau gitarrak!

3/ Etsaiak naute tentatu,
obe deala kantatu,
badaukagu zer kontatu;
jan da eran ongi eta gañera
biziyuetan altatu,
lenago gaizki usatu,
orain jornalak bajatu,
askori zaigu gertatu.

4/ Biziyuak galantziyan
daude, nere iritziyan,
mantenuan da jantziyan;
tripak koleraan sakeletatik, (1)
ez daude pazientziyan;
jornalak diferentziyan
len ogei orain zortziyan,
gerrara guaz ontziyan.

5/ Daukagun tranze estua,
lenguak eziñ aztua,
burutik iya nastua;
urte oietan jornaleruak
ebilli degun gustua,
biziyoz aberastua,
jokuak eta kastua,
oraiñ sakela ustua.

6/ Galan nindurin markesa,
maiz tabernarako presa,
oraiñ daukanak ar beza;
nun degu lengo irabaziyak
ematen zigun grandeza?
falta degunak pobreza,
daukanak utzi nai-eza,
bizi-modu aldrebasa.

(1) Bertso-paperean: *tripa coleran saquelaetatic.*

7/ Goizian diru kontatzen,
tabernarako plantatzen,
bazkari ona tokatzen;
kafia artuta kopak eranaz
erari fiña jokutzen;
egiñik eztet ukatzen,
oraiñ ezpañak nekatzen
zardiñ-ezurra txupatzen.

8/ Egin da zenbait kamiyo,
korputzak milla jeniyo,
trabajantiak au diyo:
Biziyoetan altatu gera
oiek dirala meriyo,
lengo diruak ariyo,
nondik-nai zarpa jariyo,
eztu gezurrak baliyo.

9/ Alparria ta sekantza,
billarreko makil-dantza,
jendiaren alegrantza;
tabernariak ezagutzen du
urte oriyen mudantza;
falta duenak arrantza,
mingañarekin fiyantza,
gero izain du kobrantza. (2)

(2) Bertso-paperean: *izani*.

- 10/ Zarra bezela gaztia,
bat beziñ oker bestia,
beti barrendik eskia;
lenago janak eztu beteko
utsa daguen estia;
au gure pena tristia,
nai degu irabazia,
orrekiñ dago nastia.
- 11/ Lenago errotariyak,
urrena panaderiyak,
gañera tabernariyak;
gauza eman da kobrantzarik ez,
olian markak jarriyak;
jornalak daude urriyak,
bajatu dira neurriyak,
negarrez gaude erdiyak.
- 12/ Erraziyua bakandu,
bat eman eta bi kendu,
fameliya eziñ mantendu;
goizetik baru, bazkari txarra,
afari ona berandu;
sakelatik alargundu,
begiratua illundu,
orra gustuak atzendu.

13/ Ezkondu eta ezkongai,
guztiyak ondo bizi nai,
dirua degunian jai;
familiako buru-zariak
pena geiago ere bai,
len ardua eraten lasai,
oraiñ urrutitik usai,
etxian gaude andre zai.

14/ Miseriyaren artia,
askok badegu partia,
penagarrizko urtia;
iñork nai badu libersiyorik
zabaldu degu atia;
bertsuen errematia,
txanponian billetia,
nork dauka borondatia? (3)

(3) Bertso-papera, "IRUN 1867: Imp. Internacional, á cargo de Santiago Ugarte.", Paris'ko *Bibliothèque Nationale*'n.

1867'gn. urteko argitaraldi au, Xenpelarrek berak inprenta-arazi zuan, dudarik gabe.

Beste argitaraldi osorik ez degu iñon arkitu; an da emen bertso banaka batzuk, bai:

"Euskal Erriko kanta zarrak", T. I, 68'gn. orri-aldean: Onek iru bertso: 7, 8, ta 13'garrena. Aldaketak: 7/1: dirua; 7/3: topatzen; 7/4: kafiak artu, kopak eranez; 7/5: fiñak; 7/6: ez dek egiñak ukatzen; 7/8: txardin; 8/1: Agindu zerbait kamiyo; 8/3: langille danai au diyo; 8/4: biziyuetan

gertatu gera; 8/5: zu zeralako meriyo; 8/7: non-naitik; 13/1: Ezkonduak eta ezkongai; 13/4: buruzalia; 13/5: kontu geiago ere bai; 13/8: etxian nago andre zai.

Bertsoen asieran jarri dan doña, liburu ontatik artua degu, bere *Suplemento Musical*'etik.

R.M.ª Azkue: *Cancionero Popular Vasco*, pág. 174, n.º 116: 7'garren bertsoa dakar, bere doña-ekin, Naparroa'ko Larraun'go Baraibar'en jaso. Aldaketak: 7/2: arratserako gastatzen; 7/3: bazkari ona yokatzen; 7/4: kafeak artuz, kopak edanez; 7/5: edari fiñak garbitzen; 7/8: xardin ederez betetzen.

Aita Donosti zanaren bertso-bilduman, Argentina'tik bialdutako kuaderno batean, auetako bi bertso daude, 8 ta 13'garrena. Aldaketak: 8/1: Egin da zenbeit ganbio; 8/3: trabajatzia adio; 8/4: bizi moduak altatu dire; 8/7: nondik-nai galtzak jadio; 13/2: guziek ongi bizi nai; 13/3: dugunian; 13/6: nasai; 13/7: orai.

Aita Donosti zanaren bertso bilduman, makinaz idatzitako orri batzuetan, auetako bi bertso daude, 7 ta 13'garrena Aldaketak: 7/4: bazkaldu eta kafiak hartuz; 7/5: edari finen jokutzen; 7/7: orai ezpainak nekatzen; 7/8: xardin hezurak xupatzen.

Gure iritzirako, toki auetan ez daude bertsoak iñongo bertso-paperetik kopiatuak, norbaiten aotik jasota baizik. Ta auetako iñork ez du esaten bertso auek Xenpelarrenak diranik.

Orregatik, pozik egon giñezke, bertso-papera Paris'en gorde izana.

«ASTEN DANIAN FABRIKA...»

Iru bertso ta erdi auek, Tolosa'ko Fakundo Adurriaga «Besamotza» zanaren eskuz idatzitako bertso-bilduman arkitu nituan. Onela diote:

1/ Asten danian fabrika
lenengo nere tunika
kanposantuan bizitutzeko
uraxe jantzita;
ai zer biaje polita!
entero nago etsita,
biatza moztu, begiya itxutu,
zankua iraulita.

2/ Illarramendi atzian
irriyo biren tartian, (1)
jendiak fuerte trabajatzen du
fabrika batian,
txit intentziyo latzian,
beatza moztu artian,
larunbatetan sendatzen dira
jornalak artzian.

(1) Eskuz-idatzian: *artlan*; *bañan tartlan* bear du noski.

3/ Orra bestia lazarez, (*sic*)
zapataria da berez,
jira ta bira beti or dabil
gauaz ta egunez;
saiatzen da egiñalez
bere nekian meserez, (2)
gizaixua bere kargua
galdu bildurrez.

4/ Don Juan Olabiaga jagero, (*sic*)
biotz onekua da entero,
ojos muy finos, cuerpo derecho,
listo ibili gero, (3)

.....
.....
.....
.....

Adurriaga'k eztu esaten bertso auek zeñenak diran. Bañan Errenteria'ko Monika Zabaleta'k bigarren bertsoa eman zidan, Xenpelarrena zala esanez. Bostgarren errenkada onela esaten zuan andre onek:

aritzen dira ardatzian...

(2) Eskus-idatzian: *nektaren*.

(3) Eskuz-idatzian: *ili*.

Ta urrena, gañerako bertsoak guk irakurrita entzutean, onako argibide auek eman zituan:

Bertsoetan aitatzen dan fabrika, Errenteria'ko fabrika aundia da, Xenpelarrek lan egiten zuan fabrika.

Fabrika ori, bigarren bertsoak dion bezela, «irriyo biren tartian» dago: bata, Ugaldetxo'tik barrena eldu dana da, Oarso ibaia deritzana; bestea, Xamaoko erreka esaten diotena. Ezta berez erreka, kanala baizik, Oarso ibaiari Aranguren baserrian artzen diotena.

Ur ori, garai artan, fabrika aundiaren barrena zijoan. Xenpelarren denboran, ta gero ere bai, arropak, fabrikan euten ziran oialak alegia, uretan zuritzen ziran. Orretarako bear zuten erreka ori. Ortaz gañera, oialak mendira eramane ta iru gautan intzetan eukitzen zituzten. Gero kloruroarekin-edo asi ziran zuritzen, eta erreka ori Papelerak erosi zuan.

Bigarrengo bertso ortan bertan «Illarramendi atzian» esaten da. Fabrika orren bukaeran, beko-kalean, Illarramendi'ren panaderiya omen zan, Monikak ez du ezagutu, bañan aditu bai or panaderiya zala.

Irugarren bertsoak onela dio:

Orra bestia lazarez, (*sic*)
zapataria da berez...

Au entzutean onela esan zuan Monikak:

—Lazaro zapaterua da seguru aski. Aien denborakoa zen ori. Bera aiton-aitona ezagutu nuen nik. Lazaro zapateruak esaten diete gaur ere ondorengoai. Bengoetxea dute apellidua.

Errenteria'ko Jose Goñi'k esan didanez, berriz, Lazaro zapaterua erriko konzejal izan zan 1911'garren urtean.

Laugarren bertsoan Juan Olabiaga aitutzen da. Ez Monikak eta ez Jose Goñi'k eztakite nor izan zan jaun ori.

BERTSO BERRIAK
 MUTIL ZARRAREN BENTAJA
 EGI ETA GARBIAK

Jarri-aldi ontako gureganaño eldu diran argitaraldiak, Xenpelar il da askoz gerogokoak dira, zoritxarrez. Oietako zeñi kopiatu diogun ta abar, oarretan arkituko du irakurleak.

Xenpelarrenak dirala, Makazaga'k esan zuan lenengoz, bere argitaraldietan. Seguru asko, garai artako errenteriar zarrai ola entzungo zien. Geroztikako guziak ori bera esan dute.

Doñua, Makazaga'ren *Xenpelar'en Bertsuak* deritzaion liburutik artu degu.

1/ Dozena bat bertso berri
gaztien konsolagarri
nere mingaña sano dan arte
nai nituzke jarri;
begiratuaz alkarri
andrerik ezin ekarri,
mutil zarraren despeida zer dan
esango det sarri.

2/ Egon zaitezte aditzen
zartuta nola gabiltzen,
gazte denboran ezkondu gabe
erraz da gelditzen;
oraiñ ajiak berritzen
indarrak ere urritzen,
soldata gabe oraiñ jarri naiz
anaia serbitzen.

3/ Anaiak nauka mendian,
koñata aldamenian,
gazte denboraz akordatzen naiz
sasoia joanian;
ez det gularik janian,
gau ta egun beti lanian,
ondo egin da esker gaiztua
gero azkenian.

4/ Illobak nauka arrotza:
«Ua emendik orrontza!»,
nekie franko, esker gaiztua,
alimentu otza;
soldata gabe morrontza,
begiratua zorrotza,
animosua ez dago mutill
zarraren biotza.

5/ Iñork nai badu ikasi
nere librua ikusi,
mutill zarraren testamentua
irakurtzen asi;
illobak dauzkat nagusi,
indarrak juañ igesi,
onez aurrera orien mende
biarko det bizi.

6/ Ezurak zaizkit gogortu,
belarriak ere gortu,
modu onetan mutill zarraren
enbidia nork du?
Andrerik ez nuen artu,
oraiñ anparo biartu,
fraile naita're ezin niteke
komentuan sartu.

7/ Engañatu naiz ederki,
merezi baño obeki,
neskatxak ere ez dirate nai
aterik iriki;
badute milla aitzaki,
gaztiaguak izaki,
estimaziyo txarra nola dan
mutill zarrak daki.

8/ Mutilla bere zarrian,
neskatxak ere indarrian,
egun guzian aien pardelak
nere bizkarrian;
gero illunabarrian
estimaziyo txarrian
ibiltzen naute soñeko galtzak
kendu biarrian.

9/ Lenago erromerian
dama gaztien erdian,
jira ta bira ibiltzen nitzan
panparroikerian;
oraiñ tristura begian,
nago estadu erorian,
pipa bat artu ortzian eta
suaren guardian.

- 10/ Mutill zarraren pōbreza
iñork ikusi nai-eza,
eskarmentua duenik bada
konsidera beza;
bakardadeko tristeza,
nork izango ez du pereza,
illobarentzat utzi bearra
bere interesa.
- 11/ Nik daukadan ganantzia
badaukat nori utzia:
bi alkandora, galtza pare bat,
anaiak autsia;
au da esperientzia,
munduko diferentzia,
mutil zarrari tokatzen zaio
orlako jantzia.
- 12/ Orra illoba gaztiak
nola dauzkadan trastiak,
irabazirik ez du izango
oiekin satriak;
enredo eta nastiak
orla dagoen tristiak,
ala ere ezin eskarmentatu
nerekin bestiak.

13/ Onekin amairugarren
premia edo amarren,
ondorenguen eskarmentua
egongo da emen;
ezkon zaitezte lenbailen,
sasoia juan baño len,
orra nik esan mutill zarraren
istillua zer den. (1)

(1) Jarri-aldi au ere askotan argitaratua izan da. Bañan argitaraldi guziak bi taldetan erdibitu ditezke: bata, amairu bertso dituztenak; bestea, Makazaga'k atera, edo-ta oni kopiatu eta amabi bertso dituztenak.

Lenengo taldearen argitaraldiak:

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Bodleyan Library, Oxford.

Bertso-papera, "Imprenta y Librería de Elosu — Durango.", Joakin Ganborena Zabala, Erretereria.

Bertso-papera, "Imp. de S. de Diego. — Eibar", Jertrudis Arrieta Urdanpilleta zana, Erretereria.

Bertso-papera, "Rentería — Tip. Vda. Valverde", Anizeto Kalonje, Oriamendi baserria, Aiete, Donostia.

Bertso-papera, "Guernica. — Imp. Artística Goitia y Hormaechea", Sebero Altube zana, Gernika.

Bertso-papera, "Guernica. — Imp. de Goitia y Compañía", Gregorio Mujika zanaren bertso-bilduma, Donostia.

Argitaraldi auek guziak, berdin dauzkate bertso danak, irugarren aitatu dan Eibar'ko orrek azken puntuan izan ezik. Onela du: *izpillua zer den*.

Eskuratu ditugun argitaldirik zarrenak auetan dauden ezkeru, auei kopiatu dizkiegu bertsoak, iru tokitan izan ezik:

- 7/5-6: banuen milla adiski,
 kastiguak zaizkit asi;
 8/1: Mutillak beren sasoiari;...
 11/4: anaiak utzia;

Lenengo biak puntua galtzen dute; irugarrenak poto egiten du. Ala, dudarik ezta, moldiztegiaren utsegitez-edo, oker daudela. Orregatik, toki auetan beste taldeko argitaraldiak duten bezela jarri degu.

Bigarren taldearen argitaraldiak:

“Xenpelar'en Bertsuak” liburua, Makazaga, Errenteria, 1931 urte-inguruan.

“Bertsolariya”, 17^{gn.} zenb., 1932/I/10.

Bertso-papera, “Imp. Macazaga — Rentería”; ez nuan apuntatu zeñi jaso nion.

Bertso-papera, “Imp. Macazaga. — Rentería”, Adelina Sarasola, Lexo bertsolariaren alaba, Antigua, Donostia.

“Euskal Erriko Kanta Zarrak”, Tomo I.

Jauregi'tar Luis: “Xenpelar Bertsolaria”, Itxaropena, Zarautz, 1958.

“Euskal Kantak”, Donostia, 1959.

Talde ontako argitaraldien aldaketak:

1/7: mutill zarren; 2/5: ajiak zaizkit berritzen; 2/6: eta indarrak urritzen; 2/7: orain jarri naiz soldata gabe; 4/1: koñatak nauka arrotza; 4/4: ta alimentu otza; 5/1: ikusi; 5/2: ikasi; 5/3: nekia prancko esker gaiztua; 5/4: ta alimentu gutxi; 5/5: anai daukat nagusi; 5/6: indarrak juanak igasi; 5/7: ontaz aurrera oien mendian; 6/4: inbiriya nork ditu; 7/1: Orain galdu naiz ederki; 8/2: neskatxakin indarran; 8/3: egun guztiyak oien pardelak; 9/3: jira ta buelta; 9/6: nago estado urriyan; 10/5: auxen da nere bajeza; 11/2: badago zeñi utziya; 11/8: olako jantziya; 12/2: mutill zarraren trastiak; 12/5: zimurtu zaizkit estiak; 12/6: begiyak dauzkat tristiak; 12/7: eskarmentua izan zazute.

Esan bezela, talde ontako argitaraldiak, 13^{garren} bertsoa falta dute; ontaz, gañera, gañerakoak

beste orden ontan dauzkate: 1, 2, 3, 5, 6, 4, 9, 7, 8, 10, 11 ta 12'garrena.

Badira beste iru argitaraldi, gauza guztiak bigarren taldekoak bezela dauzkatena, toki auetan izan ezik: 1/7: mutil zarraren; 2/3: gazte dan arte ezkondu gabe; 4/2: arontza; 5/2: nere bertsuak ikasi; 6/4: inbiriya nork du; 9/6: nago estadu larriyan; 10/7: illobentzako.

Ona emen zein diran iru argitaraldi oiek:

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Lasarte'ko dultzaiña-jotzalle zarraren etxetik.

Euskal-kantak, Bilbao, 1960.

"Goiz-argi" errebista, 95'gn. zenb., 1967/XI.

* * *

Tolosa'ko Fakundo Adurriaga "Besamotza" zana-ren eskuz idatzitako bertso-bilduma; mende onen asierakoa izango da bilduma au; bertan lau bertso, 1, 8, 6 ta 7'garrena, aldaketa auekin: 1/3: nere mingaÑak al badezake; 1/6: andrerik ez nun ekarri; 8/1: Mutillak bere gaztian; 8/2: neskatxakin indarrian; 8/4: bere bizkarrian; 8/7: ibiltzen dute; 6/2: belarriak biyak gortu; 7/1: Amolatu nautte ederki; Ta bestetan eztagon onako bertso au ere bai.

Mutil zarraren bentia
ezer badauka kentzia;
galtza zarraren zulutik maiz da
larrta agiri,
konpontzallia urruti,
ala ez iÑor erruki;
estimaziyo txarrian dabil
mutil zarra beti.

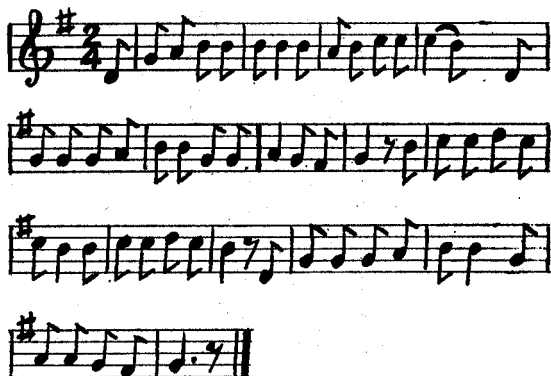
Gure ustetan, au ezta bertso bat; biren puskak alkarri itsatsiak baizik.

Irugarren errenkadan *naiz* zion; ala bear dualakoan, *maiz* jarri degu.

BERTSO BERRIYAK

Lenengo doñua, Makazaga'ren *Xenpe-
lar'en Bertsuak* deritzaion liburutik artu
degu.

Bigarrena, Oiartzun'go Inazio Pika-
bea'k kantatu ta Yaben eta Ambrosio Za-
tarain jaunak magnetofonotik entzun da
paperean idatzia da.

1/ Bertso berri batzuek
euskeraz jartzia,
gustua det neki au
neregan artzia;
ezpanaiz suertatzen
gazterik iltzia,
penagarriya daukat
munduko zartzia.

2/ Nere senarrarekin
daukadan bizitza,
kantatuko det iñork
ikasi balitza;
fiña izango zala
eman ziran itza,
akerraren adarrak
bezela gabiltza.

3/ Goizian tabernara
joanda alperrian,
begiyak zintzilikan
erdi negarrian,
ziraldoka etxera
illunabarrian...
gaiztotzen asiya da
ondu biarrian.

4/ Tabernatik etxera
orren pausajia,
irrintzi egiteko
badu korajia;
errespetua biar
zuen parajia,
amaren sabelian
aztuta lajia.

5/ Lotsak errespetua
dakar juiziyuan,
laga zuen amaren
abitaziyuan;
salduko nuke nere
ernegaziyuan,
iñork artu nai badu
bere prezियuan.

6/ Ni engañatu arte
zintzo eta umill,
mingaiñ ederrarekin
berrogei maratill;
oraiñ lana egin bañan
naiago luke ill,
bere ta besterenak
zurrupatzen dabill.

7/ Etxian kanporako
aguro kejatu,
daukan ofiziyuan
eztu nai nekatu;
jan da eran ongi eta
jokuan jokatu,
biziyo txarrak iñork
ezifñ debekatu.

8/ Mozkortuagatikan
gaitza da erortzen,
lagun gabe etxera
badaki etortzen;
andriak egon biar
bizkarra berotzen,
gizonaren eskutik
azotiak artzen.

- 9/ Gizon gaztiarentzat
ai zer jeniyuak!
eztu gustorik gure
matrimoniyuak;
maniya txarrak dauzka
burura iyuak,
eman biarko zaizka
ebanjeliyuak.
- 10/ Baldin bazenakite
lengo egun batez
nola ekusi deran
gizona suertez...
neskatxak kortejatzen
dabil borondatez,
andriari jipoia
diruaren partez.
- 11/ Umiak negarrez ta
nedoni antsika,
gizona mozkortzian
etxian musika;
erantzuten badiyot
kontrako itzika, (1)
nere bizkarrak eztu
sentitzen otzika.

(1) Bertso-paperean: *kontrarako*.

12/ Berez jeniyo txarra,
erariyak nasi,
kanpuan itz ederrak,
barrendik itxusi;
arrapatzen duena
purakatzen asi,
etxia mugitzen du
zimendo ta guzi.

13/ Barrendik animoso
erdi mozkortzian,
korajia sartzen da
orren biotzian;
gabian eztu emain
pakerik etxian,
luak errenditzen du
pultsuak iltzian.

14/ Gizon ederra daukat
munduan legia,
fandangolaria da
parerik gabia;
lanian gogorik ez,
agindu zalia,
jokalari ona ta
ardo-eralia.

15/ Ederra zalakuan
engañatu nitzan,
orain askok badaki
gu nola gabiltzan;
orra bertso berriyak
daukagun bizitzan,
lengo jeniyo txarrak
desanpara ditzan.

* * *

Bertso auek, «*Vergaran: Francisco Maria Machain'en moldizteguian*» inprentatutako bertso-paper batetik artuak ditugu.

Bertso-paper ori, Paris'ko *Bibliothèque Nationale*'n dago, D'Abbadie jaunen paperetan.

Eskuz erantsia, oar gogoangarri au dauka; *reçu en 1869*. Xenpelar il zan urtea da ori; argitaraldia Xenpelarren denborakoa da, beraz.

Bertso-paper ontan ez da Xenpelarren izena ageri. Arenak dirala, Makazaga'k, 1930 edo 1931 urtean «*Xenpelar'en bertsuak*» izenburuarekin argitaratu zuan liburutxoan, esan zuan lenengo aldiz. Arrezkeroztik, ala esan dute Makazaga'ren liburuari kopiatuta bertso auek publikatu

dituzten argitaraldi guziak. Argitaraldi auek zein diran esatea, oarretarako utzi degu.

Bergara'ko paperak, irakurleak ikusi duanez, amabost bertso ditu; Makazaga'k eta beraren kopiatzalleak, amabi baka-
rrik.

Oietatik zortzi, lenengo zortziak alegia, Bergara'ko 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10 eta 11'garrena dira, bañan beste orden ontan jarrita daude: 2, 9, 10, 6, 3, 4, 8 ta 11. Irakurleak oarretan ikus dezakeanez, aldaketa pranko dute.

Gañerakoak berriak dira, Bergara'koan eztaudenak alegia. Ona emen bertso oiek, Makazaga'renean daukaten lumeroa-
rekin:

9/ Beste lau lagunekiñ
bart aguazilla,
jokuan galdutako
txerriyaren billa;
ate-baztarretikan (1)
oien eskamilla:
«Andria etxian bada
azaldu dedilla!»

(1) Makazaga'renean: *ate baztarretatikan.*

10/ Arriturik begirik
ez niyoten jaso,
odolak ur biyurtu
zitzaizkidan oso;
nere txerri gaxua
ostatura preso,
senarraren jokua (2)
izan dala kaso.

11/ Ixillik pasa nuben
nere barrenian,
au ere egin biar
zuben azkenian!
«Beste jaberik badu,
bire zuzenian,
jaunak, eramazute
nai dezutenian!»

12/ Esku-aldaba zuen
txerriyak izena,
bost arrua ta erdi,
bastante gizona;
ura jokuan galdu,
gañera kintzena,
orra nere senarra
sujeto zuzena!

(2) Makazaga'renean: *senarren jokua*.

Gure iritzirako, lau bertso auek beste jarri-aldi batekoak dira; ta bai lengoak ta bai auek, eztitu Makazaga'k papere-tatik kopiatuak, norbaiten burutik jasoak baizik. Ta, guziok ongi dakiguna, uste ga-bean bada ere, memoriak gauzak nastu egiten ditu urteen buruan.

Makazaga'k doñua dakar bertsoen au-rretik. Ori ere kopiatu diote geroztikako zenbait argitaraldik. Baita guk ere gaur-ko ontan: oi degunez, saillaren asieran jarri degu. (3)

(3) Argitaraldiak:

Bertso-papera, "Vergaran: Francisco Maria Ma-chain'en moldizteguian", Paris'ko Bibliotheque Na-tionale'n, D'Abbadie zanaren paperetan.

"Xenpelar'en Bertsuak" liburutxo, "Makazaga'-ren Irarkolan / Biteri, 32 / Errenderi", uste degu-nze, 1930 edo 1931 urtean. Izenburua: Andre ga-xuen penak. Bere lenengo zortzi bertsoen aldake-tak, Bergara'ko paperaren lumeroekin: 2/4: ikasi al ba litza; 2/5: piña; 3/2: juan da; 3/3: begi bat txintxilikan; 3/7: gaiztotzen asi da; 6/2: txintxo; 6/5: baño; 8/2: zalla da erortzen; 8/3: bakarrikan badaki; 8/4: etxera etortzen; 8/7: senarraren es-kutik; 9/1: Nere senarrak daukaz-; 9/2: -ki ijeni-yuak; 9/5: mani gaiztuak dauzka; 10/3: nola iku-si dedan; 11/1: Umiak karraxiyan; 11/2: neroni; 11/3: senarra mozkortzian; 11/8: izaten otzika.

Besterik gaztiazten ez bada, liburutxo oni kopia-tu diote beste argitaraldi guziak:

"Bertsolariya" bertso-errebista, Errenteria, 12'gn. zenb., 1931/XII/6.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga / Renteria", Ma-

kazaga'renean jasoq. Beste aldaketa batzuk: 3/5: okertuta etxera; 3/7: gaistotzen asi da oi; 9/1: Nere senarrak ditu; 9/2: bere jeniyaak.

“Euskal Erriko Kanta Zrarak”, Tomo II, 147'gn. orri-aldea, Errenteria'ko Makazaga'renean inprentatua.

Jauregi'tar Luis. — “Jautarkol”: “Xenpelar Bertsolaria”, Kulixka Sorta, Itxaropena Argitaldaria, Zarautz'en, 1958. Beste aldaketa bat: gaiztotutzen ari da.

“Euskal Kantak” liburua, Donostian, 1959, 87'gn. orri-aldean.

“Euskal Kantak” liburua, Bilbao, 4'gn. orri-aldean.

ANDRE TXARREN BENTAJAK

Bertso auek iru tokitan arkitu ditugu: Tolosa'ko Fakundo Adurriaga «Besamotza» zanaren eskuz idatzitako bertso-bilduman; Errenteria'ko Makazaga moldiztegiaren argitaraldietan; eta Irun'go Jerardo Ezenarro zanaren eskuz idatzitako bertso-sortan.

Alkarren artean aldaketa aundiak daukate; orregatik, gure ustetan beintzat, iruretatik inork ere ez du esku artean eduki egilleak atera-araziko zuan bertso-papera; norbaitek buruz zekizkian bezelaxe jaso dituzte bertsoak.

Or goien jarri degun izenburua, *Andre txarren bentajak*, Makazaga'k bere argitaraldi bati eman ziona da. Izenburutzat zerbait jarri bearrean giñan, ta ori autatu degu.

Bertso auek Xenpelarrenak dirala, Makazaga'k esan zuan lenengoz bere «Xenpelar'en Bertsuak» liburuan; garai arta-

ko errentiar zarren aotik ala jasoko zuan.

Aurrena, Adurriaga'renean dauden bertsoak jarriko ditugu, guzira bederatzi, iturritik zarrena bera baitegu.

Doñua, Makazaga'ren *Xenpelar'en Bertsuak* deritzaion liburutik artu degu.

- 1/ Eguna pasa nekean eta
etxera natorrenian,
su-baztarrian kantari dago
beti edo geienian;
alaba dauka besuan eta
semea aldemenian,
badaki bañan ez du gogorik
trabajatzeko lanian.

2/ Josten da plantxan, bordatzen ere,
nere andreak badaki,
sala frotatzen ikasia da
erdiak bañan obeki;
kozinaria nor alakua,
gauza guzitan egoki,
oiera joanda amarretako
iñork ezin du eraiki. (1)

3/ Amarretako jeikitzen bada
armariyua iriki,
arropak artu, amaiketako
apainduko da ederki;
katillu-salda ardoarekin
gorputza sano eduki,
bere burua gobernatzan du
gizona bañan obeki. (2)

4/ Seme-alabak mundu onetan
biok ginduen sortu,
nola bear dan badaki bañan
lanerako zait alpertu;
neroni berriz indarrak junda
ajiak zaizkit agertu,
andre-zalia banintzan ere
orra ederki aspertu.

(1) Adurriaga'k *eduki* jartzen du; Makazaga'k
eraiki. Dudarik ezta onela bear duala.

(2) Adurriaga'renean: *gizonak*.

5/ Lengo batian, esango det noiz,
igande-iñulabarra,
nere andria dantzan zebillen,
begira zeudenen farra!
lanerako gogorik ez bañan
pandangolari azkarra,
baldin neronek ikusi banu
autsiko nion bizkarra.

6/ Dantzatu eta erretirua
gabeko beratzik aldean,
etxera etorrita kantari dago
eserita sukaldean;
ume gaizuak negarrez daude
apariaren galdean,
artua errotan, ogia falta,
jakia berriz kalean.

7/ Maldeziyoka asten naitzaio
koleratzian berari,
txorakeriak utzi ditzala
segitutzeko lanari;
parra ta burla egiten dio
gizonaren esanari,
leziyo ona nork erakutsi
buru gogorra dunari?

8/ Kopeta illun, begia triste
fameliara sartzian,
porru-salda oliorik gabe
gizonarentzat eltzian;
kortesiarik aurrian ez du,
errespetua atzian,
onelakuak maiz izango du
gobiernu txarra etxian.

9/ Aitak egiña nuen ezkontza,
amak nai zuan artzea,
neronek berriz pensatu nuan
aien eskuan jartzea;
andre ederra ezin geiago,
umilla eta dulzea,
surtan jarri ta ezagutzen dek
nolakua dan eltzea.

* * *

Makazaga'k, bertso auen lenengo argitaraldia, bere »Xenpelar'en Bertsuak» liburuan egin zuan

Urrena, berriz, bertso-paper batean; ontan aldaketa bakarra arkitu det, ta ura aurreneko bertsoan. Onela asten da:

Milla beatzireun kunplitu eta
berrogei ta zortzi gañera...

Dudarik gabe, urte ori papera publikatu zanekoa izango da.

Luis Jauregi apaiz jaunak ere argitaratu zituan bertso auek bere «Xenpelar Bertsolaria» liburuan, bañan Makazaga'renean bezelaxe; orregatik ez degu alkarrengandik bereixten.

Makazaga'k amabost bertso publikatu zituan: oietatik bost, 2, 3, 5, 6 ta 9'garrena, Adurriaga'renean ere daudenak; beste amarrak, berriak. Emen guziak jartzen ditugu, baita Adurriaga'k dakarzkianak ere, oso diferente baitaude:

- 1/ Milla zortzireun irurogei ta laugarren urtian gera, publikatutzen aстера nua (1) fameliyaren galera; andre ederra gustatu eta ekarri nuen aldera, bire berriya egiña dauka ganbaratikan kalera.

(1) Makazaga'k: *publikatzen*.

- 2/ Aitak egiña nuan ezkontza,
amak nai zuen artzia,
neronek ere pentsatu nuen
aien eskura jartzia;
andre ederra eziñ geiago,
umilla eta dultzia,
surtan jartzian probatutzen da
nolakua dan eltzia.
- 3/ Griña gaixtua, jeniyo txarra
biyotzeraño sartua,
ganbaran daukat kuarto txiki bat
olarekiñ zerratua;
etxiak dauka aldamiyua, (2)
bajuan du tellatua,
andriak andik ateratzen du
tabernarako tratua.
- 4/ Kapa sonbrero oiek salduta,
etxeko alajeriyak,
gañera berriz ganbaratikan
artuak eta gariyak;
iru eman da zazpi kontatu
auzoko andre Mariyak, (3)
tratuan asko ez dute galdu
orrekiñ tabernariyak.

(2) Makazaga'k: *dauzka*.

(3) Makazaga'k: *azoko*.

- 5/ Andriarekin aserre nabill,
penarik gabe ez nago,
inozentia ezkondu nitzan
engañatuta lenago;
biziyo txarrik ez du deus ere
biar dan baño geiago,
alperra eta apaindu naia,
jolas batian akabo.
- 6/ Nere andriak josten da plantxan
bordatzen ere badaki,
sala frotatzen ikasiya da
erdiyak baño obeki; .
nekazaritzan orrelakua,
lan guzietan eroki,
oiera juanda amarretako
iñork ezin du eraiki.
- 7/ Amarretako jeikitzen bada
armariyua iriki,
arropak artu, amaiketako
apainduko da ederki;
katillu-salda arduarekiñ
gorputza sano eduki,
bere burua gobernatzan du
gizona baño obeki.

- 8/ Alegiñian ari natzaio
pazientziya prestatzen,
dauzkidan penen amarretik bat
ez dizkat manifestatzen;
nere andria ikasiya da
irabaziya gastatzen,
dantzan igual preparatzen zait
bazar guziyak puskatzen.
- 9/ Lengo batian, esango det noiz,
igande-illunabarra,
nere andria dantzan zebillen,
begira zeudenak parra;
lanian ez du gogorik baña
pandangolari azkarra,
baldiñ neonek ikusi banu
autsiko niyon bizkarra.
- 10/ Ofiziyo bi onak badauzkat:
igeltsero ta argiña,
irabaziya guardatzeko
andriak buru ariña;
ondo esan da aditu nai ez
emakumiaren griña,
arratserako eskall-buruan
askotan total egiña.

- 11/ Eskall-burutik amildu eta
goitikan beraño zuzen,
lendabiziko pentsatu nuen
eltze zarren bat ote zen;
anka bat zeukan Bitoriya'n da
bestia berriz Londres'en,
gaur ere ala egongo ziñan
iñor etorri ezpazen.
- 12/ Eldu niyon da an ari nitzan
andria ezin jasorik,
esan ziraten: «Erana dago,
ez egiñ orri kasorik!»
Total egiña zegoen baño
alare ezurak osorik,
galdetzen zuen: «Plakiyak nago,
ez al da ardo goxorik?»
- 13/ Egun guziya kanpuan pasa,
etorriko da gabian,
kopeta illun, begiyak zorrotz,
sartutzen da sukaldian;
ume gaxuak negarrez daude
apariyaren galdian,
artua errotan, ogiya falta,
jakiya berriz kalia.

14/ Uda-partian aita-semiak
aritzen giñan labrantzan,
andria berriz tabernarako
ganbaratikan ardontzan;
nere buruaz erneatuta
Euskalerritik juan nitzan,
orra umiak amaren paltan
gaxuak nola dabiltzan.

15/ Arduarekin adiskide ta
gizonarekiñ zapuztu,
gaur ere nere andriarekin
egingo nuke apustu:
botilla aundi bat basorik gabe
baietz seguru ark ustuz;
orretan dago sufiziente,
beste bentajarik ezta.

* * *

Irun'go Jerardo Ezenarro zanaren bertso-bilduman, bertso auetatik zazpi arkitu ditugu: Makazaga'ren 2, 9, 10, 11, 12, 13 ta 14'garrena, oarretan jartzen ditugun aldaketakin, Makazaga'ren bertsoekin konparatuta. (4)

(4) 2/1: zuen ezkontza; 2/3: eta nik ere pensatu nuen; 2/4: aren esanan jartzia; 2/7: sutan jarrita ezagutzen da;

- 10: Etxe bizitza berriya nuen
esposatzeko egiña,
soiñ bat ere bai oialezkua
sastrietan eragiña;
nere isillik oriyek saltzen
emakumiaren griña,
arratserako eskall-buruan
txutik ibilli eziña.
- 11/1: Eskall buruan;
- 12/6: ezurak zeuzkan osorik;
- 13/1-5: Dantzatu eta erretirua
bederatziyak aldian,
nere andria kantari dago
exerita sukaldian;
ume gaizuak negarrez dare...
- 14/1-4: Aita-semiak aritzen giñan
uda-partian labrantzan,
andria berriz ganbaratikan
tabernarako arrantzan;
- 14/7: paltaz.

BERTSO BERRIAK SENPELARREK JARRIAK

Bertso auek, jarri diegun izenburuarekin, Donostia'ko Baroja moldiztegian argitaratutako bertso-paper batetik ditugu. Baroja'renean bertan jaso genduan.

Paper ori, Xenpelar il da geroagokoa da, bañan naiko zarra ala ere. Senar-emazteen arteko komeriak adierazten dizkigu.

Bertso auen doñua, Orbaizeta'n jaso, Azkue'k dakar: *Cancionero Vasco*, n.º 644.

- 1/ Bertso bi Euskal-erriyan
jartzeko nago abiyan,
bere andria nola dabillen (1)
beti fanfarroikeriyan,
dantzan ta erromeriyan,
eskarmentatu deriyan;
mudatuko da agiyan.

(1) Bearbada, emen *nere* bear luke, ta *bere* moldiztegiaren utsegiteren bat izango da.

- 2/ Kantatzen bear det asi,
nola diraden ikasi;
len interesa franko banuen,
oraiñ jua zaizkit igasi;
andria daukat nagusi,
saltzia luke merezi,
iñork nai balu erosi.
- 3/ Aparte bizi gerade,
ni izaten naiz mirabe;
len banituen lur da etxiak,
orain gelditu naiz gabe;
andria egin zan jabe,
ganbiyatuak dirade,
ito bear nau alare.
- 4/ Andriak gaitu penatzen,
asi zait abandonatzen;
pazientziya eziñ arturik
bizi naiz ernegatutzen;
nere diruak ondatzen,
errezago da banatzen,
ez nau gaizki engañatzen.
- 5/ Aizazu, Mari Aldarte:
farrandan gastatu arte,
etxiak saldu, diruak urtu;
orain guziontzat kalte;
andria daukat alkate,
errespetua aparte,
engañatua naukate.

- 6/ Badauka kortejantia,
pillo bat balientia;
iñork soñurik aditu gabe
irikitzen du atia,
berak nai duen artia;
atsegin da izatia
orlako borondatia.
- 7/ Ni nago morroi serbitzen,
besteren kargak berdintzen;
andria orla ametitzea
ez du legiak agintzen;
asiyagatik urdintzen
gaztiak diyo segitzen;
nork daki nola dabiltzen!
- 8/ Matrimoniyo autsiya,
bakarrik nauka utziya;
gizona morroi galtza zarrakin,
andria galaz jantziya;
au gure diferentziya,
nork artu pazientziya?
nik daukat penitentziya!
- 9/ Eztu tatxa bat bakarra,
mingaña dauka azkarra;
auzora juanta pregonatzen du:
«Erua daukat senarra»;
aditzen duenak farra,
ai au pena ta negarra!
asko sufritu bearra!

- 10/ Lenago gabe egondu,
akordatu naiz berandu;
mundu onetan suerte onik
ez da neretzat izandu;
mutillzartu ta ezkondu,
oraiñ andria gallendu,
gaztia bear omen du.
- 11/ Etxera natorrenian,
beti edo geienian,
enbusteriyan engañatzen nau
dirua senti dianian;
maleziya barrenian;
eta gero azkenian
jartzeko arren mendian!
- 12/ Kontzientziya garbiya,
entendimentu argiya;
posada y café artu-emana
dauka ikaragarriya;
komerziantte jarriya,
sostenitzeko erriya,
nik dakit orren berriya.
- 13/ Andria daukat tratuan,
emanian da artuan;
bere bototik salduko luke
gizona iru kuartuan,
isla batera barkuan,
entregatzeko portuan;
ezta preziyo altuan!

14/ Orra andria koplatu,
 Indiyak zaizka tokatu;
 gizona ondo ekusi baño
 naiago luke urkatu;
 iñori eziñ trukatu;
 ongi nai degu bukatu:
 gaizki esanak barkatu! (2)

(2) Juan Martin Mendikoa'k Naparroa'ko Arizkun'en norbaiten aotik jaso ta guri bialduak, aue-tako bederatzi bertso ditugu, 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10, 13 ta 14'garrena, beste orden ontan jarrita: 1, 2, 10, 13, 3, 7, 9, 6 ta 14.

Aldaketak: 1/2: jartzeko nago menian; 1/3: nere andria nola dabilen; 1/4: beti panparrokerian; 2/4: orai gan zaizkit igesi; 2/7: badu; 3/2: ni izaten naiz nerabe; 3/3: len banituan lurra ta etxiak; 3/4: orai; 3/5: andria egin zaut yabe; 3/6: kanbiatuak gerade; 6/2: pillua balientia; 6/4: edekitzen du atia; 6/7: ai aren borondatial; 7/2: bertzeren karga berdintzen; 7/7: gabiltzen; 9/3: auzora ganta; 10/2: akordatuaz berandu; 10/3: mundu onetan neretzat ezta; 10/4: suerte onik; 10/6: orai; 14/3: gizona ungi ikusi bañan; 14/5: niori ezin trukatu; 14/6: unekin nai det bukatu.

R.M.ª de Azkue: *Cancionero Popular Vasco*, 770'gn. orri-aldean, 644'gn. doñua. Onek, doñua ez-ezik, iru bertso ere baditu: 2, 7 ta 11'garrena: Naparroa'ko Orbaizeta'n, Aezkoa'n, jaso zituan, Jeronimo Erro'ren aotik. Araño ere zabaldu ziran, beraz, Xenpelarren bertsoak. Doñua, an arkituko du irakurleak; bertsoak, onako aldaketa auek dituzte: 2/2: nola bear den ikasi; 2/5: andrea egin zaut nagusi; 7/3: ola; 7/6: gazteak dio begitzen; 11/3: enbusteriaz; 11/4: dirua asmatzen duenean; 11/7: jartzeko aren gainean.

Auetako sei bertso, 8, 13, 5, 7, 10 ta 6'garrena, orden orretan eta asieran beste bat dutela, bertso-paperetan publikatuta arkitu ditugu.

Bañan or aurrean jarri ditugun eran sei puntu baldin bazituzten, oraingo ontan zazpi dituzte. Ori daukate aldaketarik gogoangarriena. Gañontzean berdin xamar daude.

Ona emen bertso oiek bere izenburuarekin:

SENARRAK EMAZTIARI

- 1/ Andre-zalea naiz nerez,
eta protxua nai berez,
bikaña daukat itxurez;
oiek gogoan dauzkeala
nabil egunez ta gauez;
ona bai abilidadez,
sasoikua ta edadez,
atso zartutakoa ez.

- 2/ Matrimonio autsia,
bakarrik nauka utzia,
bizi biarko etsia;
gizona morroi zarpa zarrakin,
andria galan jantzia;
ai, au zer diferentzial
nork artu pazientzia?
nik daukat penitentzial

- 3/ Andrea dabil tratuan,
emanean da artuan,
legorrian da portuan;
bere bototik salduko luke
senarra iru kuartuan,
isla batera barkuan
entregatzeko kontuan;
ez da prezio altuan.

- 4/ Ari zan, Mari Aldarte,
parrandan gastatu arte,
bizi txarrakin parte;
etxea saldu, diruak urtu,
orain guztiontzat kalte;
andrea daukat alkate,
errespetoa aparte,
engañatuta naukate.
- 5/ Ni nago morroi serbitzen,
besteren kargak berdintzen,
gorputza asko nekatzen;
maitea orla ibillitza
ez du legeak agintzen;
asiagatik urdintzen,
gaztea dio segitzen,
nork daki nola dabilzen!
- 6/ Lenago gabe egondu,
akordatu naiz berandu,
ezin gerade konpondu;
mundu onetan suerte onik
ez da neretzat izandu:
mutill-zartuta ezkondu,
orain andrea gallendu,
gaztea bear omen du.
- 7/ Badauka kortejantea,
alperra ta tunantea,
pikaro balientea;
gabetan inork sentitu gabe
irikitze'io atea,
berak nai duen artea;
atsegin da egotea,
orlako borondatea! (1)

(1) Bertso-papera, "Imp. Macazaga. — Rente-
ría". Ondarrabi'ko Elizgarai baserrian arkitua.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga. — Rentería",
Balentin Muguruza, Elosiaga, Azpeitia.

Bertso-papera, "Imp. Echenagusía. — María Mu-
ñoz 8. — Bilbao", Jose Maria Etxaburu, Ondarroa.

"Euskal Erriko Kanta Zarrak", Tomo I, Maca-
zaga, Rentería.

"Euskal Kantak", Donostia'n 1959.

"Euskal Kantak", Euskaltzaindiaren ardurapean,
Bilbao, 1960.

BERTSO BERRIAK SENPELARREK JARRIAK

Bertso auetan estropada bati buruz sortutako ixtillu ta esamesak adierazten dizkigu Xenpelarrek.

Bertso-papera, «Vergara'n: Francisco María Machain-en moldiztegian» argitaratua, Donostia'ko Gregorio Mujika zarenaren bertso-bilduman arkitu nuan.

1/ Agoztuaren ogei ta biyan
para dirate lazua,
kantatutzeko ia daukadan
memoria animosua,
Ondarrabia'n txalupa bati
gertatu zaion kasua;
bertso berriyak jartzera nua,
badago zeñek jasua.

2/ Probentziyako gobernadore
Gipuzkoa'ko burua,
legiak ongi dakizkiyena,
au da gizon segurua;
onen ordenaz artu genduen
txalupa bat agurua,
guziyak ala izan balute
ametitzeko gogua.

3/ Probentziyako portu geienak
abisatuak ziran-ta,
deliberatu degu jartzia
korajetsua izanta;
alkate jaunak agindu zigun
ofizioak esanta
amabost lagun Getariya'ra
presentatzeko *sin falta*.

4/ Amabost lagun txaluparekin
Ondarrabiya'n jarriyak,
Getariya'ra abiyatzian
bederatzi ta erdiyak;
gure txalupa ekusi zuten
zuzen dauzkala neurriyak,
Zumaiatarren kontra jartzeko
agindu zigun erriyak.

5/ Txalupa ontzat juzgatu eta
nai bagenduen artzeco,
esan ziguten Zarautz'a joan ta
geren puntuan jartzeco;
Zumaiatarrak izan zirala
gure kontra jokatzeco,
beldur ziraden aiek baño len
premiyua ekartzeco.

6/ Getariya'tik Zarautz'a joan ta
kayian giñaden jarri,
«Ia, mutillak, korajez asi!»
esan geniyon alkarri;
gero mudantza partikular bat
ezpaligute ekarri...
azkenian zer gertatu zaigun
esango dizutet sarri.

7/ Elkar artuta dudarik gabe
aitzaki billa zebiltzen,
gizon bat deika kaia gañetik
etzen beñere isiltzen;
lagun bi joanta jarri giñaden
aren esanak aditzen:
«Zuen txalupa ametitzia
eztit barrenak agintzen.»

8/ Guk beriala esan geniyon:
«Aizazu, adiskiria,
onekiñ ere ezta pasatzen
eragiñ gabe biria»;
beste batekiñ jokatutzeko
utzi nezala neria,
naiago zuen bitorioso
ateratzia beria.

- 9/ Munduan askok agindu naia
badu besteren mayian,
gure txaluya, eztet ukatzen,
ona da bere gayian;
joan dan urtian jokatua da
Donostiya'ko playian,
aurten orrela erabiltzeko
desanparatu nayian.
- 10/ Askok badegu besteren ona
begiz ekusi eziña,
gure txalupa desanparatu
Ondarrabiya'n egiña;
laguntzalliak izan ezkeru
lijerua ta ariña,
kontrariyuak jarriko ziran
motelak izan bagiña.
- 11/ Ondarrabiya'n bizi gerade,
iñork nai badu ikasi;
esan goguan daukazutena,
arrokeriyan ez asi;
joan dan urtian galdu zuena
aurten gutxi galerazi,
oraingua zen orduan ere
nai bazuten irabazi.

12/ Bizkaia'tik bi ekarri eta
badira ontzat emanak,
geiago're bai guriak bañon
luziyaguak ziranak;
probentziyako portuetatik
txalupak ziran esanak,
kanpokuaren biarrik eztu
etxian ona daukanak.

13/ Gure txalupa abilla dala,
au jendiaren mingaña!,
indarrarekin artutzen zaio
urian bere tamaña;
arraungilliak onak jarrita,
patroia berriz bikaña,
bestela zeñek ondu biar du
aurten egin dan azaña?

14/ Getariarrak ontzat emanta
oraiñ oiek debekatu,
irabazteko beldurra zuten,
bestela eziñ kejatu;
barku igualak, eskuak berdiñ,
kondezuyuak markatu,
amabost lagun jarriko gera
iñork nai badu jokatu.

15/ Desafiyo au botatzerako
ez naute gutxi biartu,
txalupa jarri berdiñak eta
león-castillo zeñ artu;
probentziyako erri batetik
iñork nai badu agertu,
amabost lagun jarriko gera
zeñ nekezago aspertu.

16/ Gure txalupe subiyeta da (*sic*)
jabiak nai du armatu,
joan dan urtian Atxularrek du
auziya bereganatu;
amasei bertso Ondarrabiya'n
orra euskeraz paratu,
obligatuta esanak dira,
ez iñor inkomodatu.

“Vergara'n: Francisco María Machain-en moldiz-
teguián”

Se pueden imprimir
Vergara 23 de Setiembre de 1865

El promotor-fiscal
Agustín de Villachica

BERTSO BERRIAK SENPELARREK JARRIAK

Bertso auen gaia palanka-apusturen bat da. Gure iritziz, Xenpelarrek norbaiten enkarguz jarritako bertsoak dira.

1/ Esplikatzera nua
asunto guziya,
kantuz jakin dezaten
Patxiren graziya;
estímaziyo txarra
nago ikusiya,
bañan ez orrengandik
ala mereziya.

2/ Bertso bi paratzeko
artu det ordena,
Manuel Artasoro,
zuretzat aurrena:
kantuz eman didazu
makiña bat pena,
ordañak bialtzia
gauzarik onena.

3/ Arrazoi gabetandik
esan dezun itza,
sinistatu duena
etzeguen gaitza;
oraindik ez naiz izan
zure aprendiza,
oriek inprentatzen
zertako zabilitza?

4/ Deba'n jokaturtzeko
giñan lendabizi,
gizon prudente oiek
dute eragotzi;
biyok alkar artuta,
maizter ta nagusi,
nere partetik eztu
iñork galerazi.

5/ Obia zan orrela
jarri ezpazendu,
Motriku'ko jendiak
kolera artzen du;
gaizki nai duen batek
gezurra esan du,
ezta gure musika
Markina'n izandu.

6/ Bat edo bi ziraden
ekustera juanak,
erriyan geldituak
gañerako danak;
goguan daukazkite
kantuzko esanak,
kulparik gabe autan
ebilli diranak.

7/ *A pecho ta a media*
bentaja neurtua,
oriyetan ninduzun
mendian artua;
zankabera dezula
indar sobratua,
bañan ezta faltako
zeñek jokatua.

8/ Zu Manuel Artasoro
ni naiz Olabarri,
orra errespuesta
bertsuetan jarri;
zankabe omen zaude
ona izugarri,
badakizu non naizen
nai banazu neurri.

- 9/ Berrogei ta launa oñ
iru aziyotan,
arruako palanka
tira dezu ortan;
nik ere zuk bezela
aukera baneukan,
galdu nuen ainbeste
allegatu faltan.
- 10/ Ogei ta zazpi ontza
gutxi gora-bera,
diferentzi onetan
ebilliyak gera;
zuk irabazi eta
neretzat galera,
bañan kankak jartziak
eman dit kolera.
- 11/ Okela libre dezu,
ardua ere bai,
sozio orrek zuri
eztizu gutxi nai;
indarrarian jarrita
kontrariyuen zai,
fortuna egin dezu
bizitzeko lasai.

12/ Elgoibartar oriye
aurtengo urtian
gustora irten dira
askoren artian;
Motrikoarrak galdu
gerentzat kaltian,
zuen txanda izango da
urrengo batian.

13/ Plazan alkarren kontra
jokatutzen asi,
arriskua zijuan
galdu irabazi;
Manuel Artasoro
orduan nagusi,
bañan kankak jartzia
ez nuen merezi.

14/ Zerbait esanagatik
izketan elkarri,
nork jakin biar zuen
kantuz gure berri?
pasatu ez diranak
bertsuetan jarri,
ordañak aditzeko
denbora da sarri.

15/ Bertsolariyak eztu
faltarik izandu,
agindu diyotena
kantuan esan du;
bati graziyak eman,
bestiari kendu,
utsa litzake ala
merezi bagendu.

16/ Deba'tik asi eta
etxera bitarte,
diruz desafiyoka
asi zaizkit fuerte;
zure lagunak ziran
erregularmente,
injuria aundiyak
egin dizkidate.

17/ Au da nere koleran
esaten dedana:
Artzekorik al dauka
iñork guregana?
galdu nuen ta nago
diruak emana,
ondo bizi dedilla
aberastu dana.

18/ Gizon bat atsegin da
beti ondragarri,
Manuelek badaki
palenkaren berri;
orra emezortzi bertso
amodiyoz jarri,
graziyak Artasoro
eta Elgoibarri. (1)

(1) Bertso-papera: "Vergaran 1868. — Imp. de Francisco M. Machain.", Paris, Bibliotheque Nationale.

Jesús María de Leizaola: "1808-1814 en la poesía popular vasca y otros estudios", Editorial Vasca EKIN, Buenos Aires, 1965, pág. 142.

BERTSO BERRIAK

Betroiaren bertsoak oso ezagunak dira Euskalerra guzian. Zorionez, argibide batzuk jaso al izan ditut Errenteria'n kanta auri buruz.

Bigarren bertsoan onela esaten da:

Inaziyo saltzalle,
erostuna Fermiñ...

Inaziyo ori nor izan zitekean, eztit iñork ere esan; bai ordea Fermin ori nor zan. Fermin Errazkin Abalgada zeritzan; itzia zan eta Xenpelarren etxe berean bizi zan, Malen-kaleko 26'garrenean alegia.

Ain zuzen, Xenpelarren koñadua, Jabier Aranberri, aritzen omen zan ukullura joan ta aren aziendak gobernatzan.

Ostegun batez, peri-eguna Ernani'n, erri ontara etorri zan Fermin ori, eta Inaziyo dalako orri betroi bat erosi zion.

Batek esan didanez, betroi ona omen zan, bañan bidean, betroia kanpoan utzita Fermin taberna batean zalarik, trukatu egin zioten.

Betroi trukatu orrekin eliz-ataritik pasatzean, parra egin zioten apaizak. Alakoxea zanazienda ura! Orregatik esaten omen du Xenpelarrek zazpigarren bertsoan:

burlaka asi zaizka
elizatik ontzak...

Fermin Errazkin, 1891'gn. urteko Ma-
iatzaren 12'an il zan, Errenteria'n ber-
tan, Malen-kalean, 54 urterekin, *neumo-
niaz* gaizkituta.

Argibide auek, Monika Galarraga, Flo-
rentina Pérez Salaberria ta Ferminen on-
dorengoan aotik jasoak ditugu.

Doñua, Makazaga'ren *Xenpelar'en Ber-
tsuak* deritzaion liburutik artu degu.

1/ Bertso berriyak jartzen
orain naiz abiyán,
predikatzera nua
Euskal-erriyan;
betroi bat artu nuen
Ernani'n ferriyan,
galantziya egingo
zuela agiyan;
tristura begiyan,
beti auleriyan,
ez aren premiyan
nere fameliyan;
Senpelarrek dakizki
Errenteriya'n.

2/ Ostegun joan danian
amabost Ernani'ñ
betroiaren tratua
genduen egiñ;
Inaziyo saltzalle,
erostuna Fermiñ,
emeretzi ezkutu
geniyon eragiñ;
sabelian du miñ,
iñork ase eziñ,
artuari muziñ,
eztu nai edoziñ;
atzetik biar ditu
zazpi medeziñ.

3/ Informe txarrak dira
orrentzat auzotik:
espalda ateriya,
urgun besotik;
eztula ta antziya
ukullo-zokotik,
desterratuko nuke
nik nere bototik;
amarra lepotik,
grilluak orpotik,
makillaz ondotik
jotzen det gogotik;
etzaio ajolarik
ezerengatik.

4/ Oraindik gaztia da:
ogei ta sei urte;
ernari omen ditu
bost illabete;
nik eztiyot igertzen,
ala esan dute,
gezurra baldin bada
engañatu naute;
aragiya aparte,
ezurretan torpe,
zañak dauzki fuerte,
zeñek nai du merke?
zikiro baten truka
emango nuke.

5/ Kara iguala du
aurrian ta atzian,
basurdia diruri
zutik jartzian;
konsuelo bat daukat
nere biotzian:
bizirikan gelditzen
bada Ilbeltzian,
ori umatzian,
esnia etxian,
gazta abatsian,
gazura arratsian;
belarrak gizenduko
du Maiatzian.

6/ Zure arboletikan
datorren loria,
frutua konserbatzen
pare gabia;
umatzen baldin bada
ai zer poderia!
guardatuko diot
bere onoria;
orren koloria
beltza ta moria,
juan zaio floria,
lenago obia;
nere fameliyaren
ondadoria.

7/ Begi bat itxua du,
adar biyak motzak,
krisellua diruri
aren kokotzak;
ikaratutzen gaitu
eztularen otsak,
burlaka asi zaizka
elizatik ontzak;
sano dauzka ortzak,
agiña zorrotzak,
tristura biotzak,
dantzan dabill otzak;
eztiyo onik egin
leku arrotzak.

8/ Borroka dabillega
juan zaizka adarrak,
eziñ sujetaturik
bere indarrak;
lurrera botatzen du
euliyaren kargak,
talentu onak dauzka
nere betroi zarrak;
jendiaren farrak
ez dirare txarrak;
ganaru elbarrak
juntura igarrak;
burruntziya diruri
aren bizkarrak.

9/ Nere betroiak ez du
auko loalia,
egunero nai ezik
ogi-alia;
alare eziñ jaso
lepoko jualia,
buruba makurtuta
zerbaiten galdia;
aren zaldalia
ezta debaldia,
gauza onen zalia,
bizkotxo jalia;
malezi asko duen
arrantzalia.

10/ Buruba jarri zaio
lurrera begira,
belarriyak zintzillik
ai zer segira!
albaitero guziyak
ikaratzen dira,
zeñek sendatuko du
orlako erida?
bajatzen ari da
irutatik bira;
au nere perdira,
nork nai du erdira?
bañan eztet eman nai
Euskal-errira.

11/ Urtiak gallendu ta
ajiak azaldu,
daukanak obe zuen
artu ezpalu;
etxetikan kanpora
eziñ det bialdu,
joka asten naiz bañan
laister urrikaldu;
aragiya galdu,
larrua ona du,
ezurrak onradu;
frantzesak nai badu,
laban-kirtenetako
obe det saldu.

12/ Orra bertso berriyak
Senpelarrek para,
askok jakin dezala
nere euskara;
ustez alabatu det
betroiaren kara;
ukulluan eztulka
pasatzen du gaba;
au gure ikara,
sano du ijara,
guzi-ya tripara,
orlakua zara;
desterratu nazazu
gezurra bada. (1)

(1) Bonaparte'ren eskuz idatzitako paperetan,

Donostia'n, Diputazioan, betroiaren bertsoak dauzkan orri bat dago. Bonaparte 1891'gn. urtean il baitzan, orri au lenagokoa degu; ta arkitu ditugun bertso-paper guziak urte ori baño geroagokoak diran ezkerero, Bonaparte'ren orria degu bertso auentzat iturririk zarrena. Berari kopiatu diogu, beraz, falta dituan puntu auek izan ezik: 7/10, 7/11, ta 8/9.

Bertso-papera, Alzo'ko Olazabal-berri baserriko Inazio Zabala'ri jaso. Paper onek puska bat kenda dauka, ta iru bertso, 4, 8 ta 12'garrena falta ditu; moldiztegi-izena ere, puska orrekin batera kenda izango du. Gañerako bertsoen aldaketak: 2/10: asi; 6/7: guardatu nai diot; 7/7: ari zaizka; 7/9: dauzki; 9/3: egunero naikua; 10/13: bañan eztet emango; 11/13: labain.

Bertso-papera, "Imp. de B. Valverde. — Irún.", Jertrudis Arrieta Urdanpilleta zana, Errenteria. Aldaketak: 4/5: nik eztet ezagutzen; 4/9: zañak dauzke fuerte; 4/10: (falta du puntu au); 4/11: aragiya aparte; 7/6: eztulazko otzak; 7/7: ari zaizka; 7/12: ortzak; 9/6: Lezoko jualia (*sic*); 11/1: Urtien modura; 11/13: labaiñ.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Getaria'ko Garro baserrian jaso. Aldaketak: 1/1: Bertsuak jarritzeko; 1/3: publika al banitza; 1/8: nubela ariyan; 1/9: beti lanterian; 1/10: tristura begiyan; 1/13: daukazki; 2/5: saltzalle Inaziyo; 4/3: ernari omen dauzka; 4/8: enkañatzen naute; 4/9: aragiya korte; 6/5: alabatu nai diyot; 7/7: elizatik burlaka; 7/8: ari zaika intzak; 8/6: euli baten kargak; 9/1: betroi (y) onek ez dauka; 9/4: gari alia; 9/9: orren zaldalia; 10/13: baña eztet emangog; 11/2: egiak azaldu; 12/3: jendiak jakin dezan; 12/9: juango zaio ikara.

Bertso-papera, "San Sebastián. — Imp. de C. Salón.", Manuel Lekuona apaiz jaunaren bertso-bilduman. Aldaketak: Aurrekoa bezelaxe.

Manuel de Lekuona: "Literatura Oral Euskerica", Euskaltzaleak, Donostia, 1936: Aldaketak: Aurreko paperak dauzkanak, eta beste auek: 1/1: Milla zor-

tziregun ta; 1/2: irurogei ta biyan; 1/3: bertso bi jarritzeko; 1/4: nua abiyan; 1/9: beti auleriyan.

Manuel de Lecuona: "Literatura Oral Vasca", Aunamendi, San Sebastián, 1965: Aurrekoa bezelaxe.

Aita Onaindia: "Milla euskal olerki eder", Karmeldar Idaztiak, Larrea, Amorebieta, 1954. Aurreko biak bezelaxe.

"Xenpelar'en Bertsuak", Makazaga, Errenderi, 1931 urte inguruan. Aldaketak: 1/1-5:

Milla zortzireun da
irurogeita biyan,
bertso berrik jartzera
nua Euskal Erriyan.
Betroi bat erosi det...

1/8: nuela ariyan; 1/10: beti miseriyan; 2/3: betroi baten tratuba; 2/12: edoziñ; 3/1: Notizi txarrak dira; 3/3: besua ateria; 3/13: eztiyo ajolarik; 4/3: omen dauzka; 4/10: ezurak txit torpe; 4/11: dauzka; 5/7: bizirik aterako; 6/1: Orren arboletikan; 6/7: alabatu nai diyot; 7/3: krixilluba; 7/7: farra egiten dute; 8/6: elbiyaren 8/8: gure betroi zarrak; 8/14: orren bzikarrak; 9/8: naizik; 9/9: orren zaldalia; 10/7: ikusi dutenian; 10/8: ark daukan erida; 10/13: baña ez det emango; 11/1: Ur-tiak juan eta.

Ontaz gañera, bertsoak beste orden ontan jarriak daude: 1, 2, 4, 6, 3, 10, 7, 8, 9, 5, 11 ta 12'garrena. Ta emendik aurrera aitaturko diran beste argitaraldi guztiak ere, orden ontantxe dauzkate bertsoak.

"Bertsolaria" aldizkaria, 16'gn. zenb., 1932/I/3. Aurrekoa bezelaxe.

Bertso-papera, "Imprenta Macazaga. — Rentería", Adelina Sarasola, Lexo bertsolariaren alaba, Antigua, Donostia. Aurreko biak bezelaxe.

"Euskal-Kantak", Donostia, 1959. Aurreko irurak bezelaxe.

"Euskal Erriko Kanta Zarrak", Tomo I: 1/3: ber-

tso bi jarritzeko; 1/4: nua abiyen; 1/8: nubela agiyan; 1/13: daukazki; beste bertso guziak, "Xenpelar'en Bertsuak" liburuan bezelaxe.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria": Aurrekoan bezelaxe, auek izan ezik: 2/5: saltzalle Inaziyo; 3/3: espalda ateria; 8/8: euli baten kargak; 8/14: aren; 12/3: jendiak jakin dezan.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, bañan, gure ustetan beintzat, Makazaga'renean inprentatua dana, Orio'ko Gregoria Ibarгойen zanaren eskutik jaso. "Euskal Erriko Kanta Zarrak" liburuan bezelaxe, auek izan ezik: 12/3: nai duenak erosi; 12/4: badu aukera; 12/12: igo da ganbara; 12/13: an dauden pipar gorri; 12/14: danak jatera.

"Euskal-Kantak", Bilbao, 1960.

Zenbait bertsoan puntuak tokiz aldatuta dauzkate argitaraldi auek; bañan ori emen jartzeak toki aundia bear luke; orregatik aitatu gabe utzi degu.

(1865)

BERTSO BERRIYAK

Bertso-sail ontako lenengo bertsoan onela esaten da:

Azentziyoz zan erromeri bat
ermita txiki batian...

Ermita ori, Errenteria'tik Irun aldera goazela, ezkerretara zegoan, tren-bidea pasata. Errenteria'tik gertuago, bañan Oiartzun'go partean. Salvatore'ko ermita zeritzan.

Izanak gera tokia ikusten. Ermita kaxko batean zegoan, gaur Juanita-enea deritzaion etxe berria dagoan ondoan, Lizantzi baserritik oso gertuan. Irun'go kamio ta tren-bidea betik dijoaz. Alde guzietara bista ederra dago: Oiartzun, Urkabe, Aiako Arria, Bianditz, Zaria, Aldura, Urdaburu, Adarra, Errenteria'ko puskata bat... Zoragarria da leku ura, ta zoragarriagoa noski garai artan, kamio on-

doan etxe-mordo ta fabrikarik bat ere etzanean.

Ermita onetzaz zenbait argibide jaso al izan det.

Santiago'ko pelegriñoak, oñez zetozenak, ortik barrena omen zuten bidea: Irun'dik Lezo'ra, emendik Errera'ra txalupaz, ta urrena Donostia'ra. (1)

Azentziyoz egiten zan pesta ermita orretan. Inguru guziko erromeririk ederrena izaten omen zan: ttunttuna, dantza ta erruzko jendea.

Errenteri ta Salvatore bitartean, gaur Papelera dagoan ortan, zumardi ederra omen zan. Oso arbola luzeak; gora begiratu ta bukatzen etziranak. Eguzkirik etzan lurreraño irixten. An da emen alkiak. Aieka batetik ibaia, ibai garbia.

Pesta-egunean su aundi bat egiten zuten zumardian. Gañean tupi aundi batzuk jartzen zituzten. Ta etortzen zan jende guziari katillu bana salda ematen zioten.

Urte batez, Xenpelarrek bi dama gazte ikusi zituan ermitan, beren miriña-keakin «ezin pasarik atian». Besteri arropak eskatuta etorriak omen ziran. Ondo

(1) Manuel de Lecuona: "Del Oyarzun Antiguo", San Sebastián, 1959.

arrothuak ala ere. Ta Xenpelarrek bertso auek jarri zizkien.

Andik urte batzutara gerra sortu zan. Ta ermitak, ain toki agerian baitzegoan, etzuan pakerik izan. Liberalak eta karlistak txandaka etortzen zitzaizkan. Liberalen buruzaria Arzeluz zeritzan; oso ona omen zan pamelientzat.

Gero, liberalak parapetua jarri zuten ermita baño goraxeago, Olalde baserriko zelaiean.

Ermita ondoan ataka txiki bat zan. Ta, egun batez, ataka orretaraño etorri, bu-rua atera ta oju egin zien karlista batek liberalai:

—Arta-jale arraioak!!!

Liberalak tiroa bota ta kopet erditik sartu zioten. Gizagajoa bertan illotzik gelditu zan.

Ixtillu aietako batean ermitak su artu zuan. Sakristia, dana erre zan. Baita elizaren aldarea ere. San Franzisko bat, kearekin beltz-beltz eginda gelditu zan. Gañerako iduriak Oiartzun'go parrokira ta abar eraman zituzten gero.

Korua ondo gelditu zan. Berri auek eman dizkigutenetatik batek, Antonio Ezponda'k, onela esan digu:

—Ni ermitako koruan jaioa naiz. Gure ama ermitako serora zan, ta, ermita erre zanean, aieka artara pasa ziran. Ermita erre ta andik zortzigarren urtera ni jaioa. Aldarea izan zan tokian sukaldea genduan. Onera —Lizantzin baserrira— emeretzi urterekin etorri nintzan.

Gerra ondoren, ermita purrukatuta egonagatik ere, jendeak segitu zuan Azen-tziyo-egunez etortzen, beren errezoak egi-tera.

Astigarraga'ko andre alargun bat urte-ro-urtero etortzen zan. Ta ermitaren jira guzian ankutsik bueltaka-bueltaka ibil-tzen zan, garai artan egun orrekin egiten zanez, berrogei kredo errezatu arte.

Errenteriarrak, ermita beren kontu be-rrituko zutela esaten zuten. Bañan Oiar-tzuarrak etzuten nai izan. Orduko bika-rio zarrak onela esan omen zuan:

—Gazteak eztute or pikardiya besterik ikasiko!

Ta ermita etzan berritu. Jende zarrak pena aundia artu zuan. Pareta zarrak an egon ziran urte askoan. Gero, Oiartzun'-go erriak saldu zituan, ta aiekin etxe be-rrri bat egin zan, Errenteria'ko partean,

lengo lekutik urruti gabe. Salvatore jarri zioten izena. (2)

* * *

Azkeneko bertsoan onela esaten da:

Astiasu'ko danboliña naiz,
gañera ezkon berriya,
oraiñ itxutzen ari naizena,
lenago nitzan argiya...

Garai artan, Asteasu'ko errian, *Itxutarrak* izengoitia zuan famili bat bizi zan. Famili orretan lagunik geienak itxuak ziran. Jaiotzez argiak izanik, gizon egin da gero itxutu egiten ziran. Bizi-modua ateratzearren, danboliña jotzeari ta bertso-paper saltzeari ekin oi zioten. Alzo'ko Imaz'en liburuan argibiderik asko arkituko du irakurleak famili onetzaz (Auspoa, 68-69-70, 317'gn. orri-aldea). Baita beren buruai jarri-azitako zenbait bertso ere.

Azkeneko bertso ortan Asteasu irakurtzeak, kanta auek Pello Errotarenak dirala sinistarazi dio bati baño geiagori.

(2) Antonio Ezponda, Lizantzin, Oiartzun; Florentina Perez-Salaberria, Errenteria; Monika Galarraga, Errenteria.

Orregatik, nik uste, *Argia*'n argitaratu ziranean, *Pello Errotak jarriyak* erantsi zieten bertsoai.

Bañan ez da oraindik azaldu Pello Errotak bere erriko itxuai paratutako bertsorik; bai ordea Alzo'ko Imaz'enik. Era berean, bertso auek Xenpelarrek jarriak dira.

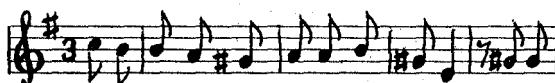
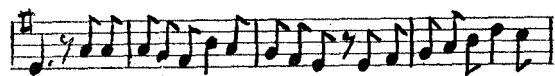
Bertsotan ezta onen izenik ageri, bañan ortan dudarik eztago. Or degu Errenteria'ko zar guziengandik datorkigun testiguanza, pasadizua zein ermitatan gertatu zan da abar esanik.

Beti bezela, eskuratu al izan degun bertso-paperik zarrenari kopiatu diogu, oraingo ontan Xenpelar il da askoz ge-roagokoa badegu ere.

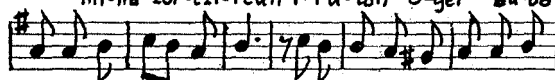
Lenengo doñua, Makazaga'ren *Xenpelar'en Bertsuak* deritzaion liburutik artu degu.

Bigarrena, Ereñozu'ko Akola baserriko Gregorio Santa Cruz'ek kantatu ta M. Yaben eta A. Zatarain jaunak idatzia da.

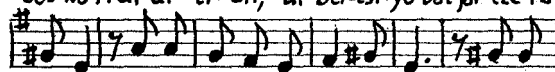
Beste doñu bat: Aita Donosti, *Euskal Eres-Sorta*, 1921, n.º 316.

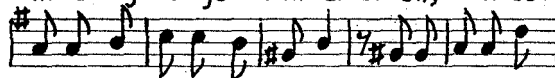
Mi-lla zor-tzi-reun i-ru-tan o-gei au-da

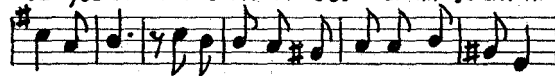
bos-ka-rren ur-ti-an, di-ber-tsi-yo bat jar-tze-ra

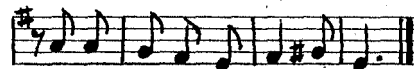
nu-a gaz-te-jen-di-en ar-ti-an; A-sen-

-tzi-yoz zan e-rro-me-ri-bat er-mi-ta txi-ki

ba-ti-an bi-da-ma-txo an i-ku-si di-tut

e-zin pa-sa-rik a-ti-an

1/ Milla zortzireun irutan ogei
au da bostgarren urtian,
dibersiyo bat jartzera nua
gazte jendien artian;
Azentziyoz zan erromeri bat
ermita txiki batian,
bi damatxo an ikusi ditut
ezin pasarik atian.

2/ Eleizan sartu ziradenian
parrez neguen atzetik,
dudarik gabe promes eginda
juanak ziraden etxetik;
majo on bana eskatzen zuten
lendabiziko itzetik,
Salbadoriak libra gaitzala
neska zarraren gaitzetik!

3/ Manifestatu ziyotengan
zer nai zukien barrendik,
Salbadoriak bere goguan:
«Juan zaitezte emendik!»
Desiuaren faltan ez dira,
egiya esango det nik:
iñork nai badu oien esposo
ezkongai daude oraindik.

4/ Eleiza ortako pasada eginda
eseri ziran soruan,
beren burubak errespetatzen
aundimendiyen moduan;
abanikurik zuten edo ez
orain ez daukat goguan,
zikiñ mantxarrik etzan arkitzen
oriyen belar onduan.

5/ Zapatatxuak txabolezkuak,
sedazko soiñak gorriyak,
lasaitasunak galdu ez ditzan
kortsiatubak gerriyak;
diremantezko belarrikuak,
begi engañagarriyak,
buruban berriz pañolituak
frantzes moduan jarriyak.

6/ Gorputz guziya seda ta zinta,
gerriyan berriz kortsia,
arritzen giñan damatxo oiek
kotxe gabe etortzia;
gustatzen zaigu aundimendiyen
moda berriyak artzia,
baiña oraindik gerta liteke
beste modatan jartzia.

- 7/ Ara nigatik esango dute:
«Pikaro begi luzia!
Gure orduko banidadiaz
kokotzeraño asia!»
«Aizazu, ez det gezurrik esan,
ala beria pasia,
pobriarentzat ez da komeni
aberatsaren klasia.»
- 8/ Galaz beteta ikusi ditut
erromeriyen bi dama,
eleizarako erropa gabe
etxian aita ta ama;
zori gaiztuan sortu ziraden
alajak eta kabana,
banidadiak familiara
errenta gutxi darama.
- 9/ Birian topo egin nituben,
esan niyoten «Ariyo!»,
korresponditu zuten ez dakit,
juan ziraden seriyo;
bati beiñepein gorputz guztitik
sedatu-zinta dariyo,
oiek guztiyak kendu ezkerro
koarto bat ez du baliyo.

10/ Beste gauzarik ez det gallendu
lupika ta pikardiya,
banidadiak galdu biar du
mundu onetan erdiya;
bestiak beste, oiek daukate
galani izugarriya:
«Lenguen moda juan da eta,
ama, ekatzu berriya!»

11/ Ama gaizuak au adituta
nola artu pazientziya?
nekerik asko berekin dauka
alabak ezin jantziya;
egun bateti bestera dator
galaren diferentziya,
modu orretan bajatuko da
pobriaren ganantziya.

12/ Begiyak beltxak, musu biribill,
zuri-gorriya larrua,
batek sudurra galanta zuben,
ai zer oliyo-jarrua!
berinajia zabaldu eta
gañian jantzi arrua,
oien bultuak baziruriyen
galera edo karrua.

13/ Neke trabaju penaz beterik
alabak munduan azi,
gurasuari esker gaiztua
orra nik adierazi;
beren burubak aundi-puntu
nai lituzkete ikusi,
lenago maiztar bizitzen dana
ez da jarriko nagusi.

14/ Jantziya bere errespetuan
artu dezagun egoki;
orra nik esan nola biar dan,
iñork ez baldin badaki,
banidadiak engañatuta
gero ez dediñ erruki:
gorputzak ez du gala biarrik,
anima garbi eduki.

15/ Batek zintura biar duela,
bestiak berriz kordoia,
anbat etxetik salduko dute
amoko edo txorroia;
gorputzarentzat apainduriya
animak dauka erdoia,
garizumaren printzipiyotik
au da galaren sermoia.

16/ Astiasu'ko danboliña naiz,
gañera ezkon berriya,
oraiñ itxutzen ari naizena,
lenago nitzan argiya;
damatxo biren pasadizua
libruan daukat jarriya,
amasei bertso txanpon batian,
moldezko letra garbiya. (3)

(3) Bertso-papera, "Imprenta y Litografía de V. Iraola", Usurbil'ko Egiluze-txiki baserria.

Zenbait tokitan aldatu egin degu paper onek diona, moldiztegiaren utsegiñen bat zalakoan, beste paperetan dagoen bezela jarriaz. Ona emen toki oiek, paper ontan nola dion esanaz: 1/5: Azentziyo zan; 6/5: gustatzen zaku; 8/6: alabak; 12/7: oien bueltuak; (gañerako paperak, batzuek *bultuak* eta besteak *bueluak* diote); 13/5: aundi-puntua; 13/7: lenago maizlan; 10/5: mundu onen erdiya.

"Argia" aldizkaria, 1933/VI/25 ta 1933/VII/2. Onek bertsoak beste orden ontan jarriak dauzka: 1, 2, 3, 4, 6, 5, 8, 9, 7, 12, 15, 11, 13, 14, 10 ta 16. Aldaketak: 1/4: gazte guztien artian; 2/1: Ermitan sartu; 2/3: promesa ein da; 3/1: Zer nai zukian manifestatu; 3/2: ziyotengan barrendik; 3/5: paltan ez daude; 4/1: Ermita ortako pasara einda; 4/2: prestatu ziran soruan; ta gañerako puntuak tokiz aldatuta orden ontan: 4/7, 8, 5, 6, 3, 4; 5/2: soña; 5/5: diamantezko belarritako; 6/1: Batek zintura bear duela; 6/2: bestiak berriz kortsia; 6/8: modutan; 7/1: Neregatikan esango dute; 7/6: ala berean pasia; 7/7: pobriarentzat ezta tokatzen; 9/3: erantzun zuten ere ez dakit; 9/6: seda ta zinta dariyo; 10/1: Beste gauzikan ez det gallentzen; 10/2: lupika edo barniya; 10/4: mundu onetan erdiya; 10/5, 6, 7 ta 8, tokiz aldatuta daude 15/5, 6, 7 ta 8'rekin; 10/5: bestia oiek berriz daukate; 11/4:

alabik; 11/6: galanen; 12/7: bultuak; 13/1: penaz beteta; 13/5: beren umeak aundi puntuan; 13/6: lituzke; 14/2: artu dezala egoki; 15/4: ama edo morroia; 15/6: animak dauka erdiya; 15/7: garizumaren asieratik; 15/8: orra galanen sermoia; 16/6: libruan daukat jarriya.

Argia'ren argitaraldi onek onela esaten du izenburuan: Bertso Berriyak Asteasu'ko Pello Errota'k jarriyak. Bañan, asieran esan degunez, Xenpelarrenak dira bertso auek.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga. — Rentería", Jose Anjel Sarasola, Olalde, Alzibar, Oiartzun; onek izenburua onela du: Bertso-Berriyak Xenpelar'ek jarriyak. Bi bertso palta ditu: 10 ta 11'garrena. Gañerakoak tokiz aldatuta daude, beste orden ontan jarrita: 1, 2, 3, 4, 6, 5, 8, 9, 7, 12, 13, 14, 15 ta 16. Aldaketak, *Argiak* dauzkan oiek berak, onako auek izan ezik: 15/3: salduko luke; 15/4: amua edo txorroia; 15/5: gorputzarentzat ganantzirik ez; 15/6: animarentzat erdoia; 15/7: garizumaren asieratikan; 15/8: au da gabaren sermoia; 16/6: liburuan det jarriya; 16/7: amalau bertso.

"Xenpelar'en Bertsuak", Makazaga, Erreterria, 1931 urte-inguruan: Onek zortzi bertso bakarrik, 1, 8, 2, 7, 4, 12, 5 ta 6'garrena, jarri diran ordenean. Aldaketak:

- 1/ Milla zortzireun irurogeita irugarrengo urtian,
Azentziyoz zan erromeriya
ermita txiki batian;
mundu onetako arrokeriya
animentzako kaltian,
bi dama gazte ikusi ditut
ezin pasarik atian.

2/1: Barrena sartu ziradenian; 2/4: juanak ziran etxetik; 2/5: nobiyo on bana; 4/1: Salbadoria bixitatuta; 4/2: prestatu diran soruan; 4/3: beren bu-rua; 4/8: oien belarri onduan;

5/ Meriñakia azpitik eta
gero soñeko berriya,
lasaitasunak galdu ez ditzan
kortsiatua gerriya;
zapatatxuak txarolatuak,
begi engañagarriya,
eta buruko pañuelua
frantzes modura jarriya.

6/5: gustatzen zaie; 6/7: oraindik oiei gerta liteke;
6/8: beste moduban jartzia; 7/1: Neregatikan esan-
go dute; 7/3: aien orduko arrokeriyan; 7/5: ez
det batere gezurrik esan; 7/6: ala berian pasia;
7/7: pobriarentzat ezta tokatzen; 8/1: Lujoz jantzita
ikusi ditut; 8/5: zorigaizto jarri zituzten;

12/ Meriñakia azpitik eta
gañetik traje arrua,
oien bueluak bazirudiyen
galera edo karrua;
gorputz ederrak alta ta liraiñ,
zuri gorriya larrua,
batek sudurra galanta zuen,
a ze oliyo jarrua!

Bertsolariya aldizkaria, 52'gn. zenb., 1932/IX/11;
onek beraren aurrekoari kopiatu dio.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxarope-
na, Zarautz, 1958: onek bertso guziak aurreko biak
bezelaxe, toki auetan izan ezik: 8/7: familitara;
12/7: aien bueluak baziruditen.

BERTSO BERRIYAK XENPELARREK JARRIYAK

Bertso auek, «Imprenta de «La Voz de Guipúzcoa»-n inprentatutako bertso-paper batetik ditugu. Errenteria'n, Jertrudis Arrieta zanaren eskutik jaso degu. Ezta paper zarra, Xenpelar il da askoz geroagokoa baizik.

Irakurlea berealaxe oartuko danez, bertso auek ez datoz neurrian juxtu, bear baño geiagotan. Xenpelar, berriz, ortan oso nekez deskuidatzen zana zan.

Orregatik, errezeloa datorkigu agian ez dirala arenak izango. Paperak «Xenpelarrek jarriyak» badio ere, ori gezurrez erantsia izan diteke, errezago saltzeko.

Korapillo askatzeko modurik, oraingoz beintzat ez degu ikusten. Duda ori bere ortan utzirik, ona emen bertsoak:

- 1/ Denen partetik laguntza on bat galdetzen diyot Jesusi,
pekatariyen bizi tristia
nai nuke adierazi;
bataiatu giñan momentutik
genduen zerua irabazi,
anima garbi iduki dezagun,
eztu galtzerik merezi.

2/ Mantxarik gabe dijuazenentzat
badira toki ariñak,
bera amatuaz dabillenentzako
gure Jainkuak egiñak;
arrosaiuak debozioz esan
eta guardatu dotriñak,
zeruko erreinuan sartu gaitezen
egiñ ditzagun alegiñak.

3/ Oraziyo onak egiñaz obe
degu denak umiltzia,
Jesusek berak e asko nai digu
mantxarik gabe ibiltzia;
betiko ez gera mundua onetan,
etorriko da iltzia,
pena izango da nork bere faltan
anima ona galtzia.

4/ Asko alditan aditzen degu
jениyo txarrak uzteko,
konfesatu ta damua artu
aurrera ez geiago asteko;
garbi apaindurik jarri gaitezen
mundua onetan besteko,
ainguruak daduzkaten pozak (1)
guk beurekiñ ikusteko.

(1) Bertso-paperean: *dauzkaten*.

5/ Pekatu egin-ta galduak giñan
erremeiorik ezpazen, (2)
konfesatuta barkatzen dira,
premiya degunak guazen;
damutasun egiazko batekiñ
penitentziya egiñ zuzen,
azken orduan mantxarrik gabe
garbi presenta gaitezen.

6/ Billeratako disimuluan
dauden soñu ta baltsiak,
animarentzat kation dator
gorputzen gustora ibiltziak;
ondore txarra berekiñ dakar
toki gaiztora biltziak,
ai zer lastima emango duen
betiko ditxa galtziak!

7/ Erretira txarrian gabiltzanak
askotan gaban gau erdi,
iñork ikusten ez gaituelakuan
egiñaz edozeiñ pikardi;
orlako jeniyaak dauzkaunak
uzten baditugu garbi,
zeruko birian aingeruak
egingo digute argi.

(2) Bertso-paperean: *erremeyorik*.

- 8/ Obra onak egin nai dituenentzat
badaude komenientziyak,
dakigulikan asko ditugu
zabarkeriyaz utziyak;
alferrik gero izango dira
negarrak eta antsiyak,
luzarokuak ez gerala emen
egon giñazke etsiyak.
- 9/ Gutxina eztanian etorriko da (*sic*)
oso sententzi tristia,
egunez edo gabaz igual,
ordu jakiñak ezta;
gure anima ainbesteraño
Jesus onari kostia,
azkenian ba pena izango da
Luzifer orri uzta.
- 10/ Etsai gaixtuen kalabozuan
sartutzen bagera baldiñ,
betiko sutan aien mendian
egon bearra ezta atsegiñ;
katez loturik penatzen beti,
iñundik eziñ igesi egiñ,
denbora dala zuzen gaitezen
orlakorik gerta ez dediñ.

- 11/ Umildadian ibilli bada
Jesus onan izenian,
bire okerrak utzi alde bat
eta segi zuzenian;
konformaturik jartzen bagera
garbi beran esanian,
estimaziyo ona izango degu
emendik guazenian.
- 12/ Denbora dala mudatutzia
obe degula gogotik,
denen maisuak orlako ordenak
biraltzen ditu zerutik;
odol guziyak ixuri zituen
denak salbatutziagatik,
pentsa dezagun Jesusek zenbat
sufritu zuan gugatik.
- 13/ Ainbeste pena sufriaztia
ai zer gauza itsusiya!
azotez ebaki ta intzi bat gabe
artu zuen pazientziya;
iru iltzekiñ lau tokitatiek
gurutze bati josiya,
gure onagatik modu onetan
utzi zuan bere biziya.

14/ Jesus maitia kulparik gabe
orra guregatik illa,
Josefatarra etorriko zaigu
anima justuen billa;
azken juiziokoak duanara (*sic*)
juango gera zenbait milla,
beste ordenarik eztingu ematen:
gaiztua ondu dedilla.

15/ Amabostgarren bertsuarekin
orra azken errematian,
relijiyua aumenta dediñ
garbi ibilli gaitian;
justuak dauka konsuelua
mundua ontatik juatian,
betiko glori ederra gozatzen
aingeruakiñ batian.

BERTSOAK

JESUSEN BOST LLAGARI JARRIAK

Onako bertso auek askotan argitaratuak izan dira bertso-paperetan, irakurleak oarretan ikusiko duanez, bañan oietako batek bakarrik esaten du Xenpelarrenak dirala.

Bertso-paper ori argitara-arazi zuana, etzan nornai, ordea; Xenpelarren illoba bera izan zan. Ala esan digu urte askoan berarekin bizi izan zan Florentina Pérez Salaberria'k.

Illobak izenburu au jarri zion paperrari: Bertso Zar Berriak Francisco Petriarena Shempelar zanak jarriak.

Esan degunez, bertso auek argitaraldi asko izan dute; besterik ezta bear, beraz, Euskalerrian oso ezagunak izan dirala jakiteko.

Bañan Euskalerrian zabaldu ez-ezik, bai sartu ere euskaldunen biotz-biotzeraño, Florentina orrek berak kontatu digun

gertaera onek ederki asko adierazten duenez:

Donostia'ko bere ezagun batek, bere eriotzako orduan, andreari bertso auek kanta-arazi zizkion; ola piztu nai izan zuan bere biotzeko damua, konfesatu ta Jaunaren aurrera garbi azaltzeko.

1/ Bost llaga sagraduen
adorazioa,
biotzetikan bada
zer orazioa!
Egunean bi aldiz
ejerzizioa
egingo baldin balitz,
au bai lezioa!

2/ Jesus, zure bost lllagak
zer nola diraden,
esaten asitzera
noa oraiñ emen;
Zeruko Aita, lagun
egidazu arren,
zure bear naiz beti
ni oraiñ eta len.

- 3/ Ezkerreko oñean
dadukazun llaga,
Jesus biotzekoa,
lastimosoa da;
gu ez galtzeagatik
ori baldin bada,
ibilli-era gaiztoai
beaiegu laja. (1)
- 4/ Eskuieko oñean
daukazu bestea,
ori da iltze batez
oin biak jostea;
oi au penagarrizko
lastima tristea
orrenbeste dolore
zuk padezitzea!
- 5/ Ezkerreko eskuan
daukazun erida,
asko da ekusteko
jartzea begira;
manifestoan dago,
klaro ageri da,
gutziz tormentu portitz
gogorra ori da.

(1) Bertsoak kopiatu dizkiogun paperak: *beaieu*.

- 6/ Eskuieko eskuan
dezu laugarrena,
ematen dizu zenbait
oñaze eta pena;
aiñ zitala izanik
etsai txarren tema,
zu zera iru iltzez
josi zinduztena.
- 7/ Lanza bat sarturikan
bular sagraduan,
orra bostgarren llaga
zure kostaduan;
gurutze santu orretan
zauden estaduan
guregatican jarri (2)
nai izan zenduan.
- 8/ Gure defensora
zergatik zeran zu,
padezitu zenduen
ainbeste tormentu;
bizi gaitean zutzaz
akordatuaz gu,
gurutze orretatik
zaitzagun libratu.

(2) Bertso-paperean: *guregatik*.

- 9/ Nere bekatua da
eralle fortitza,
zu para zaituena
orrela josita;
tristeza onetan gu
emen ekusita,
eman zenduen, Jesus,
zuk zere bizitza.
- 10/ Zu ofenditzen beti
nere pensamentuz,
itzez, obraz, deseoz,
oñaz eta eskuz;
nola bizi naiteke
onela deskantsuz:
anima loiturikan
badaukat pekatuz?
- 11/ Ai zeñek leukakean
anima garbia
zeruan ekusteko
zure arpegia!
Oraindaño egin det
zenbait pikardia,
arren izazu nitzaz
miserikordia!

12/ Zeruko abisoak
ditugu mandatuz,
etsaia bentzitzera
saiatzeko kontuz;
bete gaitzazu zure
bendiziyo santuz,
au gerta dakigula,
biba, amen, Jesus! (3)

(3) Bertso-papera, "Donostiyan: Juan Oses-en moldizteguien.", Bibliothèque Nationale, Paris.

Paper onek onako au dauka goiko aldean eskuz idatzita: *Manterola*, 1878:8n/16 ta beko aldean: 1876. Eztakigu zer esan nai duan; agian, papera argitaratu edo eskuratu zan urtea.

Bertso-papera, "Donostiyan: Juan Oses-en moldizteguien.", beste argitaraldi bat; ez nuan idatzi zeñi jaso nion.

Bertso-papera, "Imp. de B. Valverde. — Irún.", Bodleyan Library, Oxford. Aldaketak: Izenburua: Bost Ilaga sagra duen bertsoak. 3/7: ibillera gaiztuai; 3/8: bear diet laga; 5/5: manifesto dago ta; 6/8: josi ziñuztena; 8/3: padezitu zinduzten; 8/5: bizi gaitezen zugaz; 9/2: eraile portitza; 10/4: oñazez ta eskuz; 10/5: nola bizi nindeke; 11/1: Ai zeñek leu-kekien; 12/3: etsaiak bentitzera.

Bertso-paper oni itzez-itzez kopia tu diote beste auek danak:

Bertso-papera, "Oñate: Imp de M. Raldua.", Segundo Kalonje, Oriamendi baserria, Aiete, Donostia.

Bertso-papera, "Durango. — Imprenta y Librería de F. Elosu.", Manuel Urreta zana, Tolosa.

Bertso-papera, "Imprenta y Librería de F. Elosu. — Durango.", Jertrudis Arrieta Urdanpilleta zana, Errenteria.

Bertso-papera, "Guernica. — Imp. Angel de Goitia", Juan Garayalde, Orendain, Tolosa.

Bertso-papera, moldiztegi izenik gabea, bañan au ez beste dana, letra ta abar, aurrekoarekin berdin daukana, Gernika'ko Sebero Altube zana.

Bertso-papera, moldiztegi izenik gabea, Patxi La-bandibar, Larria, Oiartzun.

“Bertsolariya”, 28'gn. zenb., 1932/III/27.

* * *

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Paris'ko Bibliothèque Nationale, D'Abbadie zanaren bertso-bilduma.

Paper onek, eskuz erantsita, itz auek dauzka: *Reçu du P. de Arana en 1873*. Alare ez diogu beroni kopiatu, utsegitez josita dagoalako, ta, irakurleak ikusiko duanez, bizkaierara itzulia dagoalako. Onek esan nai du bertso auek oso zabalduak zeudela Xenpelar il da laugarren urterako.

Aldaketak: 1/3: biotzetikan balitz; 1/8: au bai orazioa; 2/1: zeure; 2/4: noa ni orain emen; 2/5: laguna; 3/2: darukazu; 3/5: gu ez galtzeagaiti; 3/7: ibillera gaiztoari; 3/8: bear diu laga; 4/1: Eskubiko oñean; 5/4: jarriaz begira; 6/1: Eskubiko eskuan; 7/4: zeure; 7/6: zeuren estaduan; 8 ta 9'garrena alkarrekin tokiz aldatuta daude; 8/1: Neure; 8/2: zergaiti; 8/8: padezidu; 8/5: bizi gaitian zugaz; 9/1: Neure pekatua da; 9/8: zeure; 10/5: nola bizi neintege; 11/4: zeure; 11/5: oraindaño in dot; 11/7: arren indazu nizaz; 12/3: epera avensuzera (*sic*); 12/7: au geure degigula.

Bertso-papera, moldiztegi izenik gabea, Manuel Lekuona apaiz jaunaren bertso-bilduma. Aldaketak: 1/3: biotzetikan balitz; 2/1: zeure; 3/2: Jesus biotzea; 3/7: ibillera gaiztoari; 3/8: bear diogu laga; 4/1: Eskumako oñean; 6/1: Eskubiko eskuan; 7/4: zeure; 8 ta 9'garrena alkarrekin tokiz aldatuta; 8/1: Nere; 8/3: padezidu; 8/5: bizi gaitian zugaz; 9/8: zeure; 10/5: neindeke; 10/8: badet nik bekatuz; 11/4: zeure; 11/6: ainbat pikardia; 11/7: arren indazu nizaz.

* * *

Len esan degunez, Xenpelarren illobak berriro agertarazi zituan bertso auek.

Izenburua onela jarri zion: "Bertso zar berriak Francisco Petriarena Shempelar zanak jarriak".

Aldaketak: lenengo ta bigarren bertsoa, alkarrekin tokiz aldatuta daude; 3/7: ibillera gaiztuai; 3/8: biar degu laja; 4/1: Eskubiko oñian; 4/7: gutatik orrenbeste; 5/3: basta da ikusteko; 5/7: guttiz tormentu gogor; 5/8: fortitza ori da; 6/1: Eskubiko eskuan; 7/1: Lantzaz pasaturikan; 7/2: bular sagradua; 7/4: zure kostadua;

8'garren beste bertso au dakar:

Pentsatzen degunian
Jesus gurutzian,
zer oñaziak dauzkan
iltze bakoitzian,
kostadu sagradua
lantzaz pasatzian,
odol-tanto bat ez da
bere gorputzian.

Urrena, 10 ta 8'garren bertsoa dakarzki: 8/1: Gure Salbadoria; 10/2: gure; 10/5: nola bizi gindezke; 10/8: daukagu pekatuz;

11'garren beste bertso au:

Ezpadegu jetxi nai
betiko infernura,
aienatu gugandik
moda ta pintura;
begiratu zaiogun
Jesusi burura,
zerekin pintatua
daukan buru ura.

12'garren tokian, beste paperetan 9'garren dagoana: 9/1: Gure; 9/2: erakille portitza; 9/5: Ebagandik galduak; 12/8: zuk zure bizitza.

BERTSO BERRIAK
SENPELARREK JARRIAK
DIOSKODOK BERE ALABARI
LEPOA KENDUTAKO BIZITZA
SANTA BARBARARI

Doña, Makazaga'ren *Xenpelar'en Ber-
tsuak* deritzaion liburutik artu degu.

Beste doña bat: Aita Donosti, *Euskal
Eres-Sorta*, 1921, n.º 221.

1/ Santa Barbara, zure bizitza
kantuz bear det zabaldu,
argitasun bat memoriyara
nai badirazu biraldu;
biotzak poza, mingañak ere
zerbait itzegingo al du, (1)
ejenplo ori aditu faltan
iñor eztedien galdu. (2)

2/ Iñork nai badu atentziorik (3)
desioarekin para, (4)
aren bizitza kantatuko det
munduan legerik bada;
milla sei eun urte pasiak (5)
jaiorik Santa Barbara,
aitak lepua kendu ziona,
Bitinia'ko alaba.

(1) Zenbait bertso-paperetan: *zenbait*.

(2) Zenbait bertso-paperetan: *eztedic* eta *extendiñ*.

(3) Bertso-paper zarrenetan: *iñork badu*; nabarmen dago zerbait falta dala. *Nai* erantsi diogu, falta dana ori dalakoan.

(4) Zenbait bertso-paperetan: *pasa*.

(5) Zenbait bertso-paperetan; *pasak*.

3/ Barbarak aita zuen pagano
Jaunaren beldur gabia,
alabak berriz naiago zuen
kristiandadeko legia;
orientalen bataiatu zan
izanik umildadia,
orain zeruan gozatzen dago
bere eternidadia.

4/ Barbara zuen aitak lenago
estimatua izana,
kolejiyo bat berak eginta
estudiatzen zeukana;
argitasun au memoriyara
ango maisuak emana,
orientalen kristau egin zan
Bitinia'tik joana.

5/ Andik etxera etorri eta
aitari zion eskatu
iru leioko obra berri bat
berak nola egin juzgatu;
alabak esan zuan moduan
agudo zuan prestatu,
bañan oraindik zertarako zan
etzuen manifestatu.

- 6/ Iru leioak Trinidadiak,
 au da señale klarua,
 personak dira diferentiak,
 Jaungoiko bat egiazkua;
 Barbarak oiek adoratzeko
 beregan zeukan gogua,
 munduan obra onak eginta
 gero betiko zerua.
- 7/ Orra Barbarak agindutako
 ermita txikiya egiñ, (6)
 ustez etzuen alabarentzat
 orretarako eragiñ;
 esaten zion ezkon zedilla
 aitak nai zuen batekiñ,
 erreino artan guztiyen buru
 jarriko zala erregiñ.
- 8/ Barbarak eztu gogorik izan
 jolas oiek aditzeko,
 erantzun zion zartu zala ta
 umillago ibiltzeko,
 Jesus zeukala bere maisua
 nola bizi agintzeko;
 orduan aita asi zitzaion (7)
 desafioka iltzeko.

(6) Zenbait bertso-paperetan: *ermita txikiyan egin.*

(7) Zenbait bertso-paperetan: *asitzayon eta desafico.*

- 9/ Alaba igesi aita ondotik
obeditzeko argana,
mendia lertu milagroztan eta
ezkutatu zan barrena;
arrapatuta jo ta errira
governadore batena,
aren legera muda zedilla
bestela biziya pena.
- 10/ Joka golpatu, gañera preso
idolo oien mendian,
Barbara beti Jaunari deika
zeguen fede onian;
Jesus zerutik bisitatzera
etorri zitzaionian,
kartzelan kura egin zion ta
sano bidaramonian.
- 11/ Birtutearen indarra zeukan
enemigoak austeko,
kriatura bat mundura sortu
orrenbeste ikusteko!
Milagro ori egiñagatik
etzeuden libre uzteko:
aien legera biur zedilla
edo bularrak mozteko.

12/ Orduan ere lengo itzian
firme zeguen jarriya, (8)
Jesusengana entregatua
izanik fede garbiya;
gero bularrak moztu zizkaten,
au zan lastimagarriya,
kulparik gabe ikusi zuen
tormentu oien berriya.

13/ Bularrak moztu eta eraman
kalabozuan barrena,
Barbara bere itzian firme,
aitak ori zuen pena;
gubernadore batek eman du
erremateko ordena:
ezpatarekin lepua bertan
kentzia zala onena.

14/ Santa Barbara eriotzian
egiten zitzaion asi
barkazioa eskatu eta
orazio bat Jesusi;
barbaro oiek begien bistan
illta nai zuten ikusi, (9)
bañan etzuen aitarengandik
orrelakorik merezi.

(8) Zenbait bertso-paperetan: jarrita.

(9) Zenbait bertso-paperetan: zuen.

15/ Guraso batek umiarentzat
izan olako biotza!
Aitak esan du: «Nik egingo det
alabaren borrerotza!»
Deseo ori logratu eta
artu ezpata zorrotza,
bertan lepua kendu ziyon da
lagatu zuen il otza.

16/ Esan biar det nola izan zan
gizon oien ondoria,
biyak tximistak erre zituen,
au da milagro obia;
lendabiziko aita kiskali,
gero gobernadoria,
orreatik da Santa Barbara
suaren defensoria.

17/ Konzepzioko donzellatasun
birjindadia zeukana,
ogei urtean aitak lepua
ezpataz kendu ziyona;
Abenduan zan martiri ori,
illak laugarren eguna;
gorputzak penak, animarentzat
gero betiko fortuna.

18/ Bertso berrien errematian
eskatzen dizut zedorri:
iltzian zure konpañiyara
al baniteke etorri;
martiri onen penak zer ziran
orra atentzioz jarri,
ejenplo ori izan dedilla
munduan oroipengarri. (10)

(10) Bertso-papera, "Imp. de B. Valverde. — Irún", Usurbil'ko Egiluze-txiki baserria.

Au da eskuratu degun bertso-paperik zarrena; bañan ez da iñola ere Xenpelarren denborakoa, askoz geroagokoa baizik.

Paper oni kopiatu diogu, toki auetan izan ezik: 1/5: zenbait; 1/8: eztedic; 2/1: Iñork badu atentziorik; 2/2: pasa; 2/5: pasak; 7/2: txikiyan; 8/7: asitzayon; 8/8: desafico; 12/2: jarrita; 14/6: zuen; 15/7: bertan lepua kendu ziyon.

Bertso-papera, "Imp. de Vda. de B. Valverde. — Irún", Gregorio Mujika zanaren bertso-bilduma, Donostia.

Bertso-papera, "Rentería: Tip. Vda. Valverde", Fernando Artola, "Bordari", Ondarrabia.

Bertso-papera, "Imprenta y Librería de Elosu. — Durango", Florentina Pérez Salaberria, Erreterria.

Bertso-papera, "Guernica. — Imp. de Goitia y Compañía", Isabel Zuaznabar, Basoaundi, Lasarte.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Segundo Agirrezabalaga, Azpeitia.

Auek guziak, lenengo aitatu deguna bezelaxe.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Antonio Arsuaga, Oiartzun: Aldaketak: 2/1: Aditzeko gogorik duenak; 2/2: arreta aundiya para; 2/4: munduan legerik baldin bada; 9/7: dedilla; (Gañerako guzia, lenengo papera bezelaxe.)

“Xenpelar'en Bertsuak” Liburua, “Makazaga'ren irarkolan, Miteri 32, Errenderi”, 1931 urte-inguruan: Onek, 14 ta 17'garrena falta ditu. Ta gañera al-daketa auek ditu: Izenburua: Santa Barbara'ren Martiriyua; 1/5: biyotza pozaz, mingaňak ere; 2/1: Atentziyorik iňork badauka; 2/5: milla ta seireun urte pasian; 2/6: jaio zan Santa Barbara; 2/7: moztu ziyona; 3/1: Barbarak zuan aita pagano; 4/3: berak egiňik; 4/5: argitasun bat ango maisubak; 4/6: memoriyara emana; 5/1: Kolejiyotik etorri eta; 5/3: obra txiki bat; 5/4: nola egin berak juzgatu; 5/5: ziyon moduan; 5/6: aguro ziyon prestatu; 5/7: baňan artian zertarako zan; 5/8: etziyon ma-nifestatu; 6/1: Iru leiua, Trinidadia; 6/2: orra si-ňale klarua; 6/4: Jainko bat egiazkua; 6/5: aiek; 7/2: ermita txiki ura egiň; 7/7: erreinu artan jarri-ko zala; 7/8: guzien buru erregiň; 8/2: arren itzak aditzkeo; 8/3: esaten ziyon zartu zala ta; 9/1: Ala-ba iges; 9/3: mendiyak lertu; 9/5: joka; 9/7: mu-da dedilla; 10/3: Barbara beti Jaunarengana; 11/3: mundura jaio; 11/5: milagru ori eginda ere; 11/7: aren legera muda dedilla; 12/1: Barbara beti bere itzian; 12/3: entregatu ta; 13/7: lepua bertan; 13/8: zala; 15/2: alako; 15/7: moztu ziyon da; 15/8: an utzi zuen ill otza; 18/5: martiriyuen pe-nak zer diran; 18/7: izan dediyen.

Makazaga'k inprentatutako argitaraldi guziak, al-daketa oiek berak dauzkate.

“Bertsolariya” errebista, 19'gn. zenb., 1932/1/24, Makazaga, Errenteria.

Bertso-papera, “Imp. Macazaga / Rentería”, Ba-lentin Muguruza, Elosiaga, Azpeitia.

Bertso-papera, “Imp. Macazaga / Rentería”; ez nuan apuntatu zeñi jaso nion.

Bertso-papera, “Imp. Macazaga. — Rentería”, Maria Oiarzabal, Makutso baserria, Oiartzun.

Jauregi'tar Luis: “Xenpelar Bertsolaria”, Itxarope-na, Zarautz, 1958: Makazaga'ren argitaraldiak be-zelaxe.

BERTSO BERRIAK

MUNDUKO ARROKERIYAK ZER SENTENTZI EKARRIKO DUEN ERAKUS-TEKO SENPELARREK JARRIAK

Konfesoarenak esan oi die erriak bertso auei. Oso ezagunak dira Euskalerriguzian. Doñua, Errenteria'ko Juan Zabaleta bertsolaria zanaren eskuz idatzi batetik artu degu.

- 1/ Bertso berriyak jartzera nua
iñork nai badu ikasi,
orretarako nere burua
sartu biet lendabizi;
mundu ontako pasadizua
nai nuke adierazi,
asko gabilta arrokeriyan
elizagandik igesi,
geren animaz oroi gaitezen,
ez du galtzerik merezi.

- 2/ Eskolarikan eztaukat bañon
esango ditut egiyak,
zer sententzia ekarriko duen
munduko arrokeriyak:
elizarikan ikusi nai ez,
beti festara begiyak,
beren buruak apaindu eta
«nun dira erromeriyak?»...
gaztiak nola ibiltzen diran
badaki bertsolariyak.

- 3/ Festara jua da gau ta gaberdi
beren buruak ondatzen,
zarrak igual ikusten dira
kriantza txarrak banatzen;
mundu ontako bizi-moduaz
jartzen naiz konsideratzen:
anima galdu kulparik gabe,
gorputzak abandonatzen...
despeida txarra guretzat dator
ezpagerade mudatzen.

4/ Funtziyo eta erromeriyak
mundutarrentzat egiñak,
bañan ez dute konsideratzen
nola den buru-ariñak;
errespetua guardatzera
enpeñatu alegiñak,
edo bestela guretzat dira
eternidadeko miñak,
bere eskutik arren iruki
gaitzala Ama Birjiñak!

5/ Elizarako deboziyoric
ez degu artzen erdiyak,
orregatikan eldu zaizkigu
kastigu izugarriyak;
asko onela egoten dira
meza entzuten jarriyak:
ausentziyan da argureriyan,
mingañaren pikardiyak;
aditu nai eztuenik bada
itxi bitza belarriyak.

6/ Elizatikan ateratzian
junta alkarren ondora,
bi debozioz baldin badaude
iru murmuraziora:
«Meza luzian egondu gera
eziñ pasarik denbora»;
beren animak desanparatu,
etsaiarentzat mejora,
oiek orrela gertatzen dira,
guazen konfesiya.

- 7/ Asko onela ekusten dira
esanez: «Konfesatzera?
Naiago nuke pausoa egiñ
aurrera bañan atzera!»
Urtian beingo jornara dute
mundua engañatzera;
modu orretan, pekatariya,
konbertituko etzera,
bere anima entregatzen du
fariseoen etxera.
- 8/ Urtian beingo konfesiya
geienak gogo txarrian,
«Egunez askok ikusten gaitu,
guazen illunabarrian!»
Damurik gabe prestatzen dira
sazerdotien aurrian,
txikiak esan, aundiak utzi,
irutatik bi gordian,
beste munduan ageriko da
orrelakuak nor dian.
- 9/ Konfesatu ta au esateko
kanpora atera artia:
«Munduarekin kunplitu degu,
urte beteko pakia!»
Bañan orrela ezta serbitzen
Jaunaren bodondatia,
ordu batetik bestera dator
emengo errematia,
pekatuentzat itxiya dago
zeruetako atia.

10/ Barrabas dabill gu toriatzen
galtza gorriyak jantziya,
desanparatu dezagun ori
artu dezala etsiya;
infernurako izan ez dediñ
animaren sententziya,
konfesio on bana egiaz egiñ,
kunplitu penitentziya,
obra onakin logra dedilla
zerurako lizentziya.

11/ Pekatariya sartutzen bada
etsai gaiztoen artera,
ura andikan libratutzeko
bitartekorik ote da?
Ordu bi daude mundu onetan
konparaziyo batera,
oriyek nola pasako diran
kontuak ongi atera,
biziyo txarrak engañatzia
animarentzat kalte da.

12/ Bataiotikan artu genduen
Jaungoikoaren graziya,
kontu eztediñ galdu zerua
lenago irabaziya;
guregantikan lagatu zuan
Jesusek bere biziya,
ekusten degu nola dagan
gurutzari josiya,
bera serbitzen pasa dezagun
eternidade guziya.

13/ Zar eta gazte, pobre ta aberats,
maizter eta nagusiyak,
ez gaitzala arren desanparatu
Jaungoikoaren grazিয়ak;
animarentzat kaltian datoz
gorputzaren malezিয়ak,
zertako dira tratuak eta
munduko irabazিয়ak?
emen utzita juanak dira
oraindañoko guzিয়ak.

14/ Bertsolariyak bere burua
zertako egiñ justua?
bestela pobre bizi naiz bañan
pekatuz aberastua;
alde batera utzi dezagun
mundu ontako gustua,
edo bestela guretzat dator
sententziaren bat estua,
Jesusengana biur gaitezen,
eztago gutzaz aztua.

15/ Animak garbi jarri ditzagun
al bada kristau guzিয়ak,
eta irabazi gogor egiñaz
etsaiakiko auzিয়ak;
pekatutikan zer datorkigun
ondo gaude ikasিয়ak,
gero damurik ez du izango
munduan ondo bizিয়ak,
orretarako lagun deigula
Jaungoikuaren grazিয়ak. (1)

(1) Bertso auen lenengo argitaraldia eztegu, da-

murik, iñun ere arkitu. Eskuratu ditugun bertso-paper guziak, Xenpelar il da askoz geroagokoak dira. Ortatik naste aundia sortu zaigu, argitaraldi batetik bestera aldaketa asko baitago.

Bertso-paperik zarrena, Manuel Lekuona apaiz jaunaren bertso-bilduman billatu degu. "Vergara: Imp. de J. López" en egiña dago. Puska batzuk falta ditu, ta 1, 2, 3 ta 5'garren bertsoak eztaude osorik. Zarrena dan ezker, beroni kopiatu diogu, puskatua dagoan bertso oietan izan ezik —auek beste paperetatik osatu ditugu—, ta bai beste tokitan ere, gure iritzian beste paperetan obeto zegoanean. Zuzendutako toki oiek, onako auek dira: 3/5: bizi-moduak; 6/9: oiek orla gertatzen dira; 8/3: egunez askok ikusiko gaitu; 12/5: guregatikan lagatu zuen; 13/9: emen utzita juaten dira; 14/7: edo bestela etorriko zaigu.

Amabostgarren bertsoa falta du; bañan beste bertso-paper guziak badakarte, ta jarri egin degu noski.

Ortaz gañera, izenburuaren puska aundi xamarra falta du, eta ezta au besterik irakurtzen: lerro batean, BERRIAC; eta bestean, EC JARRIAC. *Sempellarrec jarriac* ote zion? Eztakigu, ta pena aundia da, Xenpelarrenak dirala ez baita iñoiz ere esaten 1927'garren urte artean, guk eskuratu ditugun argitaraldietan beintzat.

1927'garren urte ontan, Apirillaren 24'an, *Argia* aldizkariak argitaratu zituan, izenburu luze onekin: Bertso Berriak / munduko arrokeriyak zer sententzi ekarriko duan erakusteko Sempelar'ek jarriyak.

Ziur asko, izenburu ori bertso-paper zarren batetik artuko zuan; etzuan noski berak bere burutik asmatuko. Orregatik, gure argitaraldi ontan ere izenburu ori bera jarri nai izan degu.

Ona orain argitaraldi bakoitzak guk emen jarri degunarekin dauzkan aldaketak:

Argia, 1927/IV/24: 3/2: zarrak berdintsu ikusten dira; 3/4: oitura txarrak banatzen; 3/8: gorputza; 3/9: bukaera txarra guretzat dator; 3/10: ez-

pagerade aldatzen; 4/3: bañan ez degu; 4/4: nola geran buru-ariñak; 4/6: beti egin alegiñak; 4/7: guretzat daotz; 5/3: eltzen zaizkigu; 5/7: ausentziyan da arguriyuan; 6/1: atera eta; 6/7: geren animak; 7/1: ikusten gera; 7/3: naigo degu pausua eman; 7/5: jornada degu; 8/5: prestatzen gera; 9/1: au esaten da; 9/8: munduko errematia; 9/9: pekatuarentzat; 11/2: tartera; 11/3: ura andikan ateratzeko; 11/8: ondo kontubak atera; 12/5: lajatu zuen; 14/1: Bertsolariyak zertako egin; 14/2: bere burua justua; 14/7: edo bestela etorriko zaigu; 15/10: gure Jaunaren graziyak.

Argia, 1933/VI/4 ta 11: aurrekoa bezelaxe.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea; ez nuan apuntatu zeñi jaso nion. Onek ere aldaketa askotxo dauka: 1/10: ez du galtzia merezi; 3/3: ikusten gera; 3/5: mundu ontako pasadizua; 4/3: baña ez degu; 4/4: nola geran; 4/6: beti egin alegiñak; 4/7: guretzat datoz; 5/3: sortu zaizkigu; 5/5: asko ondo ikusten gera; 5/7: arguriyuan; 6/1: atera eta; 6/3: bagaude; 6/7: geren; 7/1: ikusten gera; 7/3: naiago degu pausua eman; 7/5: jornara degu; 7/6: jendia engañatza; 7/7: pekatariya modu orretan; 8/2: gogo txarrian; 8/4: iñulabarrian; 8/5: prestatzen gera; 8/9: agertuko da; 9/1: au esatia; 10/9: logra dezagun; 11/2: tartera; 11/3: ura andikan ateratzeko; 11/5: bi ordu daude; 11/8: ondo kontubak atera; 11/9: biziyo txarrez; 12/3: begira galdu ez dedin zeruba; 12/5: guriagatik bajatu zuen; 14/1: Bertsolariyak zertako egin; 14/2: bere burua justua; 14/9: Jesusengana oroï gaitezen; 15/10: gure Jaungoikuaren graziyak.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga. — Rentería", Pakti Labandibar, Larria, Oiartzun. Aurrekoa bezelaxe. Ta 15/10: Jesus onaren graziyak.

"Bertsolariya", 27'gn. zenb., 1932/III/20. Izenburua: Konfesiuyen gañian Xenpelar'ek jarriyak. 1/3: nere burua sartu bear det; 1/4: ortarako lendabizi; 1/5: mundu ontako pasadizua; 1/10: eztu galtzia merezi; 3/3: zarrak berdintsu ikusten dira; 3/4:

oitura txarrak banatzen; 3/8: gorputza; 3/9: bukaera txarra; 4/6: beti egin alegiñak; 4/7: guretzat datoz; 5/3: eltzen zaizkigu; 5/7: arguriyuan; 6/1: atera eta; 6/7: geren; 7/1: ikusten gera; 7/3: naiago degu pausua eman; 8/2: gogo txarrian; 8/5: prestatzen gera; 9/8: munduko errematia; 11/2: tartera; 11/3: ateratzeko; 11/8: ondo konbak atera; 12/5: lajatu zuen; 14/1: bertsolariya zertako egiñ; 14/2: bere burua justua; 14/7: edo bestela etorriko zaigu; 15/10: gure Jaunaren graziyak.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria": Aurrekoa bezelaxe, ta: 5/9: aditu ez duenik bada; 10/7: konfesio on bana egiñaz, gero; 14/7: etorko zaigu.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Inazio Otamendi, Bentzalaga, Bidania. Onek iru bertso falta ditu: 2, 11 ta 12'garrena. Beste guziak *Bertsolariya*-k bezela, auek izan ezik: Izenburua: Konfesiyuaren Gañian (Xenpelarrek jarriyak); 7/1: Asko onela ikusten dira; 7/3: naiago dute pausua eman; 7/5: jornara dute; 7/8: dijua konferatzera; 7/10: farisenen antzera; 8/5: prestatzen dira; 8/6: konfesorien aurrian; 9/9: pekatarintzat; 10/7: konfesio on bana egin dezagun; 15/10: Jaunagoikuaren graziyak.

Bertso-papera, "Artes Gráficas Pasajes, S. L.", Loita-azpikoa baserria, Errezil. Izenburua: Bertso Berriyak Txenpelarrek jarriyak. Bertsoak, "Bertsolariya" k bezela.

Bertso-papera, "Tip. C. Berroya. — Vergara", Joakin Ganborena Zabala, Errenteria. Onek 15'garrren bertsoa falta du; gañerakoen tartean beste lau bertso auek sartzen ditu:

Konfesiua ona izateko
sarritan entzuten degu:
Jaungoikuari lendabizitik
bere grazia eskatu,

eta norberan kontzientzia
ondo-ondo esamiñatu,
pekatu txiki eta aundiak
dan bezela akusatu,
Jaungoikuaren ofentsak dira,
biar zaiguz ba damutu.

Da propositu firmia ere
aurrerantzerako artu,
ipintzen deuskun penitentzia
ainbat lasterren kunplidu,
konfesorien kontseju onak
memorian ondo artu,
pulpituetatik ere sarritan
klaru dute predikatu,
onek onela egin biar dira,
bestela ezin salbatu.

Personarik onenarekin
beti peleatutzen du,
zeren gaiztuak berekin beti
daduzkalako katigu;
doskoitatuek kalabozuan
ondo loturikan ditu,
errebafñutik kanporakuak
gura lituke arrapatu,
bere grilluan jausi baño len
arren bada akordatu.

Demoniuen izketarekin
ez gaitian engañatu,
bestela bere enbustieriaz
betiko galduko gaitu;
bere antzeko aguazil batzuk
munduan ere baditu,
ardiz jantzita dabiltez eta
ezin leizkez ezagutu,
euren barruak otsuak dira
da asko dute engañatu.

Nabarmen dago bertso auek ez dirala Xenpe-
larrenak, norbaitek aren sallari erantsitakoak baizik.

Ta berriak erantsi ez-ezik, aldaketa asko sartu zuan gañerako bertsoetan: 1/3: nere burua sartu biar det; 1/4: orretarako lenbizi; 1/7: nola gabiltzan arrokerian; 1/9: gure animaz kontu eduki; 1/10: eztu galtzia merezi; 2/1: Estudiorik eztaukat baño; 2/3: zer sententzia izango duan; 2/6: beti piestan begiak; 3/1: Fiestara juenda; 3/4: kriantza txarrak zabaltzen; 5/2: ez dadukagu erdiak; 5/3: orregatikan etorri zaizgu; 5/7: gogorazio ta nasai-keriak; 5/9: ez duenik badago; 5/10: itxi beza; 6/6: ezin pasaurik denpora; 6/7: anima; 6/9: onek onela; 7/1: Asko onelan; 7/2: Izanaz konfesatzera; 7/3: luke; 7/10: fariseuen antzera; 8/2: geienez gogo txarrian; 8/3: egunez asko begira dago; 8/5: damurik gabe jartzen dirade; 8/10: tranposuak nor-tzuk diran; 9/2: kanpora urten artian; 9/5: baña orrelan ez da kunplitzen; 9/8: munduko errematia; 9/9: obe izango da geure fabore; 9/10: jartzia Jesus maitia;

10/ Luzifer dabil ku toriatzen
 praka gorriak jantzia,
 ondo esanaz da inbusterialaz
 galtzen dau mundu guztia;
 bere izketa labanetara
 arrimatzen da jentia,
 guzia berak preso artzeko
 zabaltzen ditu sariak,
 katigatu ta ipintzen ditu
 gure anima tristiak.

11/3: ateratzeko; 11/7: oiek nola pasauko diran; 12/1: Batiotikan; 12/5: lagatu zuen; 12/9: pekatar-riak salbatziagatik; 12/10: artu du eriotzia; 13/1: Pobre ta aberats, zar eta gazte; 13/3: ez deiguzala arren desiau; 13/4: munduko interes andiak; 13/5: kaltian dira; 13/6: gurari ta maliziak; 13/9: bertan utzita jua oi diraz; 14/1: Bertsolariak zertako egin; 14/2: bere burua justua; 14/10: gugaz. Ta 15'garrena falta du.

BERTSÒ BERRIAK
JESU-KRISTOREN PASIUARI
JARRIAK

Bertso auek Xenpelarrenak dirala, Makazaga'k esan zuan lenengo aldiz, «Bertsolariya» aldizkarian, 27'gn. zenbakian, 1932/III/20'an. Ori bera esan dute gerroztikako argitaraldi guziak. Bañan lenagokoak eztute egille-izenik batere aitatzen. Ala ere, Makazaga'ren esana ontzat ar genezake, garai artako errenteriar zarren aotik ala jasoko baitzuan.

- 1/ Fedeko egia bat
kantuko moduan:
zer pena pasa zuan
Jesusek munduan;
ia, nere kristauak,
aditu kontuan:
izan bearko genduan
zerutik kanpuan,
Jesukristo ill ez balitz
gurutze santuan.

- 2/ Pazkuaren aurreko
ostegun-gaba zan,
Jesus odol isurtzen
egona baratzan;
baldin bere Aitaren
borondatia bazan,
eriotzatik libratzia
posible ote zan,
ezetz esan zion da
oso bildurtu zan.
- 3/ Jesus ordurako zan
Judasek saldurik,
baita bere anima
betiko galdurik;
judu odol-zaliak
gaizki informaturik,
etzioten arkitu
iñun pekaturik,
preso eraman zuten
sokakin loturik.
- 4/ Ogei ta amar dirutan
egiñik tratua,
Judasek saldu zuan
Jaungoiko justua;
bere gaizki egiñaz
txit ernegatua,
piko batetik soka
lepotik lotua,
ostiral-goizian zan
Judas urkatua.

5/ Ainbeste soldadu tzar
Jesus lotutzera,
andik eraman zuten
Anasen etxera;
gero berriz Kaifasi
presentatutzera,
zer dotriña zedukan
kargu artutzera;
zerutik jatxi zala
gu salbatutzera.

6/ Pensatu zuten, Jesus
zalako erua,
buruan sartutzia
arantzaz korua;
ainbestez etzan ase
Kaifasen gogua,
Pilatosi biraldu
Jaun Soberanua,
onek egin zezala
iltzeko modua.

7/ Pilatos jarririkan
Jesus juzgatzeko,
bañan ezin billatu
kulparik iltzeko;
gero agindu zuan
azotatzeko,
eriotzarik gabe
ala libratzeko,
bañan agindu zuten
gurutz-iltzatzeko

8/ Bost milla ta geiago
azote lenbizi,
alako martiriorik
ez du iñork ikusi;
tormentu oiek danak
emanik Jesusi,
gero eraso zioten
berriz Pilatosi,
gurutze baten puntan
bear zala josi.

9/ Ainbeste desafiyo
aditu onduan,
Pilatos bildurtu zan
alako moduan;
jartzeko gurutze bat
Berari lepuan,
Kalbario'ko mendira
arekin dijuan,
Pilatosek sententzia
ala eman zuan.

10/ Gurutze bat emanik
Bera jositzeko,
Kalbario'ko puntan
an ikusitzeko;
Jesus konformatu zan
danak sufritzeko,
borondatez biziya
emen utzitzeko,
munduko pekatuak
erremeditzeko.

11/ Jerusalem'go kale
orietatikan
mendra artu zuten,
sokaz loturikan;
pauso bat ezin eman
gurutze-petikan,
Jesusen enpeñuak
ziran gugatikan,
libratziagatikan
gu pekatutikan.

12/ Kalbario'ko mendi
bide gogorrian
iru bider erori zan
Jesu-Kristo lurrian;
bere Ama Santisima
zajuan aurrian;
ikusirik Semia
ezin egiñian,
zer pena egongo zan
aren barrenian!

13/ Laguntzeko artu zuan
Simon Zirineo,
ojala pensatuko
balitz egunero;
ibilli ez gaitezen
damututa gero,
Simonen pausuetan
jarraitzia dago,
bost aldiz aditzen da
kulpitotik klaro.

- 14/ Allegatu ziranian
mendi santu artan,
iltziakin josi zuten
esku ta oñetan;
zeru-lurren jabea
gurutze orretan,
gure salbazio-eske
Aitari benetan,
zeñi etzaio jartzen
biotza penetan?
- 15/ Amabietan zuten
kurutzian jarri,
zorrak pagatutzeko
pekatariari;
erregu egin zion
Aita Eternuari,
arren barkatutzeko
aren etsaiari;
orra zenbat nai zigun
Jesu-Kristok guri!
- 17/ Zer pena pasa zuan
Jesusek gugatik:
zintzilika iru ordu
gurutze batetik;
lantza sartu zioten
bular sagradutik,
ala ere biziko zar
oiek danakgatik,
borondatez il zan gu
salbatziagatik.

17/ Kunplimentu emanik
Jesusek lanari,
pekatariakgatik
artu zuanari,
San Juan utzi zion
bere ordez Amari,
espiritua berriz
Aita Eternuari,
despeira egin zion
mundu guziari. (1)

(1) Bertso-papera, "Imp. de P. M.", Segundo Aguirrezabalaga, Azpeitia.

Bertso-papera, "Azpeitia. — Imp. de P. Martinez.", Bodleyan Library, Oxford. Aurrekoa bezelaxe.

Bertso-papera, "Imp. de Quintanilla. — Zarauz", Egiluze-txiki baserria, Usurbil.

Bertso-papera, "F. Muguerza ta Semeen moldizteguian", Joakin Ganborena Zabala, Erreterria. Aldaketak: 5/1: Ainbeste soldadu zan; 7/10: gurutzian iltzeko; 10/4: au ikusitzeko.

Bertso-papera, "Tip. Ereña, Buen Pastor, 2", Fernando Artola, "Bordari", Ondarrabia. Aurrekoa bezelaxe.

Bertso-papera, "Imp. de S. de Diego. — Eibar", Fidel Uria apaiza zana, Azpeitia. Aurreko biak bezelaxe.

"Bertsolariya" aldizkaria, 27^{gn.} zenb., 1932/III/20. Izenburua: Jesukristoren Pasiua Xenpelar'ek jarriyak. (Len esan bezela, onek esan zuan lenengo aldiz bertso auk Xenpelarrenak dirala.) 1/1: Fedeko egiya da; 1/2: kantuzko moduan; 3/6: gaizki formaturik; 4/5: bera gaizki egiñaz; 5/1: Ainbeste soldadu zan; 11/6: gurutze betikan.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga.—Rentería", Juan Jose "Beltza", Aginaga, Usurbil. Aurrekoa bezelaxe.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Zarauz, Itxaropena, 1958. Aurreko biak bezelaxe.

"Euskal-Erriko Kanta zarrak", Número 4; (Ezta izen orrekin Makazaga'k argitaratu zuan liburua, moldiztegi orrek berak atera zituan orri batzuk baik.) Aurreko irurak bezelaxe.

(1866)

BERTSO BERRIAK

Bertso auei buruz auxe bakarrik dakigu: Xenpelarrenak dirala. Ala esaten da bertsoen atzean firma bezela: Senpelarrek jarriak.

1/ Milla zortzireun irurogei ta
seigarren urtian guaz,
bertso berriyak jartzera nua
munduko pausa galduaz;
bire gaiztoko galaniyarik
ez artu geren buruaz,
anima garbi para dezagun
mantxa guziyak kenduaz.

2/ Zeruko Aita, zure biar naiz,
eskatzen dizut graziya,
fedea santura biurtu dedin
dudan daguen guziya;
oponiyua bire askotan
zabaltzen dago asiya,
etsai gaiztuen atzaparretan
tentaziyuak josiya.

- 3/ Nere burua santu egin ta
ez naiz asiko ezertan,
guziyak gera pekatariyak,
ezta dudarik orretan;
asko desioz engañatzen da,
bestiak berriz obretan;
fede gaiztoko mandamentuak
animarentzat sobretan.
- 4/ Aita Santua Jaungoikuaren
urrengo agintariya,
mandamentuak nola guardatu
erakusteko jarriya;
mundu guzian predikatzen du,
au da fedeko egiya,
aren kontrako pekatariya
dago lastimagarriya.
- 5/ Nola biar dan dakigula're,
kontra gabiltza erdiyak,
aditu eziñ litezkeenak
mingañaren pikardiyak;
mundu ontako interes eta
egun engañagarriyak
konsideratzen jarrita negar
egiñ lezake arriyak.

6/ Etsai gaiztuen tentaziyuak
ezpaninduke josiko,
pekatuaren lasatasunak
nuke adieraziko;
gorputzak diyo biziyo txarrak
ez dituela utziko,
gero anima kondenatua
eternidade guziko.

7/ Jaungoikoaren kontra gabiltza
gerentzat zori gaitzian,
fede au eziñ sarturik nabill
jendiaren biotzian;
Barrabas bere Satanasekin
presente eriotzian,
egun bi emen gustora pasa,
infernurako iltzian.

8/ Gorputza il da anima bizi, ,
arentzat mantxa gaiztuak,
orra munduko Indiyak eta
interesaren gustuak;
zenbat dirade komeni eztan
moduan aberastuak?
eternidade guziyan gero
tormentu kruel estuak.

- 9/ Zer izango da pena geiago
anima baten galera?
enterratzen du kalabozora
etsai gaiztuen aldera;
denbora jua ta ezta biguntzen
Jaungoikuaren kolera,
sententzi ori jakiña dago
deskuidatutzen bagera.
- 10/ Utzi munduko arinkeri ta
bire gaiztoko pausuak,
nola diraden esaten digu
Jaungoiko amorosuak,
gorputzagandik apartatzeko
pekaturako lazuak,
betiko pena izan eztezan
gero anima gaisuak.
- 11/ Jolas oiekin biotz gogorrik
ez baldin bada mugitzen,
iruritzen zat salbatutzeko
bire gaiztoan gabiitzen;
damutasun bat artu dezagun
asi gaitezen umiltzen;
guregantikan lastimagarri
Jesus gurutzian il zen.

12/ Tunika zuri penagarri bat
jantzi ziyoten soñian,
azotaturik burlatu zuten
berak nai zuten añian;
iltzeko jarri ama negarrez
gurutziaren oñian;
ainbeste pena sufritu zuten
Galbario'ko gañian.

13/ Guregatikan pasatu zuen
eriotzako ordua,
iltzez josi ta gero arantzez
egiñ zioten korua;
au da zeruko eta lurreko
gauza guzilyen burua,
zure legia burlatutzeko
zeñek biar du gogua?

14/ Ai, nere Jesus redentoria,
maisú bat obeditua,
etsai gaiztuen eskuetara
iltzeko errenditua;
gure anima izan derilla
tribunalera deitua,
damu det, Jauna, biotz guztitik
bedori ofenditua.

15/ Pekatariyak izan bagera
geren animen kaltian,
damutasun bat artu dezagun
munduan geran artian;
Aita San Pedrok sartu gaitzala
zeruetako atian
Jesus onaren konpañiyara
aingeruakin batian.

16/ Gero gloria gozatutzeko
sartu gaitezen zeruan,
beste gauzarik ez desiatu
biotzian ta goguan;
amasei bertso nere graziya
jakin dezaten munduan,
eskola gabe jarriyak dira
entenditzeko moduan. (2)

Senpelarrek jarriak

(1) Bertso-papera, "Vergara'n: Francisco María Machain-en moldiztegiaren", Aita Jose Inazio Arana'ren bertso-bilduman, Loiola'n.

Moldiztegiaren utsegitez gaizki zeudelakoan, zuzendu egin ditugu an da emen itz batzuk. Onela dio berez bertso-paperak: 5/1: Nola biar dakigula're; 5/3: aditu eziñ litezkenak; 6/3: pekatuaren lasatasunak; 6/5: gorputzak diyo biziyo txarra; 14/7: damur det, Jaun, biotz guztitik; 14/8: bedor ofenditua.

(1867)

BERTSO BERRIAK
SENPELARREK JARRIAK

TONKIN'EKO OBISPO JAUNAREN BIZITZA,
BALENTIN BERRIOTXOA, ZENTURIA'N
MARTIRIZATUA, 1861'GARREN URTIAN,
SANTU GUZIEN EGUNEAN,
ELORRIO'KO NATURALA.

Balentin Berriotxoa'ren bertso auek, Azken Juizioarenakin batera, Xenpelarrek jarritako bertsorik ezagunenak izango dira.

Berriotxoa, 1861'garren urtean il zan; Xenpelarrek, 1867'garrenean jarri zituan bertso auek, sei urteko tartea besterik gabe.

Eztakigu nundik atera zituan argibideak. Agian, ordurako bertso-jartzalle bezela oso ezaguna baitzan, eliz-gizonen batek emango zizkion.

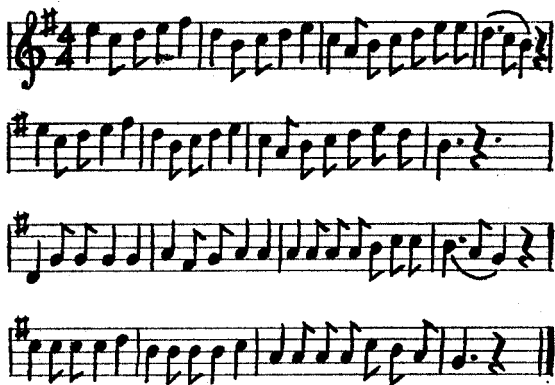
Bigarren bertsoak dionez, artean euskal martiri berriaren gurasoak bizirik zi-

ran, eta aiengana ere elduko ziran bertso auek.

Jainkoak bakarrik daki zenbat aldiz argitaratu izan diran. Ala ere eztago batetik bestera esateko lain dan aldaketarik. Gure iritzirako, oso gutxitan gertatu izan da, jarri-aldi bat ainbeste aldiz argitaratu ta ain gutxi aldatua izatea.

Gauza jakiña dana, bertso auek Euskalerriko bazterrik azkeneraño sartu ziran. Ta ala, bertsolari baten bertsoak askoz geiago ezagutu-arazi dute Berriotxoia Euskalerrian, eliz-gizonen sermoi, idatzi ta gañerako egiñal guziak baño.

Doña, Makazaga'ren *Xenpelar'en Bertsuak* deritzaion liburutik artu degu.

- 1/ Milla zortzireun irurogei ta
au zazpigarren urtia,
Kristo zerutik jetxi zanetik
oneraño bitartia;
iru obispok pasatu duten
martiriyuaren fuertia!
penagarriya izan da oien
munduko errematia.

- 2/ Baten bizitza kanta dezadan
au da bigarren bertsoa,
Elorrio'ko naturala da
Balentin Berriotxo;
aita ta ama Bizkaia'n daude,
semia an il da gaizoa,
salbajietan kunplitu zaio
eriotzako plazoa.

- 3/ Amairu urtetik amabostera
estudiyo bat ikasi
gero aitaren ofizioa
erakusten zuten asi;
gogoa zeukan apaiz eginda
naiago zuela bizi,
tormentu gutxi mundu onetan
eztu beregan ekusi.

4/ Berrogei urte orain zituen
gertatu balitz bizirik,
ogei ta zazpi lendabiziko
estudiatzen asirik;
seminario batera joan zan
karpintero ikasirik;
negarrez nabil aren pausoak
ezin adierazirik.

5/ Seminario eder batian
Logroño'n apaiz egiña,
beste guziak bañan lenago
ikasirik esamiña,
buru abilla izanik eta
fede santurako fiña;
negarrez urtu laitake artaz
akordatuko bagiña.

6/ Ogei eta lau urte zituen,
etzeukan memori illa,
kolejiyoko maisuak beziñ
estudiante abilla;
obispo jaunak ezaguturik
justua eta umilla,
agindu zuen meza emanta
erretiratu zerilla.

- 7/ Goizeko labak jotzian meza
eman ta konfesiya,
barau eginez obra onetan
pasatzen zuen denbora;
pobrerik inoiz etortzen bazan
eskian atal ondora,
bere ogia ari emanta
deboziyua gogora.
- 8/ Logroño'n meza eman zuen ta
Elorrio'ra etorri,
predikatzen da konfesiyan
bere erriyan zan jarri;
Azpeitiya'ko San Inaziyo'n
bisita egin du sarri;
azkenerako arren pausoak
ziraden lastimagarri.
- 9/ Suertatu da gure Balentin
San Inaziyo'n sartzia,
pensatu zuen ango Padria
adbertentzian jartzia
nola nai zuen Santo Domingok
zeukan jantziya artzia,
ia fabore egingo ziyon
al bazuen ekartzia.

- 10/ Ango Padriak maite izanik
ipiñi zuen kontuan,
agindu zion sartu zerilla
Ocaña'ko komentuan;
bire guzian eskian joan zan,
gaubak askotan kanpuan,
bere korputza azotatuaz
allegatzen zan lekuan.
- 11/ Allegatu zan Ocaña'ra ta
eman zioten jantziya,
berak nai zuen korputzarentzat
alako penitentziya;
munduko gauza guztiyak beti
alde batera utziya,
neke trabaju naigabietan
artu du pazientziya.
- 12/ Gure Balentin Berriotxoak
egin zituen pausoak,
konsideratzen jarri ezker
dirade lastimosoak;
beti negarrez Jesusengana
zabaldurikan besoak,
aren biotza konsolatzen du
zeruko usai gozoak.

13/ Pasiatzera etzan joaten
komentuko lagunakin,
etxian zeukan tertulia ona
errosario birekin;
bere korputza martirizatzen
azote diziplinakin,
oraziyoak baliyo badu
zeruan dago Balentin.

14/ Bakardadian oneraño zan
Balentiñen istoriya,
Ocaña'tikan Manilâ ziran
zortzi ministro abiya,
barkuan ere sufritu dute
makiña bat komeriya;
biotza penaz urtu laitake
ez baldin bada arriya.

15/ Ocaña'tikan Manila'raño
barkuan bost illabete,
jakiña dago izango zala
asko leguaz aparte;
zortzi ministro oien artian
au zan sobresaliente,
gure Balentin ango maisuak
obispo nonbratu dute.

- 16/ Ango Padriak agindu ziyon
esku-bidia artzeko,
predikatutzen asi zerilla
kristandadian jartzeko,
konfesiyo ta barau-egunak
animaz akordatzeko,
pekatuaren mantxa Judasen
kalabozuan sartzeko.
- 17/ Artua jan ta ura erari
arri gañian lo egin,
beti Jesusi erregututzen
gutaz akordatu dedin;
kristandadia nai zuenari
konfesiyoak eragin,
jakiña dago salbajiakin
etzeguala atsegin.
- 18/ Erreinu artan gobernadore
salbajien nagusiya,
Jaungoikoaren bildur gabia
estranjeriyan aziya;
relijiyoko fede santuan
jarri nai duen guziya,
agindu zuen plazan kentzeko
ezpatarekin biziya.

19/ Garagarraren lendabiziko
goizian ziraden asi,
arratserako bost milletatik
etzan granorikan bizi;
fede santuko kristabak iltzen
zituenian ekusi,
Balentin bere lagunetara
abiatu zan igesi.

20/ Pedro Almato eta bestia
Jeronimo Hermosilla,
gero Balentin Berriotxo
saltatu zan oben billa;
iru obispo juntatu ziran,
zeukaten biotz umilla,
aien bizitza laster izan da
martirizatuta illa.

21/ Arrapatuta kate gogorrez
lotuak zeuden elkarri,
iltzeko eman sententziya ta
kartzela banetan jarri;
soldadu-tropa baten erdiyan
gero plazara ekarri,
ezpatarekin lepuak moztu
dizkate lastimagarri.

- 22/ Orretarako eskatu zuten
ordu beteko lekua,
Jaungoikoari egin artian
beren ofrezimentua;
governadore batek eman du
pena kastidarekua,
iñor oietaz damutzen bada
bertan kentzeko lepua.
- 23/ Iru obispo oien korputzak
ogei eta lau orduan
iduki eta enterratuak
urrikaltzeko moduan;
Oriental'ko probintzian da
Jeu-dat deitzen dan lekuan;
erregutzen det aien animak
gerta ditezen zeruan.
- 24/ Orra ogei ta lau bertso berriyak
ejenplo eder batian,
oroipengarri kanta ditzaten
pekatarien artian;
ai, gure Jesus, eskatzen dizut
grazi (y) au errematian:
komeni da ta sartu gaitzazu
zeruetako atian. (1)

(1) Esan bezela, jarri-aldi au ere aldi askotan argitaratua izan da, bañan batetik bestera oso aldake-

ta gutxi dago, edo, obeto esateko, aitatzeko difia dan aldaketarik eztute.

Bañan alkarri kopiatzan ibilli zirala, nabarmen ikusten da, moldiztegi-utzeziñak ere alkarri kopiatzen dizkiote ta.

Ona emen gure eskuetara eldu diran argitaraldien berri:

Bertso-papera, "Vergaran: Francisco M.ª Machain-en moldizteguien", Paris'ko *Bibliothèque Nationale*'n.

Asieran esan degunez, bertso-paper au, eskuratu degun zarrena ez-ezik, Xenpelarren denborakoa da. Orregatik berari kopiatu diogu, gure iritzian moldiztegiak utsegin zuan toki auetan izan ezik: 1/4: bitaryian; 5/8: akordatu; 6/1: ta; 10/7: korputzak; 11/6: utziyak; 13/2: komentu; 14/3: Manilara; 16/3: predikatzen; 18/7: plaza; 19/3: arratsera.

Bertso-papera, moldiztegi izenik gabea, Chicago'ko New Library'n.

Bertso-papera, moldiztegi izenik gabea, Aita Jose Inazio Arana zanaren bertso-bilduman, Loiola'n.

Bertso-papera, moldiztegi izenik gabea, Usurbil'ko Egiluze-txiki baserria.

Bertso-papera, "Tolosa: Imprenta de E. López", Aita Agirretxe'ren bitartez eskuratua.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Jose Maria Mujika, Inza Naparroa.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Berriz'ko etxe batetik, Aita Santiago Onaindia'ren bitartez.

Bertso-papera, "Imp. de B. Valverde. — Irún", Azpeitia'ko Fidel Uria apaiza zana.

Bertso-papera, "Imp. de B. Valverde. — Irún", Bodleyan Library, Oxford.

Bertso-papera, "Rentería Tip. Vda. de Valverde", Alkiza.

Bertso-papera, "Imprenta y Librería de Elosu. — Durango", Maria Oyarzabal, Makutso baserria, Oiarzun.

Bertso-papera, "Durango. — Imprenta y Librería de Elosu.", Joakin Ganborena Zabala, Errenteria.

Bertso-papera, "Durango. — Imprenta y Librería de Elosu.", Eujenio Bidea Agirre, Leioa, Bizkaia.

Bertso-papera, "Imp. de S. de Diego. — Eibar", Josefa Aizarna, Aizarna.

Bertso-papera, "Imp. de S. de Diego. — Eibar", Garro baserria, Getaria.

Bertso-papera, "Imp. de S. de Diego. — Eibar", Loita-azpikoa baserria, Errezil.

Bertso-papera, "Durango. — Imp. de Roberto Soñoaga", Jose Ramon Errazkin Lujanbio, Gazteluene, Alza.

Bertso-papera, "Guernica. — Imp. de Goitia y Compañía", Manuel Lekuona apaiz jauna.

Bertso-papera, "Guernica. — A. de Goitia y Compañía", Urtia baserria, Elgoibar, Antonio Arrillaga zanaren bitartez.

Bertso-papera, "Guernica. — A de Goitia y Compañía", Jose Antonio Berrondo, Erdiko-etxe, Errenteria.

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Errenteria'ko Makazaga'renean eskuratua.

Bertso-papera, "Imprenta Macazaga. — Rentería", Adelina Sarasola, Lexo bertsolariaren alaba, Donostia.

"Xenpelar'en Bertsuak" liburua, Makazaga, Errenteria, 1931 urte niguruan.

"Bertsolariya", 17^{gn.} zenb., 1932/I/10.

Manuel de Lecuona: "Literatura Oral Euskérica", Beñat Idaztiak, Donostia, 1936.

Manuel de Lecuona, "Literatura Oral Vasca", Edit. Auñamendi, San Sebastián, 1965.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxaropena, Zarautz, 1958.

(1867)

BERTSO BERRIAK SENPELARREK JARRIAK

Bertso auen argitaraldirik zarrena, guk eskuratu ditugunetan, beste askotan bezela, Bergara'ko Franzisko Maria Matxain'en moldiztegikoa degu. Paris'ko *Bibliothèque Nationale*'n dago, ta mikrofilmez etxeratu genduan.

Zorionez, urtea ere badakar: 1868. Urte berean jarria ote zan? Izan degu ori jakiteko modurik. Orra nola:

Bigarren bertsoan onela esaten da:

Abenduaren lendabiziko
goizeko zazpiyetan zen,
tenplo santuan egondua naiz
sermoi eder bat aditzen...

Danok dakiguna, bi Abendu dira: bata, urtearen azken illabetea; bestea, eliz-

-urtearena, Gabon-egunaren aurreko lau igandeak. Ain zuzen, azken juizioko ebanjelioa, igande oietako lenengoan irakurtzen da.

Xenpelar zazpietako mezetara joana zan beraz, eta sermoiean entzun zituane-kin, bertso auk paratu zituan.

Berak dionez, Abenduaren lendabiziko eguna zan. Ori kontuan arturik, asi giñan aztertzen Xenpelarren denboran zein urtetan tokatu zan lenengo Abendu-igandea illaren lendabiziko egunarekin. Ta ori, 1867'garren urtean gertatu zala arkitu genduan.

Bertso auk, urte orretan jarriak dira beraz; ain zuzen, Xenpelarrek iltzeko bi urte palta zituanean.

Gero, inprentara bialdu ta onek bere lana egin bitartean, urte berria sartuko zan.

Orregatik, 1868'garren urtean egiña bada ere, Bergara'ko bertso-paper ori degu lenengo argitaraldia.

Ta au eskuratzeaz ikaragarri suerte ona izan degu. Ala, ainbeste ta ainbeste argitaralditan, zeñi kopiatu bear genion du-darik ez degu izan.

Doñua, Makazaga'ren *Xenpelar'en Bertsuak* deritzaion liburutik artu degu.

Beste doñu batzuek: Azkue, *Cancionero Vasco*, n.º 600, 648; Aita Donosti, *Euskal Eres-sorta*, 1921, n.º 224, 225.

- 1/ Komeni diran bertso berriyak
esplikatu al banitza,
aditutzia desio duen
bati eman diyot itza;
bailiak eta soñu ederrak
engañatuta gabilitza,
animarentzat kaltian dator
gure munduko bizitza.

2/ Abenduaren lendabiziko
goizeko zazpiyetan zen,
tenplo santuan egondua naiz
sermoi eder bat aditzen;
Jesusen llaga preziosuak
astera nua berritzen,
Zeruko Aita, lagun zaidazu
entendimentua argitzen.

3/ Pekatariyak artu dezagun
dolori au biotzian:
gugatik zenbat sufritu zuen
Jesussek eriotzian;
firme gabiltzan faltatu gabe
fede santuko itzian,
gero anima izan eztedin
infernurako iltzian.

4/ Nere kristabak, birian dator
azken juizioko eguna,
jakiña dago begiyen bistan
ikusi biar deguna:
Josefetako zelai santuan
tronpetak soñu illuna,
galduak pena eramango du,
justuarentzat fortuna.

5/ Munduko gauzen errematia
dakar azken juiziyuak:
auts biurtuta utziko ditu
erri ta palaziyuak,
mendiyak lertu alkarren kontra,
erreino eta naziyuak...
sententzi ori botako digu
Jesusen bendiziyuak.

6/ Itxasuak su, eguzkiya illun,
illargiya odolak artu,
lurak ikara eta gañera
erriyo danak agortu,
munduko gauza baliyosuak
erre ta ikatz biurtu...
pekatariyak umill gaitezen
bada zerekin beldurtu.

7/ Eriotzaren larritasuna,
suspiriyuak barrendik,
nai eztegula bertan il biar
anparo gabe iñundik;
Josefetako zelai santura
bilduko gera emendik,
ezta zeruan sartuko Jesus
desanparatzen duenik.

8/ Jesus zerutik Josefetara
aingeruakin batian,
pekatariyen artzai umilla
badator oroi tartian;
zelai santura bilduko gera
bire guztiyak betian,
gure orduko larritasuna
sententziya eman artian!

9/ Alkarren bistan emango digu
sententziya bat zorrotza,
gure faltak an agertu biar,
gaiztuarentzat zer lotsa!
Pekatariryak altxa dezagun
Jesusengana biotza,
konsideratu nola gugatik
pasa zuen eriotza.

10/ Josefetako zelai santuan
askok degu ekusiko
Jesus nola dan sententziya bat
guri ematen asiko;
gaiztua dana infernurako,
onik eztu mereziko,
justuarentzat zeruko silla
eternidade guziko.

11/ Aita Santu ta errege oiek,
obispo ta apaiz guziyak,
pobre aberats dianak berdiñ,
maisú orren justiziyak;
diruak eztu an baliyoko,
ori gauden ikasiyak,
zeñi beria emango digu
Jaungoikuaren graziyak.

12/ Anima galdu baten tormentu
eta naigabe aundiyak
zer diran eziñ konsideratu
gizonaren memoriyak;
eternidade guztiko pena
etsaien mende jarriyak,
orra munduko gustuak eta
egun engañagarriyak!

13/ Guztiyak gera pekatariyak
desioz edo obretan,
tentaziyuak guretzat dira,
ezta dudarik orretan;
gorputz argala erortzen bada
bere biziyo txarretan,
gero anima entregatzen du
etsaien atzaparretan.

14/ Bi bire dira ezker da eskui,
komeni da ikastia,
aukeran gaude, bata zerura,
infernurako bestia;
gure anima Jaungoikoari
ainbesteraño kostia,
ia zer pena izango duen
Luziferrentzat uztia!

15/ Infernua da kalabozo bat
mortal ikaragarriya,
sartutzen danak ikusiko du
tormentu oien berriya;
Luzifer dago ango errege
ezpatarekin jarriya,
orren mendian egon biarrak
animak daukan larriya!

16/ Zeruak dauzka amabi ate,
aingeru bana guardiyan,
urrez egiñak murallak eta
alaja fiñak erdiyan;
gloriyak daukan edertasuna
musikaren alegriyan,
premiyu ori alkanzatzera
gabiltzan fede garbiyan!

17/ Aita Santua Erroma'n dago,
izena Pio deritza, (1)
aren kontrako enemiguak
inguratuak dabilta;
Jaungoikoaren birtutia da
beti errenditzen gaitza,
kristau fielak, kunpli dezagun
ebanjelijoko itza.

18/ Bertso berriyen errematia
zer datorkigun jakiña,
orra nik esan nola diraden
gustuak eta samiña;
zeru eder au alkanzatzeko
enpeñatu alegiña,
zu bitarteko ezkatzen zaitut,
aingeruen Erregiña. (2)

(1) Pío bederatzigarrena, 1792'ean jaioa, 1846'-
ean Aita Santu egiña, ta 1878'ean illa.

(2) Bertso-papera, "Vergara 1868. — Imp. de
Francisco M. Machain". Au da Xenpelarren denbo-
rako argitaraldi bakarra, gure eskuetara eldu dirane-
tan. Oni kopiatu diogu noski.

Jaunak bakarrik daki geroztik zenbat aldiz publi-
katu diran bertso auek. Gure eskuetaraño iritxi di-
ran argitaraldiak izendatze utsarekin, errenkada luzea
osatu degu, irakurleak ikusiko duanez. Orregatik
luzetxo litzake bakoitzaren aldaketak emen jartzea.
Ta, ain zuzen, eztago aldi ontan ori egin bearrik,
guziak aldaketa ber-berak dauzkatelako. Onek esan
nai du bata besteari kopiatzen ibilli dirala. Alda-

keta oiek lenengo sartu zituana eztakigu nor izan-
go zan, bañan bai ondo sartu zituala.

Orregatik, egokien ala iritzita, lenengo aldaketa-
pilla ori jarriko degu emen; ta urrena argitaraldien
berri emango degu. Beste aldaketarik ere badute,
bañan oso gutxi; oietatik nabarmentxoena bakarrik
jarriko ditugu.

Aldaketak:

1/6: engañaturik; 2/7: zadazu; 3/2: doloria
biotzian; 3/3: Jesusek zenbat sufritu zuan; 3/4:
gugatik erotzian; 4/6: tronpeta soñu illuna; 6/2:
ilargia odolaxkatu; 7/2: suspirioa barrundik; 7/6:
juango gera emendik; 8/4: badator oien artean;
edo bestela: badator oien tartean; 8/5: zelai
santura juango gera; 9/3: gure obrak an azaidu
bear; 9/7: konideratu gugatik nola; 10/2: asko
degu ikusiko; 10/5: gaztiak danak infernurako;
10/6: onak ez du mereziko; 10/7: justuarentzat ze-
ruan silla; 11/3: pobre ta aberats dianak berdiñ;
11/7: emango dio; 12/5: penak; 12/6: ez aien
mende jarriyak; 13/1: guziok; 14/3: aukeran dau-
de; 14/7: artuko duen; 15/3: an sartzen danak
ikasiko du; 15/7: arren mendean egon bearra;
15/8: daukan; 16/1: Zeruak ditu; 16/3: urrez mu-
rallak egiñak eta; 16/7: ia gabiltzan fede garbiyan;
16/8: an sartzeko iltzean; 17/2: batzuek: izena Pio
deritza; ta besteak: izena Leon deritza; 17/4: in-
guraturik; 18/1: errematian; 18/3: orra nik esan
nola bear dan; 18/4: egiñ justu esamiña; 18/5:
premiyo ori alkantzatzera.

Gogoan artzekoa da 16/7 ta 16/8'an gertatua.
Aldaketa auek lenengo sartu zituanak onela jarri
zitian:

ia gabiltzan fede garbiyan
an sartutzeko iltzean.

Utsegite aundi xamarra zan, puntua ere galeraz-
ten dio ta. Alare etziran orretzaz oartu geroztikako
argitaraldi geien-geienak, eta ori ere artu zioten.

Nabarmen dago, beraz, itxu-itxuan kopiatzen ziotela alkarri. Denborarekin konturatu ziran oker orretzaz, eta asi ziran bertso-bukaera ori itxuraz jartzen.

Luxe xamarra litzake bakoitzak nola dakarren adieraztea, ta naikoa izango da esan degunarekin.

Argitaraldiak:

Bertso-papera, "TOLOSA: Imp. de E. López.", Jose Maria Satrustegi, Luzaide.

Bertso-papera, "Imprenta y librería de Osés", Manuel Lekuona apaiz jauna, Andoain.

Bertso-papera, "EIBAR. — Imprenta de Pedro Orúe.", Florentina Pérez Salaverria, Errenteria.

Bertso-papera, "EIBAR. — Imprenta de Orúe.", ez nuan apuntatu zeñi jaso nion.

Bertso-papera, "EIBAR. — Imprenta de Pedro Orúe.", Manuel Urreta, Tolosa.

Bertso-papera, "EIBAR. — Imprenta de Pedro Orúe.", Paris'ko Bibliothèque Nationale.

(Eibar'ko Orue'neko lau argitaraldi auek diferentek dira.)

Bertso-papera, "Imprenta y Librería de F. Elosu. — DURANGO.", Oxford'ko Bodleyan Library.

Bertso-papera, "IRUN: Imp.erde", Jertrudis Arrieta zana, Errenteria. (Papera zikinduta dago, ta puntuz jarri deguna ezin irakurri da.)

Bertso-papera, "Irún: Imp. de B. Valverde", Aita Donosti zanaren beltso-bilduma, Lekarotz.

Bertso-papera, "Imp. de Vda. de B. Valverde. — Irún", Isaak Lopez-Mendizabal, Buenos Aires.

(Valverdef'neko iru argitaraldi auek diferentek dira.)

Bertso-papera, "Imp. S. de Diego. — Eibar", Eulojio Mujika, Ipiñarri, San Prudenzio, Bergara.

Bertso-papera, "Imp. S. de Diego. — EIBAR", Inazio Ugartemendia, Bentzalaga, Alkiza.

Bertso-papera, "Tip. de S. de Diego. — Eibar", ez nuan apuntatu zeñi jaso nion.

Bertso-papera, "Imp. de Saturnino de Diego. — EIBAR", Isidora Mokoroa, Tolosa.

(Eibar'ko Diego'neko lau argitaraldi auek ere, diferenteak dira.)

Bertso-papera, "Iñaki Deunaren irarkola, 28. — Donostia, 1926", Jose Anjel Sarasola, Olalde, Alzibar, Oiartzun.

Bertso-papera, "Imp. de Quintanilla. — ZARAUZ", ez nuan apuntatu zeñi jaso nion.

Argia aldizkaria, 1926/X/17.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga. — Rentería", Eleizgaray, Ondarrabia.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga. — Rentería", Jose Maria Ariztondo, Muño, Bidania.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga. — Rentería", Sebastian Salaberria, Oriamendi, Aiete, Donostia. 1/5: soñubak eta baile ederrak; 13/6: zenbait bi-ziyo txarretan.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga. — Rentería", Fernando Artola, "Bordari", Ondarrabia. 13/6: zenbait bi-ziyo txarretan; 18/7: bitartekotzat eskatzen zaitut.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga. — Rentería", Balentin Muguruza, Elosiaga, Azpeitia.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga. — Rentería", Makazaga'renean bertan jaso.

(Makazaga'ren sei argitaraldi auek ere, diferenteak dira.)

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Inazio Zabala, Olazabal-berri, Alzo. Onak bi bertso falta ditu: 13 ta 15'garrena. Beste aldaketa batzuk: 7/8: ofendituzen duanik; 17/3: etsai gaiztoaz; 17/4: inguraturik gabiltza; 18/7: Zu bitarteko jarri nai zaitut.

Argia aldizkaria, eztakigu zein egunetakoa, Manuel Beraza apaiz jauna, Urretxua: 18/7: zu bitarteko ipintzen zaitut.

Argia aldizkaria, eztakigu zein egunetakoa.

(*Argia* irutan aitatu degu; irurak argitaraldi diferenteak dira.)

Bertso-papera, moldiztegi-izenik gabea, Juan Basurko zana, Irun. Beste aldaketa batzuk: 3/4: gugatik oroitzian; 7/8: ofendituzten duanik; 13/7: entregatzen da; 15/3: an sartu danak ikasiko du; 17/3: etsai gaiztoaz; 17/4: inguraturik gabiltza; 18/7: Zu bitarteko jarri nai zaitut.

“Xenpelar'en Bertsuak”, liburua, Makazaga'ren Irarkolan, Errenderi, 1931 urte-inguruan; beste aldaketa batzuk: 6/1: Itxasoa, su, eguzki, illun; 12/6: ez aien mende jarriyak; 13/6: bere guziyo txarretan.

Bertsolariya aldizkaria, 18'gn. zenb., 1932/I/17. (Aurrekoa bezelaxe.)

“Literatura Oral Euskérica”, Manuel de Lekuona, Beñat Idaztiak Editor, Legazpi, 5, Donostia, 1935: 3/4: gugatikan oroitzian; 4/4: azken juizio-eguna; 12/6: ez aien mende jarriyak; 13/6: bere kutizi txarretan; 15/1: Infernua da kalabozo bat; 18/7: Zu bitarteko ipintzen zaitut.

“Xenpelar Bertsolaria”, Jauregi'tar Luis, Kulixka-Sorta, Itxaropena, Zarautz, 1958. (Aurrekoa bezelaxe.)

“Literatura Oral Vasca”, Manuel de Lecuona. Editorial Auñamendi, San Sebastián, 1964. (Aurreko biak bezelaxe.)

Bertso-papera, “TOLOSA: Imprenta de Eusebio López.”, Aita Agirretxe'k eskuratua, Arantzazu.

Argitaraldi onek ere, besteak daukaten aldaketa-pilla bera dakar, iru edo lau tokitan izan ezik. Bañan bai besteak ez dakarkiten beste pillak ere. Orregatik atzenerako utzi degu argitaraldi onen berri ematea, naiz-ta pranko zaarra izan. Ona emen beste aldaketa oiek:

2/2: zazpiretan; 4/5: zelai santuko; 5/1: Mundu guziaren errematia; 6/7: kristau fiolak umil gaiten; 7/3: nai ez duala bertan il bear; 8/4: or dator oien tartian; 9/3: gure paltak an arkitu bear;

10/3: Jesus sententzi tokatzen dana; 10/4: ematen zaigu asiko; 10/6: onak ez deu mereziko; 11/7: zeñi beria emango dion; 12/7: orra zer diran munduko gusto; 12/8: egun engaňagarriak; 13/3: tentazioa guretzat dago; 13/4: ez dago dudarik orretan; 13/6: berez bizio txarretan.

Beste argitaraldi batzuk ere badira, bañan eztauzkat nere mende. Oiek aztertzeak denbora asko bear luke, probetxu gutxi emateko; oso aldaketa berri gutxi aterako baigenduke.

(1869)

BERTSO BERRIAK

Sail ontako zortzigarren bertsoak oneladio:

Erregiña emendik
bialdu ta sarri...

Erregin ori Isabel bigarrena da, 1868'garren urteko Agorraren 30'an reboluzioak bialdu zuana. Ain zuzen, reboluzio ori sortu zanean, erregiña Donostia'n zan, eta Irun'dik barrena erbesteratu zan.

Orregatik onela dio lenengo bertsoak:

Milla zortzireun da
irurogei ta zortziyan.
asunto bat asi da
gure probintziyan...

Bañan bertsoak eztaude urte orretan jarriak, urrengoaren asieran baizik. Orra nola dion bigarrenak:

Orañ urte berriyan
sartuak gerade,
bañan lengo zarrían
asiyak dirade...

Ta gogoan artu bear luke irakurleak,
1869'eko urte ori Xenpelar il zan urtea
dala.

Bertsoak iru burutapen dituzte: fue-
roak, pakea, ta, irugarrena, apaizak eta
jesuitak.

Euskaldunak aspalditik beren fueroak-
gatik kezketan zeuden; kendu nai zituz-
tenak bazirala ondotxo zekiten. Erregiña
bota zuan reboluzioak ere ez ote zuan
olako asmorik izango?

Pakea ere kolokan zebillela adierazten
digute bertso auek. Ain zuzen, 1869'ngo
Uztaillean, Cataluña'ko Figueras eta Na-
parroa'ko Iruña Don Karlos'en alde altxa-
tzeko asmotan zebiltzan; bañan liberalak
aurretik jakin ta azpi-lana garaiz desegin
zuten. Partida batzuk ere altxatu ziran
La Mancha'n, Extremadura'n, Toledo'n ta
abar, bañan menderatuak izan ziran. Ra-
da karlista jeneralak Bera'tik sartu ta
Euskalerría armetan jartzeko asmoak
izan zituan; bañan ontan ere liberalak,
zer zerabilkian aurretik jakin zuten, ta

Rada'k Frantzia'n gelditu bearra izan zuan.

Auek guziak Uztailla ezkeroztik gertatu ziran. Bertsoak, berriz, urte-asierakoak dira. Ta gerra etzan Euskalerrian benetan asi 1872'gn. urtea baño len. Ondo aurretik aditu zuan, beraz, Xenpelarrek gerra-usaia.

Reboluzioak Urriaren 8'an osatu zuan gobernu berria, ta onek andik lau egunera, illaren 12'an, jesuitak erbestera bialdu zituan. Ontaz ere mintzatzen da Xenpelar.

Ta beste zenbait bertsoetan esaten denez, gobernuak apaizak beren lanak debalde egitea nai zuala ematen du. Orren kontra azaltzen du Xenpelarrek bere burua.

Bertso auek kanta-paperetan zabaldu ziran, bañan egille ta moldiztegi-izenik gabe. Ezta arritzekoa, emen esaten diran guziak etziran gobernuaren gustokoak izango-ta.

Bertso-paper ori, dudarik gabe Xenpelarren denborakoa, Donostia'n arkitu genduan, Joakin Yrizar jaunaren liburutegian.

Bertso auek Xenpelarrenak dirala, bes-

te ainbeste aldiz bezela, Makazaga'k esan zuan lenengoz, 1932 urtean, *Bertsolariya* errebistan. Geroztikako argitaraldi guziak ori bera diote. Makazaga'k seguru aski, Errenteria'ko bertso-zaleen aotik jasoko zuan ori. Ta, nik uste, ontzat ar genezakeana da.

Makazaga'k amaika bertso ditu, ta aldaketa asko bertso bakoitzean. Nere iritzirako, bertso oiek norbaiten aotik jaso zituan, Xenpelarrenak zirala esan zion orretxen aotik alegia.

Geroztikako argitaraldi ta iturriak ere ori bera dute: bertso gutxi ta aldaketa asko. Iñongo paperetatik ez, bañan norbaiten aotik jasoak dirala señale garbia, noski.

Yrizar jaunak papera eman-ezean ez genduke, beraz, jarri-aldia osorik ipintzerik izango. Milla esker.

Lenengo doñua, Errenteria'ko Juan Zabaleta bertsolaria zanaren kuaderno batetik artu degu.

Bigarrena, Juan Zabaleta'ren alarguna Monika Galarraga'k kantatu ta M. Yaben eta A. Zatarain jaunak idatzia da.

Mi-lla zor-tzi-reuni-ru-ro-gei-ta zor-tzi-
 -yan, a-sun-to-bat sor-tu do gu-re pro-ben-tzi-
 -yan; ge-rra kal-te de-gu-lane-re i-ri-tzi-yan; Eus-
 -kal-e-rri-yak gau-den len-go de-zen-tzi-yan.

Mi-lla zor-tzi-reuni-ru-ro-gei-ta zor-tzi-
 -yan, a-sun-to-bat sor-tu do gu-re pro-ben-tzi-
 -yan; ge-rra kal-te de-gu-lane-re i-ri-tzi-yan; Eus-
 -kal-e-rri-yak gau-den len-go de-zen-tzi-yan.

1/ Milla zortzireun eta
irurogei ta zortziyan
asunto bat asi da
gure probintziyan;
gerra kalte degunak,
nere iritziyan,
euskal erriyak gauden
lengo dezentziyan.

2/ Orain urte berriyan
sartuak gerade,
bañan lengo zarrian
asiyak dirade;
lege onetan gauden
ganbiyatu gabe,
iñor egin eztedin
euskaldunen jabe.

3/ Araba ta Bizkaia'k
legezko indarrak,
Gipuzkoa'n ez gaude
laguntzalle txarrak;
ona iru probentzi
kantabriatarrak,
sostenitu ditzagun
lengo fuero zarrak.

- 4/ Guk pakia nai degu
ez gerrarik emen,
zarrak eman ziguten
giyamentuan len;
mudantzak asi dira
egun gutxi barren,
anparatu gaitzala
Jaungoikuak arren!
- 5/ Nere kristau fielak,
legi au guardatu,
mudantza berririk ez
memoriyan artu;
zer egin bear degun
orra enkargatu,
bizirik ez gaitezen
infernuan sartu.
- 6/ Orra klaruan esan
nere ditamena,
umiltzia nai nuke
gaizki dabillena;
gerrak askorentzat du
ondorian pena,
pakian konpontzia
gauzarik onena.

- 7/ Liberalak diyote
egoteko umill,
lengo lege zarrikan
eztutela nai ill;
gu tontuak bagiña
oiek beti abill,
oraindik asuntua
fandanguan dabill.
- 8/ Erregiña emendik
bialdu ta sarri
asunto bat digute
askorentzat jarri;
zertarako dabiltzan
kausari igarri,
begiratu nola dan
asiera orri.
- 9/ Notiziya gaiztuak
dirade azaldu,
kristau fielak ori
egin bear al du?
lengo legerikan nai
ezpazuten galdu,
jesuitak zertako
kanpora bialdu?

10/ Legiaren kontrako
makiña bat etsai
azi txarrak banatzen
kanpuetan lasai;
sazerdoterik iñork
eztu ikusi nai,
pikardiyen dabiltzan
majaderuak bai.

11/ Debaldekua dala
aur bataiatzia,
gañera iltzen dana
enterratutzia;
ezpazaie tokatzen
jornalik artzia,
alferrik da orduan
estudiatzia.

12/ Barbero, mediku ta
letraduai galde
ia ote dabiltzan
jornalikan gabe;
lanian trabajatzen,
gorputza debalde,
iñor ezta alferrik
enpeñatu zale.

- 13/ Jornala irabazten
daukan enpleuan,
apaizak ere ala
dirade munduan;
zeñi beria kendu
biar dan moduan,
oientzat zer esanik
eztago orduan.
- 14/ Nastuta gabiltzanak
alkargana bildu,
Jaunaren justizian
obe da umildu;
gerrari laga eta
pakiari eldu,
inozente gaudenak
ez gaitezen galdu.
- 15/ Alkar ezin ikusi,
au mundu argala!,
uste degu betiko
jaiuak gerala;
alferrik da artzia
indarraren gala,
aingeru guardakuak
anpara gaitzala.

16/ Kortian jarri bedi
gizon bat umilla,
berari entregatu
ezpata ta silla,
etsaiaren indarra
utzi dezan illa;
ori deseitzen det
ala izan dedilla. (1)

(1) "Bertsolariya", 29'gn. zenb., 1932/IV/3.
Onek amaika bertso ditu: onako auek, orden ontan: 1, 2, 7, 4, 9, 10, 15, 11, 12, 3 ta 16'garrena. Aldaketak: 1/3: asunto bat sortu da; 1/5: gerra kalte degula; 2/3: bañan lengo zarretik; 2/5: lege oietan gauden; 3/1: Alaba; 3/5: orra iru probentzi; 4/3: zarrak juramentua; 4/4: eman ziguten len; 7/3: ez nai dutela ill; 7/7: oraindik asuntuan; 9/1: Notiziya berriyak; 9/5: nai ez bazuten lengo; 9/6: legerikan galdu; 10/3: jolas txarrak banatzen; 10/4: kalietan lasai; 10/5: apaizarikan eztu; 10/6: iñork ikusi nai; 11/3: bai eta iltzen dana; 12/5: lana egin gogotik; 12/7: alperrik ez da iñor.

Iruña'n, Barón de Montevilla'ren bertso-bilduman, auetako bederatzi bertso arkitu ditut: onako auek, orden ontan: 1, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 4 ta 16'garrena. Aldaketak: 1/3: asunto bat pasa dute; 1/7: iya, mutillak, gauden; 3/1: Araba ta Bizkaia'n; 3/3: Gipuzkoa'tik ez gaude; 4/3: zarrak juramentua; 4/4: eman ziguten len; 7/3: lengo fuerorikan; 7/6: aiek beti abil; 9/1: Notiziya berriyak; 9/5: nai ezpazuten lengo; 9/6: legerikan galdu; 10/3: kanpuetan kontari; 10/4: dabiltzanak lasai; 10/5: sazerdoterik ere; 10/6: ez dute ikusi nai; 10/7: pikarditan dabiltzan; 11/6: jornalak artzia; 11/7: orduan alperrik da; 16/6: atzera dedilla.

Errenteria'ko Juanito Zabaleta bertsolaria zanaren eskuz idatzitako orri batean, auetako zazpi bertso arkitu ditut: onako auek, orden ontan: 1, 4, 11,

12, 3, 7 ta 9'garrena. Aldaketak: 1/3: asunto bat para dute; 1/7: iya, mutillak, gauden; 3/1: Alaba; 3/5: orra iru probintzi; 4/3: zarrak giyamentua; 4/4: eman ziguten len; 9/1: Notiziya berriyak; 9/5 nai ez bazuten lengo; 9/6: legerikan galdu; 11/7: orduan alperrik da.

Errenteria'ko Pello Zabaleta bertsolaria zanari, auetako zazpi bertso: 1, 2, 7, 10, 11, 12 ta 15'garrena; buruz zekizkian. Aldaketak: 1/2: irurogei ta zazpiyan; 1/3: asunto bat sortu da; 1/5: gerra kalte degula; 2/3: bañan lengo zarretik; 2/5: lege oietan gauden; 7/7: oraindik asunto au; 10/3: jolas txarrak zabaltzen; 10/4: kaltetan lasai; 10/5: apaizarikan ez du; 10/6: inork ikusi nai; 10/7: pikarditan dabilztan; 11/3: bai eta iltzen dana; 12/3: aber ote dabilztan; 12/5: lanian nekatutz; 12/7: alperrik ez da inor.

Tolosa'ko Manuel Urreta zanaren paperetan, uae-tako bi bertso, 11 ta 12'garrena, paper zar xamarean kopiatuak, aldaketa auekin: 11/3: aurrak baitaiatzia; 11/3: eta gañera illak; 11/7: orduban alperrik da; 12/1: Barbero, sendakiñai; 12/5: lanian nekatuta; 12/7: inor ez da orretâ; 12/8: saiatzeko zale.

Bertso bakoitzaren azpian onako *estribillo* au dakar:

urra yabiru yabiru yabirule.
Urta yabiru yabirulete,

Orta gañera, bestetan arkitu ez ditugun bi bertso auek dakarzki:

Tabernarik taberna
dabilztan sagubak,
bigote ta perilla,
bizar zerratubak;
oiek baldin badira
fede-ukatubak,
guk adora dezagun
Jaungoiko Santuba.

Urta yabiru...

Kartzela egiña da
gizonarentzako,
gaizki egin guziyak
ajola uzteko;
ez bada libertaderik
karlistarentzako,
debeka dezatela
liberalentzako.

Urta yabiru...

Bertso onen erdia gañetik tatxatuta dago, eta
saietsean beste onela esaten da:

libertadea dute
nai duna egiteko,
debeka bada orduban
liberalentzako.

Jauregi'tar Luis, "Xenpelar Bertsolaria" liburuan,
auetako lau bertso, 1, 4, 15 ta 6'garrena. Aldaketak:
1/2: irurogei ta zazpiyan; 1/3: asuntua sortu da;
1/5: gerra kalte degula; 1/7: Euskal-erriyak daude;
1/8: bere dezentziyan; 4/4: giyamentu emen len;
6/1: Orta nik klaro esan; 6/8: litzake onena; 15/1:
Alkar ikusi nai ez.

Ta bestetan eztagoan bertso au ere bai:

Orain ikusten dira
zenbait tuno bakar
kalietan ijuka:
Viva la liberta...!
Neonek galdetu det:
Gauz onek zer dakar?
Gezurra esan didate
amabitik amar.

«IYA GURIAK EGIN DU...»

Bertso auek aurrekoen gai bera dute: pakea ta lege zarrak.

Luis Jauregi apaiz jaunak onela dio bertso auengatik bere «Xenpelar Bertsolaria» liburuan:

«Gerrazale jauntxoak, Xenpelar'ek bertsoekin egiten zien kaltea —beren asmoak aurrera eramateko, alegia— ikusirik, beren begien aurretik kentzea erabaki zuten.

Jaungoikoak eraman ez bazuan gaxotasunez, edo Iparragirre'k bezela atzerrirajo bearra izango zuan, edota ilko zuten noski baño noskiago.»

Ainbeste denboran Xenpelarren illobarekin bizi izana dan Florentina Pérez Salaberria'ri zera onetzaz galdetu ta onela erantzun zigun:

«Eztut aditu; bestela esaten zuen gureak —Xenpelarren illobak alegia—. Emen manifestazioak eta abar izaten ziranean, onela esaten zuen: «Gaur bizi izan

bazen nere osaba, ilko luteke! Ez litzake ixilduko; berak onela esaten zuen:

neregatikan esango dute
pikaro mingaiñ luzia...

Ura etzen ixilik egongo; esango lituke orain ere esatekoak, eta onezkero il zuten!»

Xenpelarren illoba oso karlista baitzan, zer esanik eztago zer manifestazio izango ziran oiek.

Monika Galarraga'ri ere galdetu diogu, bañan ez omen du olakorik ezer entzun. Beste onela esan digu:

—«Nere amona Xenpelarren edade-eda-dekoa zan, eta auzo-auzokoa gañera, Bordatxo baserrikoa. Alkar asko ezagutzen omen zuten. Ta gure amona orrek esaten zuen bertso batzuek bazituela Xenpelarrek, liberalak gogor artu ta jarri-ara-ziak. Bañan eztakit zer bertso diran oiek.»

Eztegu, beraz, galdezka ibilli ondoren, gauza garbirik atera. Ta berandutxo da, nik uste, iñondik argibiderik arkitzeko.

Batzuek Xenpelarrek zer oponio izan zuan galdetzen dute.

Aurreko bertsoetan, zazpigarrenean,
onela dio Xenpelarrek:

Liberalak diyote
egoteko umill,
lengo lege zarrikan
eztutela nai ill;
gu tontuak bagiña
oiek beti abill...

Eztu, beraz, bere burua liberaltzat jo-
tzen.

Oraingo sail ontan, berriz, gerra ta edo-
zein gogorkeriren kontra itzegiten du. Ta
dudarik ezta karlistak obeto asmatuko
zutela, aren esana egin izan balute.

Ez bat eta ez beste, beraz. Nere iritzi-
rako, Xenpelarrek bere burutik sortzen
zituan bere iritzbideak. Esate baterako,
iturria etxean zeukan, da uretarako etzeu-
kan kanpora irten bearrik.

Orregatik, Xenpelar zer koloretakoa
zan ez, bañan zer esaten duan gogoan ar-
tu bear degu. Aren bertsoak ikasbide ona
dute danontzat.

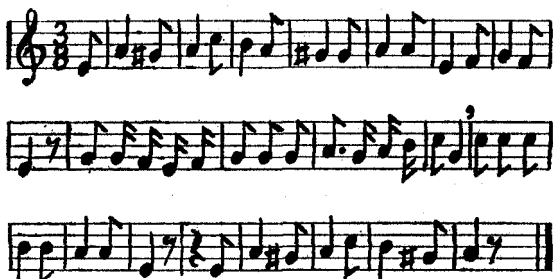
* * *

Arkitu ditugun iturririk zaarrena, Irun'-

en Valverde'ren alargunarenean inprentatua, Xenpelar il da azkoz geroagokoa da. Izenburuak ere onela dio: Kanta Zarrak. Ondotik makiña bat aldiz argitaratu dira, bañan paper batetik bestera aldaketarik batere ez tutelata. Orregatik, eztegu oarretan argitaraldi oiek izendatzea beste lanik izango.

Xenpelarrenak dirala, berriz, paper guziak diote; ez, ordea, besteetan bezela paperaren gañeko aldean, azpikoan izena, deitura ta izengoitia idatziaz baizik. Ta izenaren aurrean gurutze bat eransten diote, illa zala adierazteko. Guk ere ala jarri degu.

Doñua, Makazaga'ren «Xenpelar'en Bertsuak» liburutik artua degu. Oni koptatu diote, bertso auen doñua argitaratu duten guziak.

- 1/ Iya guriak egindu,
badegu zeñek agindu;
ez oraindik umildu,
alkarregana bildu;
gerra nai duben guziya,
berari kendu biziya!

- 2/ Okasiyua prestatzen,
lotan daudenak esnatzen;
etzait neri gustatzen
malizian jostatzen
iñorekin ibiltzia;
ark merezi du illtzia!

- 3/ Gerraren billa gau t'egun
etsaiak arturik lagun;
arrazoi ote degun
edo zer datorkigun
asitzerako pentsatu
fusillak nola dantzatu!

- 4/ Ez naiz ni gerraren zale,
baizik pakearen alde;
zeñek nai duen galde,
berari tira dale,
bala bat sartu buruan,
aspertuko da orduan!

- 5/ Umildadean alkarri
errespetua ekarri;
lege eder bat jarri
bizi gaitezen garbi;
ori deseo nuke nik,
ixuri gabe odolik!
- 6/ Gaitzak gerade umiltzen
eta pakean unitzen;
ez da errez ibiltzen
anaiak alkar illtzen,
zer dan entenditu gabe;
ortan galduko gerade!
- 7/ Gu gera iru probintzi,
lengo legerik ez utzi;
oieri firme eutsi,
naiz anka bana autsi;
jaioko dira berriyak,
gu gera euskal erriyak!
- 8/ Alabes eta bizkaino,
gu gera gipuzkoano;
aitak ill ziran baño
semeak oraindaño
legea degu guardatu;
letra zarrik ez ukatu! (1)

† Franzisko Petriarena
(Senpelar)

(1) Bertso-papera, "Imp. de Vda. de B. Valverde. — Irún", Bodleyan Library, Oxford.

Bertso-papera, "Rentería: Tip. Vda. Valverde", Florentina Pérez Salaberria, Errenteria.

Bertso-papera, "Imp. "La Económica", Callejón de Arroca, letra B, bajo (Amara)", Manuel Urretazana, Tolosa.

Bertso-papera, "Imp. Macazaga. — Rentería", Adelina Sarasola, Lexo bertsolariaren alaba, Antigua, Donostia.

"Xenpelar'en Bertsuak", Makazaga, Errenderi, 1931 urte inguruan.

"Bertsolariya" aldizkarian, 16'gn. zenb., 1932/I/3.

"Euskal-Erriko Kanta Zarrak", Tomo I, Makazaga, Errenteria.

Jauregi'tar Luis: "Xenpelar Bertsolaria", Itxaropena, Zarautz, 1958.

"Euskal Kantak", Donostia'n, 1959'ko Otsailla.

"Euskal-Kantak", Bilbao, 1960.

"Mariya", Imprimerie M. Mendiburu, Bordeaux.

ORAINDAÑOKO LIBURUAK

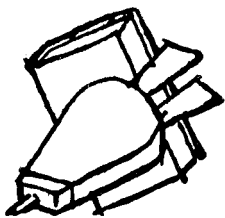
1. *R. Artola*: Sagardoaren Graziya (*Aitua*).
2. *M. Soroa*: Gabon, au ostatubal, Anton Kaiku. (*Aitua*).
3. *F. Apalategi*: Euskal mutillak armetan, I.
4. *Pepe Artola*: Ustez laguna detan.
5. *P. M. Urruzuno*: Euskalerritik zerura. (*Aitua*).
6. *T. Alzaga*: Ramuntxo. (*Aitua*).
7. *R. Azkarate*: Galtzaundi. (*Aitua*).
8. *A. Apaolaza*: Patxiko Txerren. (*Aitua*).
9. *B. Iraola*: Oroitzak.
10. Errege eguneko bertso sayoa (1962). (*Aitua*).
11. *P. Larzabal*: Bordaxuri. (*Aitua*).
12. *Bilintx*: Bertso ta lan guziak. (*Aitua*).
13. *M. Izeta*: Dirua galgarri. (*Aitua*).
14. *P. Larzabal*: Iru ziren.
15. Ezkontza galdutako bertsoak, I.
16. *A. M.ª Zabala*: Gabon gau bat.
17. *A. M.ª Labayen*: Malentxo alargun!
- 18-19. *A. Zavala*: Txirrita. (*Aitua*).
20. *F. Goñi*: Lurdesko gertaerak. (*Aitua*).
21. *P. Larzabal*: Herriko bozak.
22. Bertsolarien txapelketa (30-XII-1962).
23. Aizkolariak.
24. *F. Imaz*: Bertso guziak.
25. *A. P. Iturriaga*: Jolasak.
26. *A. M.ª Zabala*, *A. Larraitz*, *Mir*: Periyaren zalapartak.
27. Azpeitiko Premiyoaren bertsoak.
28. *B. A. Mogel*: Ipui onak.
29. *T. Alzaga*: Burruntziya.
30. *G. Anduaga*: Egunsentiko txoria.
31. *M. Soroa*: Baratzen.
32. *M. Elicegui*, *A. Zavala*: Pello Errotaren bizitza.
33. *M. Elicegui*, *A. Zavala*: Pello Errotak jarritako bertsoak.
34. *P. Larzabal*: Senpere-n gertatua.
- 35-36. *J. V. de Echagaray*: Festara.
37. *A. Cardaberaz*: Euskeraren berri onak.
38. *S. Salaverria*: Neronek tirako nizkin.
39. Amar urteko bertso-paperak.

- 40-41. *J. R. Zubillaga*: Lardasketa.
42. *Uztapide*: Noizbait.
43. Bertsolari-txapelketa (1-I-1965).
44. *P. Larzabal*: Hilla esposatu.
- 45-46. *J. M. Satrústegui*: Bordel bertsularia.
47. *P. M. Urruzuno*: Iru ziri. (*Aitua*).
48. *P. Barrutia, Sor Luisa, X. Munibe*: Teatro zaarra.
- 49-50. *A. Zavala*: Pello Errotaren itzala.
51. *P. M. Urruzuno*: Ur-zale baten ipuiak.
- 52-53. *G. Anduaga*: Bertso-bilduma.
54. *A. Zavala*: Fernando Amezketarra bertsularia.
55. *Basarri*: Laugarren txinparta.
56. *A. Zavala*: Udarregi bertsularia.
- 57-58. *C. Beobide*: Asis'ko Lorea.
59. *A. Zavala*: Axentxio Txanka bertsularia.
60. *A. Zavala*: Errikotxia, Itxaspe ta beste zenbait bertsolari.
61. *A. Zavala*: Gaztelu bertsularia.
62. *A. Zavala*: Zarautz'ko Zaldubi bertsularia.
- 63-64. *A. Zavala*: Juan eta Pello Zabaleta bertsolariak.
65. *J. M. Satrústegui*: Luzaide'ko kantiak.
66. *A. Zavala*: Iru bertsolari.
67. Bertsolari-txapelketa (11-VI-1967).
- 68-69-70. *A. Zavala*: Alzo'ko Imaz bertsularia.
- 71-72. *A. Iturriaga*: Ipuiak.
73. *A. Zavala*: Iru anai bertsolari.
- 74-75. *A. Zavala*: Errenteria'ko bertsolari zaarrak.
76. *A. Zavala*: Alza'ko bertsolari zaarrak.
- 77-78. *A. Zavala*: Paulo Yanzi ta bere lagunen bertsuak.
- 79-80-81. *A. Zavala*: Lexo bertsularia.
82. *A. Zavala*: Juan Maria Zubizarreta bertsularia.
83. *A. Zavala*: Motza, Zulaika ta Ugalde bertsolariak.
84. *M. Matxain*: Uste gabeen.
85. *Xalbador*: Ezin bertzean.
- 86-87. *A. Zavala*: F. Iturzaeta bertsularia.
- 88-89-90. *A. Zavala*: Xenpelar Bertsularia.

1027958

JB-948

AUSPOA
LIBURUTEGIA